

LENİN'in devrimin ilk aşamasının *demokratik devrim* olduğunu öne sürmesine karşı çıkan sosyalist-devrimciler, demokratik devrim aşamasını yadsıyorlar, 1905 devriminin sosyalist devrim olması gerektiğini savunuyorlardı. Bu yüzden Lenin, bu oportünist kanada karşı sert polemikler yürütmek zorunda kalmıştı. Lenin kapitalizmin emperyalist aşamaya girmesiyle birlikte, burjuvazinin devrimci niteliğini yitirdiğini, devrimlerin başını proletarya ve onun yakın müttefiki olan köylülerin çektiğini saptamıştı. Nitekim 1905-1907 devrimi bu ortamda ve bu niteliği ile ortaya çıkmıştı. Toplumsal-ekonomik içeriği ile burjuva demokratik niteliğinde olduğu halde, proletaryanın önderliğinde, proleter savaşımlı yöntemiyle yürütülmüştü. Çarlığın kan ve zulümle bastırdığı bu devrim, proletaryaya gelecekteki mücadelesi için zengin deneyimler kazandırmış, ve işçi sınıfı ilk kez siyasal grevi sınıf mücadelesine yeni ve etkili bir silah olarak bu devrimle vermişti. Lenin bu devrimi 1917 Şubat burjuva demokratik devrimin ve Ekim sosyalist devriminin bir genel provası olarak değerlendirmiş ve bu devrimi 1917 devrimlerinin kaçınılmaz öncülü saymıştır. Şunları söylemişti Lenin: "Eğer 1905'in 'genel provası' olmasaydı 1917 Ekim devriminin zaferi mümkün olmazdı."²⁵

Yirminci yüzyılın hemen başında burjuva devrimi kaçınılmaz hale geldi: Rusya, hızlı bir kapitalistleşme süreci içine girmiş bulunuyordu. Kapitalizmin Batıda gelişmesi, yüzyıllar almıştı. Oysa Rusya'ya gelişmiş, deneyimden geçmiş, erginleşmiş haliyle, girmişti. Makine üretimi, demiryolları, bankalar, kredi kurumları gibi unsurların gelişmesini beklemeden olduğu gibi ülkeye aktarılmıştı. Yabancı tekel-ler kolayca geniş ölçekli makine üretimini ülke içine sokmuş bulunuyordu. Bu nedenlerle hızlı bir sermaye yoğunlaşması ve tekelleşme gerçekleşmişti. Sanayi proletaryasının yoğunlaşması da çok hızlı artmıştı. 1905 Devrimi öncesi bunların sayısı üç milyona ulaşmıştı. Bu sayının yarısından fazlası 800 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde toplanmıştı. Öte yandan 19. yüzyılın sonunda 125 milyonluk nüfusun 97 milyonunu köylülük oluşturuyordu. Köylülük kapitalizmden çok, kapitalizm-öncesi ilişkilerin, feodal baskı ve sınırla-

maların etkisi altında bulunuyordu. Giderek etkinliğini artıran kapitalist meta ilişkileri de, köylüleri, birincisi kadar olmasa da, yıkıma götürüyordu. Bu koşullarda Lenin, demokratik burjuva içerikli bir devrimin kaçınılmazlığını görmüştü. Ancak bu burjuva devrimin başını kim çekecekti? Burjuvazi mi, proletarya mı? Bu sorunun yanıtı gelecekteki devrimleri de etkileyecek nitelikte idi. Menşevikler burjuvazinin ancak burjuva devrimin başını çekebileceğini söylerken, Lenin'in başını çektiği bolşevikler, burjuvazinin devrimci niteliğini yitirdiğini, bu nedenle devrimin önderliğini proletaryanın yapması gerektiğini savunuyorlardı. Lenin'in tezini destekleyen önemli bir olgu da Rusya'da proletaryanın burjuvaziden çok önce örgütlenmeye başlaması ve siyasal partinin oluşturması olmuştu. Proletaryanın 1905-1907 döneminde ülke çapında yoğunlaşan demokratik istemler doğrultusundaki grevleri, çarlık otokrasisine karşı direnişleri yüreklendirmiş, toprak beylerine karşı kendiliğinden köylü hareketleri çoğalmıştı. Böylece savaşım iki yönlü bir amaç taşıyordu; otokrasiye ve feodal kalıntılara karşı savaşım ile kapitalist sömürüye karşı savaşım. 1905 devriminde bu iki amaç birleşiyordu. Ancak asıl hedefin çarlık otokrasisinin yıkılması, feodal kalıntılarının temizlenmesi ve demokratik bir cumhuriyet esas alındığı için, bu devrimin (sosyalist-devrimcilerin inandıklarının tersine) sosyalist gelişmeyi değil, kapitalist gelişmeyi hızlandıracağı gerçeğini vurgulamak gerekiyordu. Lenin gerek menşeviklere, gerek kent ve kır küçük burjuvazisinin temsilcisi sosyalist-devrimcilere karşı iki yanlı bir savaş yürütüyordu.

1905 devriminin yenilgisini bu gruplar kendilerine göre yorumluyorlardı. Oysa bu yenilgi, işçi ve köylü ittifakının daha sağlam bir bütünlüğe erişememiş olması, köylülüğün örgütlenme düzeyinin düşük olması, büyük bir çoğunluğuyla köylülükten gelen ordunun devrimden yana tam olarak kazanılmamış olması, partinin bölünmüş, işçi sınıfı saflarında gerekli birliğin sağlanmamış olması, işçi sınıfının geri kesimlerinin devrimci harekete yavaş ve geç katılması, ve bunlara ek olarak da çarlığın Batı Avrupa burjuvazisi tarafından malî ve siyasal destek görmesi idi. Nitekim köylülükle işçi sınıfı arasında sağlam bir birliğin kurulması için ara-

²⁵ V. İ. Lenin, *agy*, s. 16.

dan on iki yıl geçmesi gerekti ve 1917 Şubat burjuva devrimi böyle gerçekleştirilecekti.

Rusya'daki 1905 Devrimci deneyiminden ve Avrupa işçi sınıfının savaşım deneyiminden Lenin, artık burjuva demokratik içerikli de olsa, devrimlerde burjuvazinin önderliğinin beklenemeyeceğini, burjuvazinin ileri bir rol oynamak özelliğini yitirdiğini, burjuva demokratik devrimin önderliğinin işçi sınıfı ile köylülüğün ittifakı ile gerçekleştirileceği sonucunu çıkarmıştı. Böylece sözcüğün gerçek anlamıyla bu devrimlerin burjuva demokratik devrim olmadığını söylüyor ve bu devrimin proletaryanın ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü olacağını savunuyordu. Yukarıda sözü edilen *İki Taktik* adlı yapıtında bu konuyu çok yalın ve çarpıcı bir biçimde işleyen Lenin, sosyalist devrim sırasında ise hegemonyanın kır yoksulları ve kent ve köylerin sömürülen yığınları ile ittifakı içindeki proletaryanın eline geçeceğini belirtmişti. "Demokratik devrimden hemen ... sosyalist devrime geçmeye başlayacağız. Kesintisiz devrimi savunuyoruz. Yarı yolda durmayacağız"²⁶ diyen Lenin, burjuva devrimini uzun bir kapitalizm döneminin izleyeceği yolundaki eski sosyal-demokrat dogmayı çürütmüştü. Lenin, emperyalist dönemde demokratik görevlerle sosyalist görevler arasında kesin sınırlar bulunmadığını, ikisinin içiçe olduğunu gösterdi ve bu koşullar altında, proletaryanın halkın orta kesimleriyle ittifakının demokrasi ve sosyalizm için savaşımında özel bir önem kazandığını saptadı. Hemen anımsatmak gerekir ki Lenin, bu orta kesim içersinde liberal burjuvaziye de düşünmüştür. Liberal burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki ittifaktaki çelişkili durumu kavramayan menşevikler, devrimin önce büyük burjuvazi tarafından gerçekleştirilmesi ve anayasal krallık temeline dayalı bir yönetimle belli özgürlükler getirmeleri gerektiği ve daha sonra bunun yerine küçük burjuva nitelikte demokratik cumhuriyetin konması ve kapitalizm en yüksek aşamasına ulaştıktan sonra toplumun büyük çoğunluğunu oluşturacak olan proletaryanın doğrudan sosyalizme geçeceği sorununun gündeme geleceğini savunuyorlardı. Öte yandan Trotsky ise, "sürekli devrim" tezinden hareket ederek, çarlık otokrasisinin devrilmesinden

²⁶ V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*.

sonra hemen proletarya diktatörlüğünün kurulması gerektiğini, köylülerin kendi partilerini bile kuramadıklarını, bu nedenle bunlarla ittifakın olanaksız olduğunu öne sürüyordu. Trotsky de böylece hem devrimin demokratik aşamasını, hem de köylülüğün devrimci görevini yadsımış oluyordu. Lenin bunlara yanıt olarak "Her kim sosyalizme siyasal demokrasisi dışında başka bir yoldan ulaşmak istiyorsa, gerek ekonomik anlamda gerekse siyasal anlamda eninde sonunda saçma ve gerici vargılara ulaşacağı kaçınılmazdır" diyordu. Böylece Lenin siyasal demokrasinin içeriğini burjuva demokratik devrimde buluyor, bu devrimin sosyalist devrime geçişinin güvencesini de proletaryanın sınıf bilincinde, onun örgütlenmesinde ve öteki sınıflarla kuracağı ittifakta görüyordu. Lenin'in burjuva demokrasisinin sosyalist bir devrime dönüşmesine ilişkin tezi, 20. yüzyılın başlarında biçimlenmeye başlayan yeni tarihsel koşullarda sürdürülen sınıf mücadelesinin teorisinde ve pratiğinde yeni bir kavramdı. Lenin, burjuva devrimini burjuvalar yapar, sosyalist devrimi proletarya, diyerek proletaryanın amacının sosyalist devrim olduğunu ve dolayısıyla burjuva devrimine proletaryanın katılmaması gerektiğini öne sürenlere demokratik devrimin proletarya açısından önemini şöyle vurgulamaktadır: "Unutmamanız gerekir ki, bugün sosyalizmi tam bir siyasal özgürlük ve demokratik cumhuriyetten daha yakına getirecek bir başka yol ne vardır ne de olabilir."²⁷ Nitekim bu görüşü daha sonraki tarihsel gelişmeler de doğrulamıştı. 1917 Şubat Devrimi otokrasiyi devirmiş ve burjuvazinin iktidarını getirmişti. Bu yeni durumda proletarya hiç duraksamadan yeni bir mücadele aşamasına sıçramış ve iktidarın ele geçirilmesi, sosyalist evreye geçiş savaşımı gündeme gelmişti.

1905 devriminin yenilgiyle sonuçlanmasından sonra Rusya, Stolipin gericiliği altında görece bir dinginlik dönemine girmişti. Ama 1912'de devrimci dalga yeniden kabarmaya başladı. 1912'de yapılan dördüncü Duma seçimlerinde bolşevikler işçi temsilcilerinin üçte ikisini aldılar. Aynı sırada kapitalizm paylaşım savaşının hazırlığı içersinde idi. Savaş çığıllıkları ikinci enternasyonalin sosyal şövenlerini de militarist tekellerin yanına itmiş bulunuyordu. Savaşın emekçi

²⁷ V. İ. Lenin, *agy*.

yığınlarına ölüm, açlık ve sefaletten başka bir şey getirmeyeceğini söyleyen komünistler ise vatan hainleri olarak ilân edilmişlerdi. Oysa dört yıl süren savaş, yığınlara benzersiz bir açlık ve kıtlıktan başka bir şey getirmeyecekti.

1917 yılının hemen başlarında yığinsal grevler başgösterdi. Grevler giderek yaygınlaştı. “Kahrolsun çar” sloganları büyük kent merkezlerinin sokaklarını dolduran grevci işçilerle, cepheden kaçan askerlerin ağızlarından düşmüyordu. Grevci işçiler üzerine gönderilen askerler ateş etmeyi reddederek, işçilerden yana geçiyorlardı. Yeni bir devrim fırtınası ülkeyi baştan başa sarmıştı. 1905 devrimindeki işçi sovyeti, şimdi işçi ve asker temsilcileri sovyetlerine dönüşmüş ve bu örgütler devrimin bütün yükünü omuzlamışlardı. Şubat ortalarında grevler ayaklanma halini aldı. Çar hükümetinin bakanları tutuklandı, hapisaneler boşaltıldı. Ancak devrim sırasında bolşeviklerin kimi hapisanelerde, kimi yurt dışında, kimi sürgünde bulundukları için, sovyetlerde menşevikler ve sosyalist devrimciler çoğunlukta idi.

Devrim sonunda *ikili iktidar* ortaya çıkmıştı. Geçici hükümet burjuvazinin elinde idi. İşçi ve köylüleri ise işçi-köylü sovyetleri temsil ediyordu. Devrimi, işçiler ve köylüler yapmıştı ama hükümet burjuvaziye teslim edilmişti. Lenin bu çelişkiyi Rusya’nın Avrupa’nın büyük ülkelerinin en küçük-burjuva ülkesi olması olgusuna veriyordu: “Koskocaman bir küçük burjuva dalga, her şeyi silip süpürdü ve yalnızca sayısal gücü ile değil, ideolojik olarak da sınıf bilincindeki proletaryayı baskısı altına aldı, yani çok geniş işçi çevrelerini küçük burjuva siyasal görüşü ile aşıladı ve boğdu.”²⁹ O nedenle devrimde proletaryanın etkinliğini artırmak için küçük burjuvazinin etkinliğini azaltmak yolunda ideolojik, siyasal ve örgütsel savaşımın olabildiğince yoğunlaştırılması gerekiyordu. Devrimden sonra legaliteye çıkan parti, örgütlenme gücünü büyük ölçüde artırmıştı, ama parti içersinde devrim konusunda görüş ayrılıkları da su yüzüne çıkmıştı. Bu sorunun çözümü, yurtdışında bulunan Lenin’in dönmesine dek sürdü.

Şubat Devrimi ile birlikte Rusya’da Avrupa’nın hiçbir

²⁹ V. İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, Ankara 1979, s. 42.

ülkesinde görülmeyen bir özgürlük ve demokrasi havası yaşanmıştı; Çarlık yıkılmış, burjuva devrimi gerçekleşmişti. İktidar burjuva geçici hükümetinin elinde idi ama bunun yanında 1905 devriminin deneyimiyle ortaya çıkan, işçi, köylü ve asker temsilcileri sovyetleri de ayrı bir iktidar olarak işlev yapıyordu. Siyasal demokrasi bütün işlerliği ile ayakta bulunuyordu. Lenin’in aşamalı devrim önerisinin birinci aşaması gerçekleşmiş bulunuyordu. *Nisan Tezleri*’nde, Lenin, Nisan Konferansı ve Partinin 6. Kongresi için hazırlanan dökümanlarda, ikinci aşamanın, sosyalizme geçiş aşamasının strateji ve taktiklerini çizmişti.³⁰ Lenin burjuva demokratik devrimden sosyalist devrim aşamasına geçiş yolundaki teorisini Şubat Devriminden sonra şöyle ifade etmiştir: “Rusya’daki bugünkü durumun özgün niteliği, ülkenin devriminin birinci aşamasından —ki proletaryanın sınıf bilinci ve örgütlenme düzeyinin yetersizliği nedeniyle iktidarı burjuvazinin ellerine terketmiştir— iktidarın proletaryanın ve köylülerin en yoksul kesimlerinin ellerine geçmesini sağlayan *ikinci* aşamasına geçiştir.”³¹

Lenin, 3 Nisan’da Petrograd’a geldiğinde, kendini karşılayan yığınlara yaptığı konuşmasını “yaşasın sosyalist devrim” diye bitiriyordu. Bu artık sosyalist devrim aşamasına ulaşıldığını vurgulamaktaydı. Ne var ki Lenin, hemen harekete geçilmesini isteyen acelecilere karşı çıkarak, devrim koşullarının olgunlaşmasının beklenmesini istemiştir: “İktidar durumu”na gelmek için, bilinçli işçiler çoğunluğu kazanmalıdır: yığınlar üzerinde hiçbir zor uygulamadığı sürece, iktidara geçmenin başka bir yolu yoktur. Biz blankici, yani iktidarın bir azınlık tarafından alınması yandaşları değiliz. Biz marksist, yani proleter sınıf savaşı yandaşlarıyız; küçük-burjuva coşkunluklara karşıyız, sonuna değin şovenizme, sözebeliğine, burjuvazi kuyrukçuluğuna karşıyız biz.”³¹ Bununla birlikte iktidar hazırlıkları yapılıyordu. Kabul edilen programa göre bütün topraklar ve malikâneler ulusallaştırılacak, bankalar bir tek ulusal banka halinde bütünleştirilecek ve denetimi İşçi Sovyet Vekillerine verilecekti. Üretim

³⁰ Bkz: V. İ. Lenin, *agy*.

³¹ V. İ. Lenin, *agy* s. 11.

³¹ V. İ. Lenin, *agy*, s. 10.

ve dağıtım denetim altına alınacaktı.

İktidar, kendiliğinden gelişen ve Rusya'nın özel koşullarında işçilerin *aşağıdan yukarıya* oluşturdıkları Sovyetlere hemen devredilmeliydi.

Savaşa son verilmeli, barış yapılmalıydı. Geçici hükümetin barış değil savaş istediği anlatılmalı, barışın bolşevikler tarafından getirileceğine yığınlar inandırılmalıydılar. Partinin adı da Komünist Partisi olarak değiştirilmeliydi.

Lenin bu dönemde geçici hükümeti desteklemeyeceklerini ama onlara karşı ayaklanılmaması gerektiğini savunuyordu. Çünkü hükümet gerek sovyetler içersinde, gerekse de yığınlar arasında önemli desteği sağlıyordu. Hükümeti devirme sloganı atan "sol" serüvencilere karşı Lenin, şiddetle karşı çıkıyordu. Parti Şubat Devriminin hemen arkasında 40-45 bin üyeli idi. Nisan'da bu sayı 80 bine ulaştı. Bu sırada yapılan Parti'nin Yedinci Konferansında Lenin "bütün iktidar Sovyetlere" sloganını attı. Ancak Haziran 1917'de yapılan Birinci Bütün Rusya Sovyetleri Kongresinde bolşevikler gene azınlıktaydı. 100 bolşevik delegesine karşılık, menşevik, sosyalist-devrimci ve ötekilerin 700-800 delegesi vardı. Parti özellikle cephede ve cephe gerilerinde askerler arasında sıkı bir örgütlenmeye girişmiş ve askerlerin desteği giderek artmıştı.

Yıgınsal gösteriler Temmuz ayından itibaren yoğunlaşmaya başladı. Bolşevik partisi bunalımın henüz olgunlaşmadığı kanısındaydı. Merkezdeki bir ayaklanmayı ordu ve eyaletler desteklemeye hazır değillerdi. Oysa yığınların gösterilerini önlemek olanaksızlaşmıştı. Parti silahlı ayaklanmaya dönüşecek ve karşı devrimin hareketi bastırabilmesine fırsat veren hareketlere karşı bulunuyordu. Ancak hareketler durdurulamıyordu. Bu nedenle Parti, yığınsal gösterileri örgütlü ve barışçıl bir biçimde yönlendirmek için gösterilere katılmak zorunda kaldı. Menşevik ve Sosyalist Devrimcilerin katıldığı geçici koalisyon hükümeti, bolşeviklere karşı açık tavır almışlar, Lenin'in tutuklanması için harekete geçmişler ve pek çok partiliyi tutuklamışlardı. İkili iktidar sona ermiş burjuvazi iktidarda tek güç olarak kalmıştı ve devrimin barışçıl dönemi bitmişti. Parti illegaliteye yeniden geçti. 20 Temmuz-3 Ağustos 1917 tarihlerinde yapılan Parti'nin

6. Kongresi gizli yapılmıştı. Bu sırada Parti'nin üye sayısı 240 bin olmuştu. Partinin 41 tür yayını vardı ve bunlardan 12 tanesi başka dillerde yapılıyordu. Devrimi barışçıl yoldan gerçekleştirmenin hiçbir olanağı kalmamıştı. Artık Parti silahlı ayaklanmaya hazırlanıyordu.

25 Ağustosta Kornilov "anavatanı kurtarmak" için Petrograd'a yürüdü. Karşı devrimi bastırmak için Kerensky Hükümeti bile bolşeviklerden yardım istedi. Kornilov ayaklanması bastırıldı ve Kornilov, Denikin gibi daha sonraki iç savaşın karşı-devrimci generalleri tutuklandı, ama kısa bir süre sonra bunlar serbest bırakıldılar. Bolşevik Partisi artık en güçlü ve her türlü karşı devrimci hareketi bastırarak örgüt haline gelmişti.

Büyük Ekim Devrimi burjuvazinin sunmaya çalıştığı gibi, kimsenin beklemediği, birden bire patlak veren bir hükümet darbesi değildir. Tam tersine, şaşırtıcı bir biçimde, bütün kartların açık oynandığı, herkesin gözlerinin önünde gelişen sınıf savaşımının beklenen sonucudur. Öyle ki, Komünist Parti Merkez Komitesinin ayaklanma tarihi bile, komitede üye bulunan Kamanev ve Zinovyev tarafından 18 Ekim tarihinde bir menşevik gazetesinde açıklanmıştı. Öte yandan karşı-devrimci güçler devrimi önlemek için Temmuz'dan beri harekete geçmişler, Petrograd ve Moskova'ya askerî birlikler yığmışlardı. Kerensky hükümeti bütün gücü ile bolşevikleri etkisiz hale getirebilmek için Şubat devriminin getirdiği özgürlük ortamını ortadan kaldırmış, çarlık döneminin baskı ve terörünü uygulamaya başlamıştı. Devrimin bütün koşulları olgunlaşmıştı. Bolşevik Partisi harekete geçmenin tam zamanın geldiğine karar verdiği 25 Ekim (7 Kasım) günü, namlularını Kışlık Saraya çeviren Aurora gemisi, Büyük Ekim Devrimini dünyaya top sesleriyle müjdeliyordu. Aynı gece işçi ve askerler Kışlık Saraya saldırdılar ve buraya sığınmış bulunan hükümet üyelerini tutukladılar. Şubat 1918'e gelindiğinde devrim ülkenin her yerinde başarıya ulaşmış bulunuyordu.

V

Şimdi sosyalist devrimin neden bir başka ülkede değil de Rusya'da gerçekleşmiş olduğu sorusunu daha açık olarak

yanıtlayabiliriz.

Lenin, devrimin olabilmesi için önce devrimci durumun doğması gerektiğini söylemektedir. Lenin'e göre devrimci durumun göstergeleri şunlardır: "1° Egemen sınıflar için egemenliklerini değişmez bir biçim altında sürdürme olanaksızlığı; 'doruk' bunalımı, egemen sınıf siyasasında, ve ezilen sınıfların hoşnutsuzluk ve öfkesinin kendine yolaça- cağı bir çatlak oluşturan bir bunalım. Devrimin patlaması için, genellikle 'taban'ın eskisi gibi yaşamayı 'istememesi' yetmez, ama 'doruğun artık bunu yapamaması' da gerekir. 2° Ezilen sınıfların sefalet ve sıkıntısının her zamankinden çok kötüleşmesi. 3° 'Barışçıl' dönemlerde kendini ses çıkarmadan soyduran, ama çalkantılı dönemde genel olarak bunalım tarafından olduğu denli, 'doruk'un kendisi tarafından da bağımsız bir tarihsel eyleme doğru itilen yığınların etkinliğinde yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü artış."³²

Hemen belirtmek gerekir ki, her devrimci durumun bir devrime yolaçaacağı kuralı yoktur. Devrimin olabilmesi için, devrimci durumun yanı sıra bu duruma uygun devrimci eylemin de olması gerekir. Birincisine devrimin *nesnel* koşulları, ikincisine devrimin *özel* koşulları da denilebilir. Birincisi zorunlu ama yeterli koşul değildir, ikinci koşul, yani devrimi yapacak sınıfın o *güce* erişmiş olması da gerekir. O nedenle, Ekim Devriminin *nesnel* koşullarla *özel* koşulların birbirlerine denk düştüğü Rusya gibi bir ülkede gerçekleşmesi doğaldı.

Çarlık Rusyası "en insanlık dışı ve barbar biçimiyle zulmün, kapitalist ve askeri zulmün, sömürge zulmünün yuvasıydı" ve sermaye çarlık zorbalığı ile kaynaşmış, "Rus milliyetçiliğinin saldırganlığını", "Rus olmayan halklara zulmü" destekliyordu. Stalin'in ifadesiyle "çarlık, emperyalizmin en olumsuz yanlarının kat kat yoğunlaşmasından doğan bir sonuçtu".

Çarlık Rusyası, "Batı emperyalizminin başlıca yedeği idi; bu yalnızca yakıt ve metalurji gibi Rusya'nın ulusal ekonomisinin en önemli kollarını elinde tutan yabancı sermayeye serbest alan olmasından ötürü değildi; aynı zaman-

³² V. İ. Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1979, s. 165.

da, çarlığın Batı emperyalistlerinin çıkarları uğruna savaşa sürmek üzere milyonlarca askeri seferber edebilecek durumda olmasından ötürüydü. İngiliz-Fransız kapitalistlerine sınırsız kârlar sağlamak için emperyalist cephelerde kan döken oniki milyonluk Rus ordusunu anımsayınız.

"Sonra çarlık, Doğu Avrupa'da emperyalizmin bekçi köpekliliğini yapmakla kalmıyordu, üstelik, Paris, Londra, Berlin ve Brüksel'de, çarlığa yapılan ikrazların yüz milyonlara varan faizlerini halkın sırtından çıkarmakla görevli, emperyalizmin ajanı durumundaydı.

"Ve son olarak, Türkiye, İran, Çin, vb. gibi ülkelerin paylaşılmasında çarlık, Batı emperyalizminin en sadık müttefiki idi. Çarlığın emperyalist savaşa emperyalist ittifakın bir üyesi olarak katıldığını ve Rusya'nın bu savaşın esas ögelerinden biri olduğunu kim bilmez?"³³

Çarlığın emperyalizmle böylesine bütünleşmiş olması, onu emperyalizmle bir yazgı birliği içine itmişti. O nedenle "çarlığa vurmak isteyen, ister istemez emperyalizme el kaldırıyordu; çarlığa karşı dikilen emperyalizme karşı koyuyordu; çünkü çarlığı yıkmak isteyeninin amacı, gerçekten yalnız çarlığa bir darbe indirmek değil de onu yıkmak ise, emperyalizmi de yıkması gerekiyordu. Böylece, çarlığa karşı devrim, emperyalizme karşı devrime yaklaşıyordu ve bu devrimin proletarya devrimi biçimine girmesi zorunluydu."³⁴

Devrimin özel koşullarını da gene Stalin'den aktaralım:

"Rusya'nın devrimci köylüsü gibi önemli bir müttefiki olan dünyanın en devrimci proletaryasının başında bulunduğu büyük halk devrimi, Rusya'da, o sırada doğuyordu. Böyle bir devrimin yarı yolda duramayacağını, başarıya ulaşması halinde, emperyalizme karşı isyan bayrağını kaldırarak ilerleyeceğini tanıtlamanın gereği var mı?

"İşte bunun için, Rusya'nın, emperyalizmin çelişkilerinin düğüm noktası olması gerekiyordu; bu, yalnızca, bu çelişkilerin Rusya'da özellikle rezilce, özellikle dayanılmaz biçimde belirmesinden ötürü değildi; yalnızca, Rusya'nın, Batının malî sermayesini, Doğunun sömürgelerine bağlayan Batı emperyalizminin başlıca desteği olmasından ötürü de

³³ J. Stalin, *Leninizmin İlkeleri*, Sol Yayınları Ankara 1979, s. 12-13.

³⁴ J. Stalin, *agy*, s. 12-13.

değildi; ama bunlarla birlikte, emperyalizmin çelişkilerini devrimci yoldan çözümlemeye güç yetirecek gerçek gücün yalnız Rusya'da bulunmasından ötürüydü.

“Dolayısıyla, Rusya'daki devrimin bir proleter devrimi olması zorunlu idi ve bu devrimin, gelişmesinin ilk gününden başlayarak, uluslararası bir nitelik alması ve bundan dolayı emperyalizmi ta temelinden sarsması kaçınılmazdı.”³⁵

Söylenenleri özetleyecek olursak, devrime en gebe ülke, “emperyalizmin bütün çelişkilerinin düğüm noktası” konumundaki Rusya devriminin gerçekleşeceği koşulların tümüne sahipti:

Rus burjuvazisi zayıf, kötü örgütlenmiş ve siyasal deneyimi yoktu. Ekonomik olarak güçsüz, devletin çeşitli işlerinden pay koparmaya çalışan, Çarlığa bağımlı, gerici bir niteliği vardı. Tıpkı Çar gibi savaşı zaferle bitirmek çabasına girmiş, ülkenin bu savaşı kaldıramayacağını kavramamıştı. Büyük toprak sahipliğinin korunmasından yana, yığınlar halinde açlık ve sefalet içersinde kıvranan köylülere karşıydı. Feodal kalıntıların temizlenmesi ve işçi sınıfının gelişmesi kendi çıkarına olduğu halde, bunu kavrayamıyor, onlarla birlikte hareket ediyordu. Öyle ki, Şubat Devrimi ile çar devrilip burjuvazinin kendisi iktidar olduğu halde, bunun farkında bile olmadı, Çarı yeniden getirmek için türlü tertiplere girdi. Bunun sonucu olarak yığınlar burjuvazi ile çar arasında hiçbir ayırım görmüyorlardı. Halkın “ekmek, barış, özgürlük” istemlerine, Geçici Hükümet kulaklarını tıkamıştı. Savaştan bıkmış olan askerler cepheden kaçıyor, proletaryanın savaşımına katılıyorlardı. Burjuvazi artan tepkiler karşısında sosyalist-devrimciler ve menşevikleri de iktidara ortak ederek, yığınların desteğini almak istediye de, yeni ortaklar da çarlık ve burjuvazinin politikasının izleyicileri olarak, yığınlar arasındaki desteklerini kısa sürede yitirdiler. Halk bütün partileri denemiş, geriye Bolşevik Partisi kalmıştı ve desteğini o noktaya yöneltmişti. Gerçekten de yığınlar bu partiden beklediklerini bulacak, yıllardır özledikleri barış, özgürlük ve toprak sorunu yeni iktidarın çözümlediği ilk sorunlar olacaktı.

Rus işçi sınıfı kısa süre içinde iki büyük devrim dene-

yimi geçirmiş ve bu devrimlerde yığınlara önderlik edebilecek güce erişmişti. İşçi sınıfının önceki devrimlerde gösterdiği özverili önderliği, yığınların desteğini sağlamıştı. Ve bu önderliktir ki, devrimin temel güvencesi olan işçi-köylü ittifakını sağlam bir biçimde kurmuştu.

Rusya toplam nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülüğün ağırlığını oluşturan yoksul köylüler, işçi sınıfı ile tam bir bağlaşıklığa girmişti. Bu bağlaşıklık, aynı zamanda devrim sırasında orta köylülüğü de etkileyerek, devrimin yanında yer almasına yolaçtı.

Öte yandan işçi sınıfına siyasal öncülük edebilecek, tarihsel koşulların gerektirdiği esnekliği, kararlılığı gösterebilen ve yığınların istemlerini en iyi biçimde dile getiren ve bunlara en tutarlı çözümler öneren, gelişen hareket içersinde zengin deneyim edinen bolşevik partisi gibi güçlü bir partinin varlığı da devrimin zaferinde belirleyici rol oynamıştır.

Ekim Devrimi uluslararası koşulların elverişli olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Kapitalizmin belli başlı ülkeleri iki düşman kampa bölünmüş ve büyük bir savaşa girmişler ve etkin bir biçimde devrimi önleme olanağı bulamamışlardı. Hemen Devrimin ardından Rusya'nın savaştığı Almanya ile Brest-Litovsk anlaşması yapılmıştı. Böylece Almanlar pasifize edilirken, İngiltere ve Fransada Rusya gibi bir müttefikten yoksun kalıyordu. Daha sonra devrimi kırmak için çıkarılan iç savaş da bu nedenlerle başarılı olamamıştı.

Sonal olarak, Rusya gibi coğrafi yönden uçsuz bucaksız bir ülkede, yayılmış bulunan çeşitli milliyetler “halkların hapisanesi” adı verilen Çarlık Rusya'sının şovenizmini kırmak için harekete geçmişler, köylüler ve işçilerin devrimci savaşımına katılmışlardı. Buna karşılık çarlık devleti bütün bu hareketleri denetim altına alacak, bastırabilecek olanaklardan yoksun bulunuyor; çok geniş ülkenin her köşesine uzanamıyordu.

³⁵ J. Stalin *agy.* s. 13-14.

**BALYA KURŞUN MADENLERİ ÜZERİNDE FRANSTZ
EMPERYALİZMİ — BALYA'NIN SOSYO-EKONOMİK
YAPISI VE MADENİN DÜNÜ-BUGÜNÜ**

GİRİŞ

Madenin ilk olarak hangi tarihte işletilmeye açıldığı kesin olarak bilinmiyor. Ancak, Romalılar devrinde, madenin işletilmekte ve adının "KRİSTİYAN" olduğu ve Balya çevresinde maden ihracatıyla ünlenmiş "PERİHARAKS" adında bir yerin bulunduğu biliniyor.¹ Ayrıca, Fransızlarca yıllarca işletilmiş olan maden galerilerinin dışında çok eski yıllardan kuyu ve galeriler, curuf ve pasalar (maden artıkları) bulunmaktadır. Halk arasındaki söylentilere göre, bunlar Cenevizliler devrinden kalmadır. Bunlardan başka, Truva harabelerinde yapılan kazılarda bulunan çeşitli kurşun eşyaların hammaddesinin, Balya madenlerinden üretilmiş olduğu sanısı gittikçe güçlenmektedir.

BALYA KURŞUN MADENLERİNİN GEÇMİŞİ

Maden hakkında Bursa mahkeme sicilleri arasında raslanan ve 1544 tarihini taşıyan belge, en eski belgedir. "Biga

¹ Bkz: Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*.

sancağından Balya'da, hâliyâ, ihdas olunan maden hususu için, Bursa ve Edremit ve Balıkesir'den yirmi beşer nefer kimse ırsal oluna, deyu ferman olunmuş" ve "veçhi taharî-huruf oldur ki, padişah-ı âlempenah hazretleri emrişerifiyle Balya madenlerine harraflar [kazıcılar] tayin" olunmuştur.²

1651 yılında Kütahya Eyaleti Mutasarrıfı "Saadetli Mehmet Paşa"nın Balya Kadısına yazdığı mektupta,³ madenin padişahın öz malı olduğu ve Bali Bey adında birinin Balya'nın İdari Amiri olduğu anlaşıyor. 1647 yılında padişahca gönderilen bir fermanla, Balya'dan İstanbul'a "1000 kantar" (100 ton) yuvarlak maden istenmektedir.⁴ Madenin 100 ton kurşun üretebilecek kapasitede olduğu ve bu kurşunu çıkarıp, işleyecek sayıda işçisi olduğu anlaşıyor.

Madenin başında oldukça yetkili soylu bir kişi bulunurdu. Madende çalıştırılacak yöredeki kasaba, köy ve kentlerden belli sayıda işçi sağlanırdı. İşçilerin sayısını madeni yöneten kişi saptamaktaydı. Madendeki işçiler "kürekçi" ve "kazıcı" olarak ikiye ayrılırdı.

"Ortaçağın ırgatları, çile çekenleri, yalnız kul taifesi, reayadan ibaret değildi, maden ocaklarında ve angarya şartlarına bağlı olarak çalışan ayrı bir insan tipi daha vardı. Bu madenin civarındaki köylüler, her nevi vergilerden affedilmek şartı ile, maden işlerinde çalışmakla yükümlüdürler. Bunlar reayadan ayırıldıysalardı. Aralarında, veyahut başları ile davaları olsa bile, yine yerlerini terketmezlerdi, maden üretiminin geri kalmaması için, bütün işlerine maden amirleri bakardı. Zamanın deyimine göre bunlara "küreci" derlerdi. Çoğunlukla sipahizadeler bu işlerde çalıştırılırdı."⁵

Anadolu ve Rumeli'de maden bulunduğu zaman, örnekleri (numuneler) "darphanelerde" incelenir, cevherden yeteri kadar yararlanılacağı kesinleşince "madenin bulunduğu yere ustalar gönderilir, etrafındaki köylerden küreciler sağ-

² Fahri Dalsar, "Maden ve Madencilik Tarihi", *Türk Ekonomisi Dergisi*, Mart-Mayıs 1947, sayı 45-47, s. 114.

³ Kamil Su, *Balıkesir Madenleri*, İstanbul 1939, Resimli Ay Matbaası, s. 43-44.

⁴ Kamil Su, *agy*, s. 45.

⁵ Hüseyin Avni Şanda, *Reaya ve Köylü*, Habora Yayınları, 1975, İstanbul, s. 59-60.

lanır, bundan başka madenin işletilmesi için, filan köyün kömür, filan köyün odun, filan köyün işçiye erzak vermesi sağlanırdı”⁶ ve “sipahinin hükmü altında çalışan reaya tarlasını terkedemediği gibi, maden ocaklarında çalışanlar da, zamanın aynı kanunlarına bağlı olarak iş yerlerini terkedemezlerdi. Her ne sebeple olursa olsun, iş yerlerini terkettiği zaman, zorla eski yerine getirilirdi. Böylece, işten kaçan kimselere şuursuz, akılsız kimseler denirdi.”⁷

O günün koşullarında madende çalıştırılacak kişilerin sağlanması, çalıştırılması kendine özgü koşulları da beraberinde getiriyordu. Yasası, çalışma disiplini, yöreyle ilişkiler ve madenin bulunduğu yere ekonomik katkısı, hiçbir zaman yadsınamaz.

1752 yılında madene bir baskın yapılmış ve maden soyulmuştur. Padişaha başvurularak soyguncuların yakalanması istenmektedir.⁸ Bu baskın, çevrede, madenin gelirine göz dikmiş kişilerce gerçekleşmesi olasıdır.

Daha sonraki yıllardaki (1807) belgelerde, madenin işleme tesislerinin yetersizliği gündeme gelmekte, iki fırının daha yapılması istenmektedir.⁹ Bu istem, günün koşullarında, daha fazla maden üretilmesini, daha fazla işçi çalıştırılmasını, işçinin daha fazla sömürülmesini ve daha fazla demokratik hareketin gelişmesini de içeriyordu.

Maden, 1802 yılına dek, yöre halkından oluşturulan işçilerin çalışmalarıyla çıkarılıyordu. O dönemde 42 köyü olan Balya'nın insan gücü, üretimi içerilen ölçüde artıramıyordu. Bunun üzerine, kömürce verimli olan Gönen ilçesi, Balya'ya bağlanır. Fakat Gönenliler bu buyruğa karşı çıkarlar, Merkeze dilekçe ile başvurarak buyruğun kaldırılmasını isterler. Bu istek merkezce kabul edilmez. Bunun üzerine, Gönen halkının madende zorunlu çalışması kaldırılmış, isteğe bırakılmıştır.¹⁰

1808 yılında maden emini olan Yakub Ağaya gönderilen fermanla, eminlik süresinin uzatıldığı ve madenin tüm sorumluluğunun kendisine verildiği bildirilerek, daha çok

⁶ Hüseyin Avni Şanda, *agy*, s. 61.

⁷ Hüseyin Avni Şanda, *agy*, s. 60.

⁸ Kamil Su, *agy*, s. 46-47.

⁹ Kamil Su, *agy*, s. 48, 49, 50, 51.

¹⁰ Kamil Su, *agy*, s. 52, 53, 54, 55.

kurşun ve gümüş üretilmesi istenmektedir.¹¹

1839-1849 yılında Balya Maden İşletmeleri açıldı.¹² 1868 yılında Alman uyruklu Reiser tarafından alınan işletme imtiyazı “LORIUM” şirketine devredilmiştir.¹³ Böylece, yabancı sermaye, ilk kez, 1868 yılında Balya madenlerine girmiştir. 1878'de Fransız uyruklu Riol adlı birisine Balya'da toplam 17.234 dönüm (17.234.000 m²) bir arazide maden arama, işletme, mevcut maden curuflarından yararlanma ayrıcalığı verilmiştir. Bu ayrıcalık 1878 Haziranı başından geçerli olmak üzere 99 yıl süreli idi. Bu ayrıcalığın verilmesinde o sırada Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamid'in kâtiplerinden Süreyya Paşanın büyük rol oynadığı biliniyor. Süreyya Paşa, ayrıca, maden şirketinin başkan yardımcısıdır. Bu ilişki, yabancı sermayenin Türkiye'ye nasıl girdiğine ve madenlerin nasıl sömürüldüğüne bir kanıttır.

BALYA KARAAYDIN ANONİM ŞİRKETİ

1892 yılında Kocagümüş, Karaaydın ve Balya bölgesindeki gümüşlü kurşun madenini işletmek üzere BALYA KARAAYDIN ANONİM ŞİRKETİ (Socite Anonyme Ottomane Des Mines De Balia-Karaaydın) oluşturulmuştur. “Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Bankası Şirket-i Osmaniye kambiyo ve Esham Bankası, Fiz A. Mavrogardato ve E. Ojenidi, J. Koranyo, Atina'nın Loryom Şirketi, S. İ. İskoto, Etien İskulidi ve J. Atinoyeni, önce bugün Atina'nın Loryom Şirketinin kullanım yetkisinde bulunan ve 21 Recep 1295 tarihli Büyük Ferman gereğince 1 Haziran 1293 tarihinden geçerli olmak üzere 99 yıl süre ile verilen Kocagümüş madeni ve yine sözkonusu şirketin kullanımında olup, 21 Recep 1295 tarihli Büyük Ferman gereğince 1 Haziran 1293 tarihinden geçerli olmak üzere 99 yıl verilmiş, gümüş ile karışık Karaaydın madeni ve yine bugün Persiadet Bankasının (Osmanlı Bankasının kullanımında olan 6 Ramazan 1302 (1901)) tarihli Büyük Ferman gereğince sözkonusu tarihten geçerli olmak üzere 99 yıl süre ile verilen Mancılık kö-

¹¹ Kamil Su, *agy*, s. 56, 57, 58, 59, 60.

¹² İşçi Sınıfı Tarihi, C. 1. Vardiya Yayınları, 1975, İstanbul.

¹³ Nacil Sükün, *L'industrie Minière Turque-Montreux Imprimerie Nouvelle ch. CORDAZ SA-1943.*

¹⁴ Nacil Sükün, *agy*.

yündeki linyit madeni ayrıcalıklarını işletmesinin yönlendirilmesi ve günün geçerli koşullarında şimdilik işleticilerin hak ve güvenceler çerçevesinde onların yerine geçerli olmak üzere geçmişteki şartlara dayanılarak bir Anonim şirket kurulmuştur.”

Şirketin merkezi İstanbul'dadır. Şirketin süresi 1985 yılına kadardır. Şirketin sermayesi 4 milyon 500 bin franktır; yani 180 bin İngiliz lirasıdır; yani 198 bin Türk lirasıdır.

Şirketin 1893-1913 yılları arasında ürettiği maden miktarı ve elde ettiği kâr şöyledir:

KURŞUN ÜRETİMİ VE KÂR¹⁵

Yıllar	Simli Kurşun (ton)	Net Kâr (lira)	Yıllar	Simli Kurşun (ton)	Net Kâr (lira)
1893	4.000	12.057	1904	11.143	97.506
1894	4.666	760	1905	11.397	108.723
1895	4.650	4.225	1906	8.377	135.257
1896	5.350	17	1907	11.212	134.459
1897	6.100	3.991	1908	11.293	89.374
1898	8.420	19.965	1909	12.778	69.780
1899	9.750	50.414	1910	12.346	—
1900	9.770	52.180	1911	11.542	92.000
1901	9.620	19.013	1912	12.534	95.000
1902	9.874	10.597	1913	13.976	106.000
1903	10.878	42.244			

Şirketin yatırımları 1909 yılında 496.000 bin liradır. Bunun 126.300 lirası arazi ve bina, 147.600 lirası makina ve donatım, 93.300 lirası yeraltı tesisleri, 77.400 lirası 62 kilometrelik demiryolu ve 52.300 lirası 1901'de Mancılık'ta hizmete giren elektrik sistemi için yatırmıştır. Birinci Paylaşım Savaşından hemen önce bu yatırımların %50'sinden fazlası karşılanmış ve ortaklara da 445.000 lira dağıtılmıştır. 1911'de Şirkette 175 müstahdem ve 1.165 işçi çalışmaktaydı. Bunlara ödenen toplam ücretse ayda 68.000 liradır.

“1904-1913 yılları arasında ortaklara %12'den %35'e ulaşan kâr payı dağıtılmıştır. Savaşın sonra ortaya çıkan ekonomik bunalım, şirketi de etkisi altına almıştır.”¹⁶ Bu arada 24 Ekim 1927'de¹⁷ Arı Mağarasının büyük asansöründe meydana gelen ve 14 saat süren yangın 500.000 bin lira-

¹⁵ Bkz. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, İş Bankası Yayını, s. 104; Gündüz Ökçün, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk Azınlık ve Yabancı Payları”, *Abadan'ın Armağanı*, SBF Yayınları, Ankara, 1969, s. 803-892.

¹⁶ Bkz: Nacil Şüktün, *agy.*

lık maddi zarara neden olmuştur. Bu da, ekonomik bunalım içinde bulunan şirketin parasal durumunu temelinden sarsmış ve şirketin madenden ayrılmasının nedenlerinden biri olmuştur. Ancak, “zamanın hükümeti, şirkete 200.000 bin liralık maddi yardım yaparak, şirketin madenleri tekrar işletmesini”¹⁸ sağlamıştır.

Şirket, yalnızca Balya ve Karaaydın madenlerini işletmekle kalmamış, kuruluşundan birkaç yıl sonra Mancılık'taki kömür, Patlak'taki kurşun, çinko, demir ile karışık manganez madenlerinin de arama ve işletme ayrıcalığını da almıştır.

Balya-Karaaydın şirketi üretilen madenin Edremit-Akçay limanına ulaştırılması için önce Balya-Palamutluk arasına 62 km. uzunluğunda ve 60 cm. genişliğinde bir dekovil hattı döşetmiştir. Palamutluk'tan Akçay iskelesine kadar tren hattı yaptırılmıştır. Böylece Balya'dan hayvanlarla çekilen dekovil hattından maden Palamutluk'a getiriliyor, oradan Akçay iskelesine tren ile giden kurşun, gemilerle gereken yerlere gönderiliyordu. 1901 yılında Mancılık'ta elektrik santrali kuran Şirket, elektriği, Balya madenlerinde kullanmıştır. Üretim fazlası elektriği de yerel yönetime vererek çevrenin aydınlatılmasını da sağlamıştır. Ayrıca Şirket, 25 yataklı bir hastane, firengili hastalar için 5 yataklı hastane, bir sinema, bir de eczane açmıştır. 1927 yılında kurulan flotasyon fabrikası kurşunun yanı sıra çinkonun da işletilmesini sağlamıştır. Böylece 5 fabrika, 5 kuyu, 5 yapımevi olan Şirket bölgeye iyice yayılmıştır.

Kurşun üretimi 1925 yılında azalmış, 1929 yılında da en düşük düzeye inmiştir. (1925 - 9, 1930 - 96, 1938 - 100 üretim). Bu sırada kurşun fiyatları bunalım öncesinden %60 daha düşüktü.

BALYA-KARAAAYDIN MADENLERİNİ KİRALAMA VE İŞLETME TÜRK ANONİM ŞİRKETİ (Société Minière et Métallurgique de Penorroya)

Balya-Karaaydın Madenleri AŞ'nin görevinin bitmesiyle birlikte, Reşit Osman, Charles Heurteau, Henry Pagezy,

¹⁷ Cumhuriyet, 29 Ekim 1927.

¹⁸ Bkz: Nacil Şüktün, *agy.*

Armond Malye ve M. Robin'in önyak olmalarıyla yeni bir TÜRK (!) AŞ kuruldu. 10 Eylül 1931. Şirketin idarî merkezi İstanbul, işletme merkezi Balya; sermayesi 1.000.000 TL idi.

Şirketin kuruluş amacı, toprağın altındaki madeni son kırıntısına kadar sömürmektir. Şirket ilk olarak işletmenin donatımını yinedi. "Bugün, toz halinde bulunan cevher, elliser kiloluk torbalar içinde, traktörlerle çekilen vagonlar Palamutluk'a kadar götürülür. Palamutluk'ta vagonların dingilleri, demiryoluna uygun dingillerle değiştirildikten sonra, lokomotif vasıtasıyla Akçay limanına, oradan da vapurlara yükletilerek Avrupa'ya gönderilir."¹⁹

"Kurşun fiyatının düşkünlüğü yüzünden bu şirket tasarrufu şiar edinerek her şeyi makinalaştırmaya savaşmış izabe furunlarını kaldırarak iki-üç bin kişinin mesaisini birkaç yüz bin lira sarfile vücade getirdiği flâtasyon tesisatı sayesinde 30 kişi ile yapmaya başlamıştır. Bütün Şirketin mara atölye ve sair kasabaya giren para miktarı da ayda 12 bin lirayı tecavüz etmemektedir."²⁰

BALYA'DA İŞÇİ HAREKETLERİ

BİR KANARYANIN ÜÇ GÜN YAŞAMADIĞI YER

Balya halkı, simli kurşun şirketi aleyhine bir dava açar. Davanın nedeni: Şirketin fabrikalarından çıkan zehirli gazların giderilmesi için en basit önlemlerin bile alınmamış, Balya dağlarındaki ormanların kurumuş, arazilerin verimi düşmüş, halkın ve özellikle küçük çocukların yaşamı tehlikeye girmiştir.

"Senelerden beri Balya ve civarını zehirleyen katil bacası."²¹

"Senelerden beri toprağımızda çalışıp etekler dolusu para kazanan bu şirketin işlettiği ocakların bacalarından çıkan zehirli dumanlar araziye çırıl çıplak bir hale getirmiş, ağaçlar kurumuş, topraklarda yaprak açmaz olmuş, insanların hemen hepsi kurşunlu havayı yuta yuta zehirlenmeye başlamışlardır."

¹⁹ Kamil Su, *agy.* s. 17.

²⁰ *Belediyeler Dergisi*, Ağustos 1936, Sayı: 13, s. 28-29.

²¹ *Akşam*, 25 Eylül 1926.

Balya'daki fabrika bacasından çıkan zehirli gazların civarı yaşamsal olarak etkileyip etkilemediğini araştırmak üzere Tıp Fakültesinden bir öğretim görevlisi, bir kimya mühendisi, Ziraat Fakültesinden bir öğretim görevlisi, İkinci Kolordu veterinerlerinden bir subaydan oluşan bir komisyon kurulmuştur.

İnceleme sonunda komisyon "... maden şirketinin müessesat ve teşkilâtının asrî bir şekilde bulunmadığı bilhassa amelenin sıhhatine taallük eden hususatin son derece ihmâl edildiği görülmüş ve baca ile izabe ocaklarının mülteşik bulunan kanallar derunundaki kurşun ve sülfür murekbatını ihtiva eden ve mebadı zülbiyenin daha doğrusu zehirli küllerin mezkûr kanallar temizlendikten sonra köylünün ya tapu tasarruf edip verdiği arazi üzerine yığın halinde terkedildiği ve bittabi bu mevadin rüzgârla ve sular vasıtasıyla etrafa yayılarak toprakların kıymeti ziraiyesine tenkip ettiği müşahade edilmiştir" diye yazıyordu, komisyon raporunda.

Ve rapor şu ilginç saptamalarla bitiyor: "Bugün Balya'ya girildiği zaman evvela insanın nazarı dikkatini celbeden şey kiremitlerin sanki yepyeni konulmuş gibi kıpkırmızı durmalarıdır. Buna sebep zehirli havadan kiremitlerin yosun tutmamasıdır. Hatta bir kanarya, bir bülbül Balya civarında iki-üç günden fazla yaşamamaktadır.

"Heyeti Fenniye, Şirketin birçok ihmallerini görmüştür. Amelenin evleri rüzgârın vaziyetine nazaran hiç de şereati sıhhiyeye haiz değildir. Rüzgâr zehirli dumanları bu istikamete götürmektedir. Halbuki fabrika müdür ve mühendislerin köşkleri sırtın arka tarafında bulunmaktadır. ... Fabrikaların teessüsünden sonra Balya'da bir orman kurumuş gitmiş. Nasıl oluyor da topraklarında para kazanan bu adamlar bu abıaşıkâr kesta tahammül ediyorlar? Bu anlaşılmaz bir şeydir. Mesele cidden mühimdir. Hükümetin ehemmiyetle nazarı dikkatini celbetmelidir. Hatta memleketimizde bu nevi madenleri işletmek isteyenlerin tâbi tutulmaları lazım gelen şeraiti fenniye kanunlarla tesbit edilmelidir."²¹

Türkiye'de ilk hava kirliliğinin sorun olduğu yer, Balya'dır. Bir kuşun bile üç gün yaşamadığı yerde emekçiler

zehirli havayı soluya soluya, sömürüle sömürüle yaşamışlar, yaşamaya çalışmışlardır. Çok düşük ücretlerle, neredeyse, boğaz tokluğuna çalıştırılmışlardır. Ama emekçiler, sömürü ve baskıya karşı direnebilmişler, haklarını almayı başarmışlardır. İşçiler örgütlü mücadelenin örneklerini göstermişlerdir Balya'da.

Maden işçisi sömürülür, ezilir, horlanır. Madende, günde, 12 saat çalışılır. Toprağın altında havasız, susuz, ışsız çıkarır kurşunu; iş ve can güvenliğinin olmadığı tesislerde işler kurşunu. "Maden ocakları değil insan salhanesidir." Bir işçi maden hakkında böyle yazıyor mektubunda ve şöyle sürdürüyor mektubunu: "Kırk seneden beri işletilmekte olan Balya Karaaydın Maden Şirketinin tahtelarz mağra ve kuyularında madenin izabe ve tathirine mahsus makinelerde barut ve dinamit patlamasıyla ölenlerin adedi, Şirkette otuz seneden beri çalışan, en nihayet sakatlanan bir amele çavuşunun defterine göre üçyüzden ziyadedir. Bu, telefâta sebebiyet veren Şirketin mühendis ve memurlarının kanun ve nizamâta riayet etmemesinden dolayıdır. Bir sene zarfında tahminen vuku bulan ve fiyat ve malûl, yirmi kişiye bâliğ olmaktadır. Gözden mahrum kalmış olanlara nizâmen ve kanunen Şirketten tazminat ve ölenlerin ailesinin diyet alması icap eder iken, güya malûliyetine ve vefatına sebebiyet kendi dikkatsizlikleri değilmiş gibi binbir dalevere çeviriyorlar."

Başka bir mektupta da Şirket yöneticilerinin kötü davranışları ve baskıları anlatılıyor.

"Maden kuyularında gözü sakatlanan bir amele, müdür tarafından, diğer gözünün kör edilmesi suretiyle mükâfatlandırılmıştır. Riyaset-i Cumhur'a müracaat ettik. Tahkikatın ta'miki emri geldi. Fakat burada böyle bir emre kulak asan yok ki... Zabıta bildiği gibi ve bıraktığı yerden okumakta berdevam. İfadeler tağyir ediliyor. Şahitler falakadan geçiriliyor. Vilayete de müracaat ettikse de Valiyi de onlara müzâhir bulduk. Zindanda yaşıyor gibiyiz. Dayak... işkence... açlık sanki bize mev'udmuş."²²

²² *Aydınlık, Fevkalade Amele Nüshaları*, Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Serisi n° 1, İstanbul, s. 58-59.

1908 Grevi

Balya'da çalışan 3.000'den fazla işçi, ücretlerinin yetersiz olduğunu, işgüvenliğinin olmadığını, iş saatinin 8 saate indirilmesi gibi acil istemlerini iletiler Şirket yetkililerine. Şirketin yetkili maden mühendisi Monseur Ralli bu istemleri geri çevirdi. Bunun üzerine işçiler greve gideceklerini bildirdiler. Şirket, işçiler üzerinde baskıyı artırdı ve grevi önlemek için çevredeki işsizlerden 40-60 kişilik bir yedek işçi grubu oluşturdu. Bu davranış, işçilerin 14 Eylül 1908 tarihinde, Türkiye'nin ilk büyük grevlerinden birinin uygulanmasını hızlandırıcı bir etken oldu.²³ Bir anda tüm kuyularda, galerilerde, flotasyon fabrikasında, tathiranede (izabede; madenin içerisinde bulunan elementin kimyasal oranını yükseltmek için yapılan kimyasal işlem) üretim ve demiryollarında ulaşım durdu. Yalnızca madenin su basmasını önlemek için su pompaları çalışıyordu. Provakosyonlara ve grevcilere karşı herhangi bir saldırıya yol açmamak için maden çevresinde nöbetler tutuluyordu.

Böyle bir grevi beklemeyen hükümet de en az Şirket yetkilileri kadar şaşırıldı. Elindeki kuvvetlerle duruma müdahale edemeyeceğini anlayan Balya kaymakamı, Balıkesir'den, Gönen Redif Taburlarından birer bölük asker getirtti.

Öte yandan grevin bastırılması için Balıkesir Mutasarrıfı Mehmet Ali Ayni hükümetçe görevlendirildi.²⁴ Bu arada, grevdeki işçiler, binlerce imza toplayarak Selânik'teki Osmanlı Sosyalist İşçi Fırkasına ve İttihat ve Terakki Cemiyetine telgraflar çektiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti, milletvekili Sudi Beyi, işçilerin haklarını korumak üzere Balya'ya gönderdi. Bu arada, Mahkeme Başkâtibi Kemalettin Talip Beyle Jandarma Komutanı Yüzbaşı Şevket Bey, Şirket ile işçiler arasında arabuluculuk yapıyorlardı.

Bir yandan Mehmet Ali Ayni Bey, öte yandan millet-

²³ Prof. M. Ali Ayni, *Hatıralarım*'ın 59. sayfasında Balya'daki grevi "Türkiye'de İlk Amele Grevi" olarak niteler. Ayrıntılı bilgi için bkz: Prof. M. Ali Ayni, *Canlı Tarihler, Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1945, s. 50, 60, 61.

²⁴ Prof. M. Ali Ayni, *agy.* s. 59, 60, 61.

vekili Sudi Beyin sürekli baskıcı tutumları sonucu grev yer yer çözülmeye başladı. Ancak, sonuna kadar direnmeye kararlı olan birçok işçi madene inmeme eylemini sürdürdüler. Bir ara milletvekili Sudi Bey işçilerin kararlı direnişi karşısında, sinirlenerek, elindeki bastonla işçilere saldırdı. Çevredeki güvenlik görevlilerinin de yardımıyla işçiler zorla madene indirildiler. Grev amacına ulaşmadan büyük baskılar sonucu kırıldı. Bu arada, Balya'ya, İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir şubesi de açıldı.

"Adalet, Musavat" sözcükleriyle kitlelerin umudu durumuna gelen İttihat ve Terakki Cemiyetinin ikiye bölünmüş tutumunu en çabuk anlayan Balya'daki işçiler oldu.

Bu grev, özünde, ülkede, 1908 Ağustosundan başlayıp Eylül ortalarına dek süren grev zincirinin bir halkasıydı. Bu grevler karşısında hükümet sert önlemler aldı. İvedi olarak alınan önlemler ise şunlardı:

1) Alman sermayesinin temsilcisi ve Adliye Vekâletinde müşavirlik yapan Alman Kont Ostrog'un isteği üzerine sendika kurma yasağı getirildi.

2) 25 Eylül 1925'te "Tutil-i Eşgal Kanununu Muvakati" adı ile yayınlanan yasada, grevler tamamen yasaklandı.

3) On ay sonra, Meclis-i Mebusan, hükümetin yetkilerini kullanarak grev yasağı yasasını yasallaştırdı.

4) Meclis-i Mebusan'da, açıkça, grev ve sendika kurma yasağının yasallaştırılmasından daha çok yabancıların yararlandığı belirtilmiştir. Oysa Sadrazam Kâmil Paşa, grev yasağının askerî hareketleri ve ekonomik yaşamı gözle görülmeyen tehlikelerle karşı karşıya bırakmak için çıkarıldığını ileri sürüyordu.

5) Yabancı sermayenin beslediği gazeteler, Türk işçilerin yabancı işçiler gibi istekte bulunmamalarını ve yerli işçilerin grevleri politikacıların dümenlerine kapılarak yaptıklarını bunun da ulusal itibarımızı kirdiğini, yabancı sermayeye karşı, işçilerin birşey istemelerinin ve grev yapmalarının doğru olmadığını yazıyorlardı.²⁵

Her zaman olduğu gibi, egemen güçler, kendi varlıkları için, her geçen gün açık bir tehlike haline gelen, işçi si-

²⁵ Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 37-38.

nifinin bilinçli eylemlerini önlemek ve örgütlenmesine engel olmak için ellerindeki tüm olanakları kullanıyorlardı.

1911 Grevi

İşçiler İşgününün 12 saatten 8 saate indirilmesi ve ücretlerin artırılmasını isteyerek 1911 yılında greve gittiler. Grevi madenin en ağır işlerinde çalışanlar başlattı. Makina başında ve hafif işlerde çalışan işçiler de, sonradan, greve katıldılar. İşçilerin kararlı, bilinçli ve örgütlü eylemi, bu kez, Şirket yetkililerini gerilettiler, işçilerin tüm istemlerini olduğu gibi kabul ettiler. İşgünü 8 saat olarak belirlenmiş ve işçilerin ücretleri artırılmıştır.

Örgütlenme

1925 yılında toplanan İstanbul Amele Birliği, tüm yurt çapında örgütlenmeye gitmiştir. İstanbul, Zonguldak ve Balya-Karaaydın Amele Birliği'nin birleşmesi sonucu, ilk, Türkiye Amele Birliği oluşturuldu." ... İstanbul'da bir işçi kongresi toplandı. 250 delege hazır bulundu. Bunlar İstanbul'dan 19.000 işçiyi, Zonguldak'tan 15.000 kömür madencisini ve Balya-Karaaydın'daki 10.000 işçiyi temsil ediyorlardı. Kongrede mevcut 34 derneğin bir birlik ya da bir federasyon halinde birleşmesine karar verildi..."²⁶ Bu karar karşısında, hükümet, Birliği tanımayacağını bildirdi. Hükümetin bu davranışı, Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri sürdürdüğü baskıcı tutumunun bir başka örneğidir.

"Hükümetin, Birliği tanımayı reddetmesi, memleketi beşte-üçü Fransızların olan yabancı sermayeye yöneltmiş lütufkâr bir gülümseme anlamına geliyor. Fakat Türk proletaryası ilk adımını atmıştır, yoluna devam edecektir."²⁷

Türk işçi sınıfı ağır koşullarda çalışıyordu. Gerekli gibi beslenemiyor, dinlenemiyor, yarını güvencesiz, zehirli gazları soluyarak, yavaş zehirlenmeye, ölüp gidiyordu. "Türk işçisi 40 yaşına varınca bir ihtiyardır. İnsan gücünün üstünde olan ağır iş ve gerektiği gibi beslenememesi işçinin bünyesini tez yıpratıyordu."²⁸

²⁶ Ho Şi Minh, *Selected Works* (Hanoi Foreign Languages Publishing House, 1960) vol. 1, s. 56-61.

²⁷ Ho Şi Minh, *agy*, s. 56-61.

²⁸ 26 Ağustos 1927 tarihli *Pravda*'da yayımlanan Kitaaygorodski'nin makalesi.

Ayrıca, iş güvenliğinin olmadığı koşullar altında çalışan işçiler, sık sık kazaya uğruyorlardı. Örneğin 1927 yılında meydana gelen bir kazadan madendeki işçiler koma halinde çıkarmışlardı. "Bir yılda madenin mağara ve kuyularında madenin izabe ve tathirine mahsus makinalarda barut ve dinamit patlamasıyla ölenlerin adedi üçyüzden fazladır"²⁹ diyordu bir işçi yazdığı mektupta ve "Dayak... işken-ce, açlık" sanki onlar içindi.

1927 sanayi sayımına göre, maden çıkarma işkolunda çalışan işçilerin %9,5'u (1.765 kişi) Balya'da çalışan 8 işletmede bulunmaktadır. Kaza sonunda üretim % oranında azaldığı için, 800 işçi işten çıkarılmıştır.³⁰

1928 Grevi

İşçi ücretlerinin azlığı nedeniyle greve gidildi. Birinci sınıf matkapçılar 116 kuruş, öteki işçiler 80 kuruş gündelik alıyorlardı. Grev türlü oyun ve baskılarla amacına ulaşmadan kırıldı. Ayrıca grev hakkında da basına fazla bir şey yansımamıştır.

1934 Grevi

İtalyan uyruklu Bedo'nun uyguladığı yöntem, işçi ücretlerinin yapılan iş üzerinden saptanması, yeni bir greve neden oldu. Bu yöntemle göre bir işçinin bir günde yapacağı iş saptanıyor, bunun karşılığında çok düşük bir ücret ödeniyordu. Saptanan işten fazla iş yapılması halinde, yapılan işe karşılık olarak yine çok düşük bir fark ödeniyordu. Böylece, işçiler, geçinebilmek için çok çalışmak zorundaydılar. Bu da Şirketin işine geliyordu. Bu uygulamanın değiştirilmesini ve ücretlerin artırılmasını isteyen işçiler greve gittiler. Şirket yetkilileri grevi kırmak için çevre köylerden topladığı köylüleri madene getirdi. İşçiler yeni gelenleri madene sokmadılar. Bu arada, grevi kırmak için işçilerle tartışan ve onlara hakaret ederek saldıran Fransız asıllı Kokoros ve Rum asıllı mühendis Mösyö Mosko dövülerek ağır biçimde yaralandılar. Rum asıllı Enis Bey (Şilaf) öldürüldü. Grevin örgütlenmesini ve liderliğini, ilkin, Güzel

Ağa İsmail (işçi) üstlenmişti. Daha sonra, Güzel Ağa ve ona yardımcı olan Bey Baba bir dernek kurdular. Grev ilk zamanlar kaymakam ve jandarma karakolunca destekleniyordu. Ancak bu kişilere Şirket rüşvet vererek işçiler üzerinde baskı kurulmasını sağladı. Bundan sonra, jandarma karakoluna alınan işçiler dövülmeye ve onlara işkence edilmeye başlandı. Bu baskılar grevi durdurmayınca, Balıkesir'den bir Süvari Birliği getirildi. 30 gün süren grev her geçen gün yoğunlaşan baskılar ve açlık nedeniyle başarısızlığa uğradı. Böylece greve giden 3.000 işçi yeniden ocaklara döndü.³¹

1934 Grevi

1936 yılında işçiye grev hakkı tanımayan 3008 sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmeden, ülkede yapılan en son grev Balya'da olmuş ve 17 gün sürmüştür.³² Grevin nedeni yine ekonomiktir.

Balıkesir'de yayımlanan *Türk Dili* gazetesinin 6 Şubat 1934 günkü sayısında "Balya madeninde faaliyet durdu" başlığıyla şu haber veriliyordu okurlara:

"Maden Şirketi amele ücretinin az olmadığını, amele ise aksini iddia ederek çalışmamaktadır."

"Balya maden amelesi kendilerine verilen ücreti az görerek işlerini bırakmışlardır. Bu yüzden on gündür Balya madeninin faaliyeti tamamen durmuştur. Maden Şirketi amele yevmiye ve saatlerinin bu günkü rayice nazaran az olmadığını amele ise aksini iddiada ısrar ettiklerinden vaziyetin neye müncer olacağı tahmin edilmemektedir."

Gazetenin Balya muhabiri de haberin altına şöyle yazıyor:

"Bundan on beş gün evvel Balya madeninde kendilerine verilen ücreti az görerek bir kısım amele işlerini bırakmışlardı. Bilahare yavaş yavaş madenin bütün amelesi greve iltihak ettiklerinden grev umumi bir mahiyet almıştır. Son defa Şirketin Palamutluk'tan getirdiği beş on amele de işten çekildiklerinden mağaralarda flotasyon fabrikasında faaliyet tamamen durmuştur.

³¹ Balya halkından ve uzun süre madende çalışmış olan, Mustafa İnal, Mustafa Karakurum, Hüseyin Tozkoparan, ve Mehmet Küçük ile yapılan görüşmelerde saptanmıştır bu bilgiler.

³² Basdan, Haftalık Siyasi Magazin Gazetesi, Yıl: 1, Sayı: 12, 26 Ekim 1948.

³⁰ Bkz: A. Snurov, *Türkiye Proletaryası*, Yar Yayınları, İstanbul, 1973, s. 32.

³¹ *Aydınlık, Fevkalade Amele Nüshaları*, s. 57-59.

“Şirketin Müdiriyeti vuku bulan müracaatlara randıman usulünü tatbik için İtalya’dan celbedilen mühendis tetkikatını bitirinceye kadar zam yapmayacağını, fakat, bu, tetkikat neticelendikten sonra fazla çalışan ameleye prim vermek suretiyle yevmiyelerini yüzde yirmi beş derecede artıracığını ifade etmektedirler.

“Bir taraftan amelenin, diğer taraftan Şirket Müdürünün nokta-i nazarlarında ısrar etmeleri burada çok sıkıntılı bir vaziyet doğurmuştur. Bir takım fakir amele çok müşkül mevkide kalmışlardır. Bu müşkülât Balya için de mevcuttur.”

7 Şubat 1934 tarihli *Türk Dili* gazetesi, grevin sona erdiğini ve anlaşmanın sağlandığını şöyle yazıyordu:

“Balya madeni bugün faaliyete geçecektir. Maden şirketi amelenin bazı taleplerini kabul etti. Bu meyanda amele ücretlerinde zam yapılacaktır.”

“Balya madeninin, Balya Maden Şirketi ile maden ameleleri arasında çıkan ihtilâf dün had safhasına girmiştir. Bir gün evvel şehrimize geldiğini yazdığımız Balya Kaymakamı Halis Beyden maada dün Balya’dan Şirket müdürleri ve amele murahhasları Vali Beyin nezdinde toplanarak ihtilâfın halli çarelerini görüşmüşler ve vilayetin tavassutla bu çareler üzerinde mutabık kalmışlardır.

“Tahkikatımıza nazaran Şirketle amele arasında başlıca ihtilaf mevzuunu amelenin munzumatan çalıştırılması teşkil etmektedir.

“Amele ayda on-onbeş ve nihayet yirmi gün çalıştırılıyor. Ayın diğer günlerinde ise çalıştırılmıyormuş.

“Bu vaziyet karşısında amele onbeş, yirmi gün çalışarak elde ettiği paranın kendisinin bir aylık ihtiyacına cevap vermemekte olduğundan ötedenberi şikayetçi imiş.

“... ayrıca doktor parası diye amele ücretlerinden bademe bir para kesilmeyecek ve o ‘Şirket tetkikatını bitirdikten sonra amele ücretlerine de zam yapmayı kendi menfaati’ olarak görmekteydi. Böylece grev başarıyla sonuçlanmış oluyordu. İşçiler, bir kez daha haklarının bir kısmını direnerek almış oluyorlardı.”

³³ Bkz. *Belediyeler Dergisi*, 1933, s. 102.

Dünya

Balya’nın geçmişteki yapısını vermeden önce o dönemin yapısına kısaca bakmak gerekiyor. Dışta “hasta adam” olarak görülen ve üzerine her türlü hesabın yapıldığı bir ülkedir artık Osmanlı İmparatorluğu. O koskocamanlığını yitirmiş sömürülen, giderek parçalana parçalana küçülen, güçsüzleşen, yağmalanan bir ülkedir. Yabancı yatırımlar giderek artmış, yeni oyunlarla, yeni kapütülasyonlar, yeni çıkarlar sağlanmış; yabancılar ülkenin işlerine, askerî işlerine istedikleri gibi karışmaya başlamışlardır. İçte giderek gelişen direniş hareketleri, grev, ve sendikalaşma eylemleri iktidarları güç durumlarda bırakıyor ve bu eylemlere de baskıyla karşılık vermek zorunda kalıyorlardı. Çünkü, her şeyden önce, yabancıların çıkarları sözkonusuydu. Osmanlı İmparatorluğu’nun her türlü durumu, Balya’ya da yansımıştır. İlk grevin yapıldığı, hava kirlenmesinin ülkede ilk sorun olduğu, ülkede ilk kez elektriğin kullanıldığı, ülkede ilk Belediye teşkilâtının bugünkü anlamda kurulduğu yerdir Balya. 1900’lerde 10.000 kişinin yaşadığı, kentleşmeye doğru adım atmış büyük bir kasaba iken Balya, 1927’lerde 25 yataklı bir hastanesi, 5 yataklı frengili hastaları tedavi evi, eczanesi, sineması, 5 fabrikası, 5 maden kuyusu, 5 yapımevi olan Balya; 1933’lerde 10 kilometrelik yolu, 8 kilometrelik kanalizasyonu, 1 motopompu, 3 tulumba ve 5 işçili bir yangın söndürme teşkilâtı, belediye dispanseri, 65 dükânı, 5 mağaza, 3 lokanta, 2 gazino, 7 kahvehane, 2 han, 2 otel ve 10 fırını olan bir çarşıya sahip büyük bir kasaba iken,³⁴ günümüzde 2.130 nüfuslu büyükçe bir köy görünümündedir.

Madenin durumunu daha iyi anlamak için 22 Nisan 1935 tarihli *Türk Dili Gazetesinde* “Balya Madeninde Bir gün” başlıklı yazıya bir göz atmak gerekir.

“Bir buçuk saatlik otomobil seyahatinden sonra karşımıza Balya’nın çıplak ve otsuz dağları çıktı.

“Kazanın evleri bu dağların eteğinde toplanmış.”

“Balya bir köy kadar küçük... Arazisi kurak ve taş-

³⁴ Kaynak, 19 Haziran 1935, Yıl. 3, Sayı: 29, s. 666-667.

lık. Etrafımıza baktığımız zaman gönlümüze serinlik verecek bir yeşillik göremiyoruz. Balya hiçbir tabii güzelliğe malik değil.”

“... şehri gezdikten sonra orta mağaraya gittik.”. “... bu maden ocağında iki yüze yakın amele çalışıyor. Burada şimdiye kadar ikiyüz seksen metrelik bir derinliğe kadar yer kazılmıştır.

“... bu mat siyah renkler, esas kurşun madenidir. Bundan mada içinde fütüya, prit, opriman, desit, andezit, kuvars ve kalker vardır. Bugün hali hazırda kurşun fiyatları pek düşüktür. Evvelce tonu 40 İngiliz lirasına olan kurşun, bugün 6 İngiliz lirasına düşmüştür. Kurşun madenlerini ellerinde bulunduran şirketler mütamadiyen zarar ediyorlar. Onlar bir harp olsa da elimizdeki madeni yüksek fiyatla satabilsek diye dua ediyorlar”.

“... bu gördüğümüz izabe fırının bacasıdır. Halihazırda faal değildir. Faaliyette bulunduğu zaman da civarda nebat namına hiçbir şey göremezsiniz. Şimdi bir şeye yaramayan ve daima bir tehlike teşkil eden bu bacanın yıktırılması için belediye tarafından şirkete bir teklif yapıldı... yakınlarda yıkılacaktır. Balyalıları bu bacanın yıktırılması taraftarı değildirler. Zira onu bir tür uğur sayıyorlar. Güya bu baca durdukça mahsul fazla ve bereketli oluyormuş”. (Hakkı Suha.)

Balıkesir Halkevinde çıkarılmış olan *Kaynak* dergisinin 1935 yılında lise öğrencisi Mehmet de madene ilişkin şunları yazmaktadır:

“Balya’ya girerken buranın bir maden yatağı olduğunu işaret eden muazzam bir baca derhal nazarı dikkati celbeder. Bu bacanın aşağısında uzanan dere kenarındaki maden kuyuları ve tesisatı göze çarpar”.

“... Maden, Balya’ya (15) dakika kadar mesafededir. Eski ve yeni ocakların hepsi bu dere kenarını takib eder”.

“Balya madeni memleketimizin en mühim kurşun madeni olup Balıkesir’in (52) km. şimali garbisindedir. Maden birinci zamanın karbon sistemine ait kalkerler durumunda bulunmaktadır. Madenin şimal tarafında dar bir sahada trias arazisi görülür. Elde edilen cevher miktarı yüzde 80 nispetindedir. Bir ton cevherde takriben 70 kg. safi

kurşun, 140 gr. gümüş, 0,5 gram altın bulunduğu gibi bunlardan başka umumiyetle filizle birlikte çinko cevherlerinden “blent”, demir cevherlerinden ‘pirit’, arsenik cevherlerinden ‘oripman’ mevcuttur. Fakat asıl blent yatakları daha aşağıda pirit yatakları ise en derinlerde bulunmaktadır.”³⁴

Belediyeler Dergisi’nin 1936 Ağustosunda yayımladığı bir yazıdan: “Balya madenleri bugünün eseri değildir. Kablemilât çalıştırıldığı tesadüf edilen bazı asardan anlaşıldığı cihetle Romalılar zamanında çalıştırılan madenlerin tarihçesi hakkında elde mufassal hiçbir bilgi yoktur. Son zamanlarda Sultan Macit ve Mahmut devirlerinde Koca Gümüş mağarası denilen mağarada sırtlarında küfelerle halezoni yollar vasıtası mağaraya inmek şartile kürek mahkûmları çalıştırılır ve emeklerine mukabil ellerine biraz para verilirmiş. O zamanlar maden kurşundan fazla gümüş istihsalı için işletilirmiş. 1294 tarihinde verilen bir fermanla Balya Karaaydın madenler şirketine verilmiş bu ferman 1295 tarihinde tecdit olunarak 99 sene müddetle Balya-Karaaydın madeni Türk Anonim Şirketine verilmiştir.

“Filhal Koca Gümüş mağarası çukuru ile Karaca mağara Melasa ve Sarısu ve diğer ocaklar kapatılmış, şimdi yalınız, Orta mağara ve Arı mağara ocakları hali faaliyettedir. Orta mağaranın derinliği 280, Arı mağaranın derinliği 250 metredir.”

“Eski şirket bütün işlerini insan kuvvetile yapmakta idi. O zamanlar şirkette 3-4 bin amele çalışmakta olduğu gibi kurşunun beher tonu 40 İngiliz altın lirasına satılıyordu. Bu yüzden kazaya her ay 200 ve 250 bin lira para giriyordu. Kurşun fiyatının dörtte üç nispetinden daha aşağı düşmesi yüzünden 930 senesinde Balya-Karaaydın maden şirketi tatili faaliyet ederek binlerce ameleye yol vermiş ve 1931 senesinde madeni diğer bir şirkete kiralamıştır.”³⁵

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi, ülke ekono-

³⁴ *Belediyeler Dergisi*, “(Balya) Urayının Cevabı”, Ağustos 1936, Yıl: 11, Sayı: 13, s. 28-29.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: İlhan Tekelli, Selim İlkin, 1929 *Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, 2, ODTÜ, Ankara 1977, s. 78-79.

misine büyük bir katkısı olacakken, yerli işbirlikçiler emperyalistlerle birlikte kurşun madenini kendi çıkarları doğrultularında sömürmüşlerdir.

Maden şirketinin kapanması yörede ekonomik durgunluğa ve işsizliğe neden olmuş, madende çalışan birçok işçi başka yerlere göçmüşlerdir.

BALYA KURŞUN MADENLERİNİN SONU

14 Ağustos 1940 tarih ve 4587 sayılı *Resmî Gazete*'de madenin 10 Temmuz 1294 tarihli fermanla, "Balya-Karaaydın Madenleri Türk Anonim Şirketi"ne, madeni işletme ruhsatı verildiği yazılı. Maden, Fransız emperyalistlerinin yerli işbirlikçilerle birlikte yıllarca sömürüldü ve sonunda, yavaş yavaş, madeni terk ettiler. Madeni bırakış nedenleri de, "cevher yataklarının fakirleşmesi"dir.

28 Mayıs 1930 tarihli *Türk Dili* gazetesinde, "Balya Madenlerinde Tetkikat" başlığıyla, "Londra kurşun piyasasının pek düşük olması yüzünden, maden, son zamanlarda personeline tasfiye yapmak mecburiyetinde kalmış, hükümetten mevcut havanın dairesinde bazı taleplerde bulunmuştur" diye, madende belirmeye başlayan sarsıntıyı okurlarına duyuruyor.

Ünlü ekonomik bunalım, ülkemizi büyük ölçüde etkilerken, doğal olarak, Balya madenlerini de etkilemiştir. Bunalımın ilk belirtileri Türk parasının hızla değer kaybedişidir. *Cumhuriyet* gazetesinde, paranın değer kaybedişine ilişkin, şöyle ilginç başlıklar yer almıştır:

"İngiliz Lirası alabildiğine yükselmektedir. Dün 1001 kuruşa kadar fırlamıştır". (12 Mayıs 1929)

"Dün İngiliz Lirası 1004 kuruşu buldu". (13 Mayıs 1929)

"İngiliz Lirası 1014 kuruş". (2 Haziran 1929)

"İngiliz Lirası 1033,5 kuruş. Bu tereffün sonu ne olacak?". (21 Ekim 1929)

"İngiliz Lirası dün de fırladı: 1047,50". (27 Kasım 1929)

"1068,5 mesun tereffü devam ediyor". (1 Aralık 1929)

Ve, durmadan büyüyen rakamlar. Dış ve iç alımlar hızla dengesini yitirmekte, ülke ekonomisinde büyük bir dalgalanma kendini iyice göstermektedir.

Yukarıdaki ve aşağıdaki gazete alıntıları madenin du-

rumunu ve ülkenin ne durumda olduğunu gösteriyor.

"Haber aldığımıza göre bir seneden beri zarara girdiğinden dolayı Balya-Karaaydın Şirketi Balya madeninin işletme faaliyetine muvakkat veya kat'i surette nihayet vermeyi düşünmektedir. Bu şirket yarım asırlık ömre maliktir. Hisselerinin ekserisi Fransızların elindedir. Verilen malûmata göre, Şirketin böyle bir vaziyete düşmesinin sebebi, tonu (40) İngiliz lirasına kadar satılan çıkardığı simli kurşunun son bir sene zarfında (18-19) liraya kadar düşmesi ve bu yüzden maden şirketinin ağır bir zarar karşısında kalmasıdır. Halbuki Şirketin iddiasına göre bu madenin tonu kendine (19,5) İngiliz lirasına mal olmaktadır.

"Şirket hükümet nezdinde yardım için teşebbüste bulunmuştur. ... Eğer hükümet yardım edebilirse faaliyet devam edecektir. Aksi takdirde Şirketin iki bine yakın ameliyesi işsiz kalacak, Ilıcak-Palamutluk şimendifer seferi de duracaktır. Bundan başka Susıgırlık'taki borosit madeni de mallarına mahreç bulamadığı için faaliyetini muvakkatan terketmiştir. Bu madende de (400) kadar amele çalışıyor-du". (*Son Posta*, 28 Ekim 1930)

Şirket güç durumdadır. Ezdiği, sömürdüğü işçilerin aç ve açıkta kalacağını ileri sürmektedir. Devlet eliyle, zarara uğramaları önlenmeli ve onlar da işçileri düşünmelidirler. Ve "hükümet", Şirket için bir şeyler düşünür.

"Beynelminel piyasada maden fiyatlarının ve bilhassa kurşun piyasasının düşmesi üzerine hükümet, bazı ihtiyati tedbirler almıştır. Bu sukuttan mütesir olarak faaliyetini durdurmak mecburiyetinde hisseden Balya Şirketi için de bazı kolaylık esasları tasavvur edilmektedir."³⁷

Şimdi de bu "bazı kolaylık"larla neler "tasavvur" edildiğine bir bakalım.

Ekonomik bunalım sonucu "faaliyetini durdurmak mecburiyetinde kalan maden sahiplerine Cumhuriyet Hükümeti prim vermek suretile yardımda bulunmuş ve bunların işletmelerini temin etmiştir."³⁸

³⁷ "Hükümet Bazı Kolaylıklar mı Düşünüyor?", *Son Posta*, 15 Teğrinisani 1930.

³⁸ *Türkiye Madenleri ve Kömürleri*, T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı, Seri: 3, no 1, Ankara 1935, s. 12.

"... üç milyon liralık asrî ve muazzam tesisata sahip olan ve faaliyetini 1932'de durdurmak mecburiyetinde kalan Balya-Karaaydın Türk Anonim Şirketi, Hükümetin bu yardımı üzerine tekrar faaliyete geçmiş ve şirketin 1934 senesi kurşun istihsalâtı 1933 senesi istihsalâtından üç misli fazla olmuştur".³⁹

Buna karşın, maden, "cevher yataklarının fakirleşmesi" gibi nedenlerle 8.2.1940 tarihinde resmen, Bakanlar Kurulu kararıyla, kapanmıştır. Madenin kapanış gerekçesi şöyle:

"... Balya-Karaaydın Madenleri Türk Anonim Şirketi tarafından verilen istidada imtiyazı 10 Temmuz 1294 tarihli fermanla devren şirketleri uhdesinde bulunan Kocagümüş simli kurşun madeninde cevher yataklarının fakirleşmesi sebebiyle işletmenin ticarî bir imkansızlığa girmiş olmasından dolayı imtiyazının terkine mecburiyet hasıl olduğundan terke aid muamelenin ifası talep edilmiş ve Maa-dın Nizamnamesinin madenlerin usulü terkine dair olan ahkâmınca da bu maden hakkında terk muamelesinin tatbikatında bir mahzur görülmediği yapılan tetkikattan anlaşılmış bulunduğundan bahisle imtiyazın feshine aid muamelenin tekemmül ettirilmesi iktisad Vekaletince teklif bulunduğu ve keyfiyetin dairece tetkikinde mevzubahis simli kurşun madenine aid imtiyazın terki hakkında gösterilen mucip sebeplere ve cereyan eden muameleye nazaran bu husustaki mazbatanın tasdiki ittifakla"⁴⁰ kabul edilmiş ve maden kapanmıştır.

Geçen yıllara dek kapalı olan maden Tetkik Arama Kurumunun sondaj çalışmalarıyla yeniden üretime sokulmaya çalışılıyor. Yerli işbirlikçi ve onların ortakları yabancı emperyalistler, madeni, "cevher yataklarının fakirleşmesi" nedeniyle terketmişlerdir. Maden onların hırslarını doyuracak derinliğe kadar sömürülmüş, o günün teknik olanaksızlıkları nedeniyle daha derine inilememiş ve maden kapanmıştır. Bugün 250 metreden daha derinde madenin olduğu saptanmış ve rezervinin de üretime sokulacak kadar olduğu hesaplanmıştır.

Günümüzde Balya'nın ekonomisi ticaret burjuvazisinin yardakçıları elindedir. Burada uzun yıllar ekonominin mendencilığe dolaylı olarak gelişmesi, tarım ve zanaatların gelişmesini engellemiştir. Her evin, ortalama, 2-10 büyük baş, 10-60 küçük baş hayvanı ve 5-10 dekar arazisi vardır.

Topraklarında genellikle hayvan yemi ekilir. MTA'nın maden arama sondajları, Balya ekonomisinin geleceğini etkileyecek niteliktedir. Halen, üretimde bulunan Türker İzabe Tesislerinde çalışan 40 madenci vardır. Bu işletme Balya'ya 30-60 km. uzaklıktan getirdiği cevheri zenginleştirmektedir.

Bugün Balya halkı MTA çalışmalarını umutla beklemekte, gelecekte gene büyük bir maden kasabası olacağını özlemini duymaktadır.

³⁹ Türkiye Madenleri ve Kömürleri, s. 12.

⁴¹ Resmi Gazete, 14 Ağustos 1940, Sayı, 5587, Kararname no: 2/12915.

1915-1925 DÖNEMİNDE NEW YORK TIMES'DA YAYINLANAN
TÜRKİYE'YE İLİŞKİN HABER VE YORUMLAR

BU araştırmamızda, *New York Times* gazetesi ve ona bağlı *Current History* adlı dergide Osmanlı İmparatorluğu ve bağımsızlık savaşına ilişkin çıkan haber ve yorumlardan önemlilerine değinmek istiyoruz. Araştırmanın içerdiği dönem 1915-1925 yıllarıdır. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı, bağımsızlık mücadelesi ile barış tartışmalarının yoğunluk kazandığı dönemdir. Türkiye tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını simgelemektedir. Söz konusu dönemle ilgili birçok gizli belge bugün açıklanmış bulunmaktadır, ne var ki, emperyalist basında olayların nasıl yansıtıldığı, ve değerlendirildiğine yönelik incelemeler sınırlıdır. Kuşkusuz tüm dünya basınının gözden geçirilmesi, bir anlamda taranması kolay değildir. Zorluk iki noktadan kaynaklanmaktadır: söz konusu yayın organlarının bulunmasındaki olanaksızlıklar ve zamandan doğan kısıtlamalar. Bu zorlukların aşılması halinde bile, okura yansıtılacak haber ve yorumların seçimi de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorlukların gelecek dönemde birçok incelemeci-

miz tarafından yenileceğine inancındayım.

Araştırmamızda sözkonusu yayın organlarında çıkan haber ve yorumları yalnız yansıtmakla kalmayıp, gerektiğinde değerlendirmesini de yapmaya çalışacağız.

Şubat 1915

Current History'nin birinci cildinin beşinci sayısında Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili *New York Times*'in verdiği haberler, kronolojik sıra içinde şöyle sıralanmakta.

4 Kasım 1914. Beyrut'taki hristiyanlara yönelik bir katliamı engellemek ve kentteki Amerikan kurumlarını korumak için bir Amerikan savaş gemisinin bu kente gönderildiğine işaret eden bir haber yayınlanmış. O tarihlerde ABD'nin savaşa girmediği düşünülürse, bu davranışın afaşsızlıkla uyumlu olmadığı ortadadır. Ne var ki, Osmanlı makamları sözkonusu geminin Beyrut'a gönderilmesini sessizlikle karşılamışlar...

11 Kasım 1914. Gazetede Petrograt kaynaklı bir haber yer almakta. Bu habere göre Petrograt'a gelen bazı göçmenler, İstanbul'da Enver Paşaya ve Almanlara yönelik bir gizli ayaklanmanın kanlı bir biçimde bastırıldığını, liderlerin kurşuna dizildiğini, kentteki tüm hristiyanların büyük bir korku ve panik içinde bulunduklarını bildirmişler. Türk kaynaklarında bu haberi doğrulayacak hiçbir belgeye raslanmadı. Haberden, özellikle savaşın ilânıyla İstanbul'dan kaçan bazı Rusların oluşturduğu, ve hristiyanların dikkatini çekmek için düzenlendiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, sözkonusu haber *New York Times*'te önemli bir yer tutmuştur. ABD'nin, Osmanlı müslüman halklarına karşı kamuoyunu kışkırtma amacı çok açıktır.

Osmanlı İmparatorluğunda olan bitenler hakkında, hristiyanları kışkırtıcı yönde daha başka haberlerin de *New York Times*'te yer aldığını görüyoruz. Örneğin 13 Aralık 1914 tarihli haberde, kadınların Konak meydanında (İzmir) ve Erzurum'da savaşa karşı gösteriler düzenlediğine değinilmekte. O günün koşullarında müslüman kadınların böyle gösteriye girmesi pek mümkün değildir. Belki Rum ve Ermeni kadınlarla, diğer hristiyan kadınlar sınırlı ve etkisiz bir gösteri yapmış olabilirler. Ama aynı haberin deva-

mında, Ermenistan'daki (Erzurum ve doğusunun böyle nitelendiğini sanıyoruz) hristiyanların büyük bir tehlike içinde oldukları, bu arada Osmanlı ordusunda, özellikle askerler arasında huzursuzlukların arttığı, birçok kışlada ayaklanmalar olduğu, bazı gemilerdeki bahriyelilerin isyan ettiği, özellikle Feld Mareşal Von Der Goltz'a yönelik bir hareketin bastırıldığı yer almaktadır. Haberin yayınlandığı tarihlerde Osmanlı ordusu ünlü Sarıkamış saldırısını yapmakta idi, ordunun bu saldırı sırasında, Allahüekber dağlarında yaklaşık doksanbine yakın şehit verdiğini, bu yenilginin ardından Sivas'a kadar çekilmekle sonuçlanan bir uzun yürüyüşe girdiğini hep biliyoruz. Belki bu savaş sırasında bazı küçük olaylar olmuştur, ama bu olayların gazetesinin yazdığı ölçüde yaygın olduğu, en azından daha savaşın ikinci ayında, pek doğru sayılamaz. Belki Ermeniler için söylenenler, haberin amacını anlamamıza yardım eder. Şöyle ki, haberin *New York Times*'te yer aldığı tarihlerde Çarlık ordusu doğu Anadolu'da ilerlemekte ve bu ilerleyişte en büyük desteği de yöredeki Ermenilerden görmekteydi. Tam bu sırada *New York Times*'te bu haberin çıkması Amerikan kamuoyunu Ermeniler lehine oluşturmaya yöneliktir.

O günlerde *New York Times*'te çıkan birçok haber, tarafsız olmasına karşın, ABD'nin kendi emperyalist çıkarları açısından Orta-Doğuda hristiyan azınlıkları kullanmak amacıyla olduğu kanısını verecek niteliktedir. Bu arada daha savaşın başında Osmanlıların kendi iç sorunlarıyla başedemedikleri, büyük çözümlenin başladığı sanısını uyandıracak haber-yorumlar da önemli bir yer kaplamaktadır. Örneğin, 15 Şubat 1915 tarihli bir haberde, eski padişah Abdülhamid'in barıştan yana olduğu, çevresindekilere ve bazı kendine yakın yetkililere bu yolda girişimlerde bulunmaları için öğütlerde bulunduğu ileri sürülmektedir. Gene aynı gazetesinin 27 Şubat tarihli sayısında bakanlar kurulunun gizli toplantısında, hükümetin geçici olarak Bursa'ya nakledilmesinin tartışılıp, kararlaştırıldığı yer almaktadır. Bilindiği gibi böyle bir şey tüm savaş boyunca gerçekleşmemiştir. Yalnız Çanakkale savaşları sırasında bu yönde bazı girişimler sözkonusu olmuştur. Ama hepsi bir öneri düzeyinde kalmıştır.

Mart 1915

Önce *New York Times Current History*'nin mart sayısında yayınlanan "Türkiye Savaşa Nasıl Girdi?" adlı yazıya değinmek yerinde olur. Yazıda, geniş ölçüde *The Daily Atlantis* gazetesinin İstanbul muhabirinin 10 Ağustos 1914 tarihli haberine dayanılmaktadır.

Sözkonusu yazıda, savaşın çıkmasını izleyen günlerde Osmanlı hükümetinin tarafsızlığını ilân etmesinin anlamlı olmadığına değinilerek, bu konuda *Tasvir-i Efkar* gazetesinin başyazısı kanıt olarak gösterilmektedir. Oysa bu başyazıda, sadrazamın tarafsızlık konusundaki demeci ele alınarak sözkonusu tarafsızlığın bir seferberlikle tamamlanması gereğine, böylece tarafların, Osmanlıların tarafsızlığını bozmayı hedefleyen davranışlarına karşı etkin bir önlem alınacağına değinilmektedir. Yazıdaki "seferberlik" deyimini ele alan *New York Times*, Osmanlı hükümetini samimi olmamakla suçlamaktadır. *The Daily Atlantis*'in İstanbul muhabirinin "Avrupada patlak veren savaş, Türkleri, imparatorluğun bir yanından öte yanına kadar Türkleştirilmesi için bulunmaz bir fırsatın doğduğu biçiminde düşünmeye itmiştir" şeklindeki yargısı da, aynı yazıda özel bir önemle yer almaktadır.

Yazı, seferberliğin başlamasıyla birlikte İstanbul'daki hristiyanlar üzerinde dayanılmaz bir baskının da ortaya çıktığını, bu arada onbinlerce Rum'un bir yolunu bularak İstanbul'dan kaçtığını "özgür ve konuksever ABD'ne sığındığını" da altını çizerek sergilemektedir. Bu arada İngilizlere ait işyerlerine, hatta elçilik ve konsolosluk binalarına saldırılarda bulunulduğuna da işaret edilmektedir.

Kanımızca yazının en ilginç yanı, Türk basınından edinilen izlenimlerle de kanıtlayabildiğimiz şu bölümdür:

"Seferberliğin ilânından sonra İstanbul'un durumunu anlatmak hiç de kolay olmayacak. Bir yanda savaş ekonomisinin getirdiği olanakları kullanarak çıkarlarını en üst düzeye ulaştırmak isteyen spekülâtörler, diğer yanda gerekli gereksiz her mala, ya da her ekonomik faaliyete el koymak isteyen hükümet tam bir kaosu ortaya çıkmasına, ortaklaşa yardım etmişlerdir. Birçok besin maddesine

yetkili makamlar tarafından elkonmuştur. Ekmek bulmak her geçen gün güçleşmektedir. Kömür tasarrufundan ötürü elektrik kısıtlamaları başlamış, tramvay seferleri azalmıştır. Bankalar, herhangi bir paniğe meydan vermemek için hükümetin emriyle kapatılmış bulunmaktadır. Belediye de önemli besin maddeleri fiyatlarını saptamıştır. Ne var ki, fiyatı saptanan maddeleri bu fiyatlardan bulmak olanaksızdır.”

İngiltere, Fransa ve diğer yandaşlarının Osmanlı İmparatorluğunun tarafsızlığına güvensizlik duymalarının Osmanlı hükümetini de rahatsız ettiği duyulmaktadır. İşte o sıralarda *Tasvir-i Efkâr*'da bu konuda bir yazı daha çıkmıştır. *New York Times*, bu yazıdan şu bölümü aynen alarak, haber yapmıştır:

“Bir Türk savaş gemisinin Çanakkale boğazından İngiliz savaş gemileri tarafından çıkarılmaması üzerine İstanbul'da kamuoyu İngiltere'ye karşı tepki göstermiş, bu arada 27 Eylül 1914 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sert bir başyazı yayımlayarak “Müttefikler İsviçre'nin seferberlik ilânını haklı göstermeye, Belçika'nın tarafsızlığına özel bir önem verirken, bizim seferberliğimizi komşularımıza karşı bir saldırı hazırlığı olarak niteliyorlar.” dedikten sonra geçen beş yıl içinde meydana gelen Balkan, Trablusgarp savaşlarında batılıların oynadığı olumsuz yolu sergileyip “... tüm bu olgular gözler önündeysen Avrupalıların garantisinden söz etmek bize biraz saçma gelmektedir” diye yazıyı noktalamaktadır.

New York Times'in 9 Mart tarihli bir haberi ise ABD'nin Orta-Doğudaki ilişkilerinin kökenini sergilemek açısından önemlidir. Haber, New York'a Kudüs'ten gelen bir Amerikan misyonerin söylediklerine dayanmaktadır. Misyonere göre, Çanakkale Boğazının düşmesi, kutsal topraklardaki Yahudilerin kitle halinde öldürülmesi sonucunu verecektir. Çanakkale Boğazına yapılan deniz saldırısı sırasında bu haber yayınlanmıştır.

11 Mart tarihinde Çanakkale savaşının sürdüğü, bu arada İstanbul'un büyük bir panik içinde bulunduğu, kentte yaşayan yabancıların İstanbul'u terkettikleri haber olarak verilmektedir.

Nisan 1915.

Nisanda çıkan haberlerin büyük bir bölümü Çanakkale savaşlarına ilişkindir, ve çoğunlukla İngiliz basınından kaynaklanmıştır. Örneğin, *Daily Telegraph*'ın “Türklerin Avrupa'daki günleri sayılıdır. Ama kimse güç öldüklerini inkâr edemez” biçimindeki haberini vermektedir. Bu arada aynı haber içersinde *The London Times*'in “Düşman savunma açısından önemli olanaklar sağlayan bir arazide bulunuyor. Bu ana kadar verdiği kayıplar 80 bini geçti, 50 bin dolaylarında yaralının İstanbul'a gönderildiği söylenir” satırları da yer almakta.

15 Nisan 1915 tarihli sayısında, İzmir'e yakın küçük kentlerdeki hristiyanlara işkence yapıldığı, birçok ölünün bulunduğu ilişkin küçük bir haber yer almakta. 24 Nisan sayısında da Tiflis'e ulaşan mültecilerin Van'a yakın on köydeki tüm Ermenilerin öldürüldüğüne ilişkin söyledikleri haber olarak sunulmuş. Bundan üç gün sonra da 27 Nisan tarihli sayıda ABD hükümetinin Ermenilere yapılan zulme yönelik davranışlardan vazgeçilmesini istediği bildiriliyor.

Mayıs 1915.

25 Mayıs tarihli *New York Times*'te, müttefiklerin ortak bir bildirisi yer almakta. Bildiri İngiltere, Fransa ve Çarlık hükümetleri tarafından ortak olarak yayınlanmış. Bildiri şu noktaları içeriyor: “Geçen ay içersinde Türk ve Kürt halkları Osmanlı hükümetinin bilgisi ve desteğiyle, Van dolaylarında 100 köyün hristiyan nüfusunu tamamıyla katletmişlerdir. Diğer yandan Erzurum, Dersim, Muş, Zeytun ve Çukurova'da da benzeri katliamlar söz konusudur. Bunlara dayanarak müttefik kuvvetler Babıali hükümetine, bu gibi olayların devamı halinde tüm hükümet üyelerinin ve ilgili memurların katliamlardan doğrudan doğruya sorumlu sayılacaklarını bildirmek isterler”. Dikkat edilirse Osmanlı İmparatorluğundaki azınlıklar, bütün savaş boyunca, müttefiklerin ve Amerika'nın işlediği uygun bir propaganda ortamı yaratmışlardır.

Haziran 1915.

Bu ayın sayılarında, çıkan haberlerin önemli bir bölümü Çanakkale Savaşına ilişkindir. Örneğin 5 Haziran tarihli bir haberde W. Churchill'in Dundee'de verdiği bir söylev yeralmaktadır. Haberde özellikle Churchill'in şu sözleri üzerinde önemle durulmaktadır: "Sir Ian Hamiltonun ordusu ile Amiral Robeck'in donanmasını kesin zaferden ancak birkaç mil ayırmaktadır. Böyle bir savaş henüz görülmemiştir. Sahnede yeralan ana amaca yönelik stratejik, siyasal ve ekonomik avantajların böylesine ustaca birleştirildiği etkin bir destek hizmetine raslamak mümkün değildir."

17 Haziran tarihli bir haberde de şunları okuyoruz:

"Seddülbahir, Gelibolu yarımadasının güneyinde, bir zamanlar 4.000 dolaylarında nüfusuyla sakin bir kasabaydı. Bugün belki de Avrupa'nın en fazla harap olmuş yeridir. Müttefiklerin bombardımanları sonucunda ayakta kalan bir tek yapı bile yoktur..."

Temmuz ve Ağustos 1915'te Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan doğruya ilgilendiren haberlere pek raslanmıyor. Yalnız *Current History*'nin ikinci cildinin beşinci sayısında *The Sinister Street* adlı romanın yazarı Compton Mackenzie'nin Çanakkale savaşlarını anlatan bir yazısı var. Ne var ki, bu yazıda bu savaşlar hakkında bildiklerimizin ötesinde bir şey söylenmemektedir. Bu, sıradan bir gazete röportajı düzeyinde kalan bir incelemedir.

Ekim 1915.

Current History'nin bu sayısında bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun konsolosu olarak çalışan E. Noridyan'ın *La Revue*'de çıkan *Türkiye'nin Bugünkü Liderleri* adlı yazısının aynen alındığını görmekteyiz. Yazı, Ermeni sorununu en şövenist yargılarla ele almakta, ve çözümün ziyade kışkırtma, kısasa kısas isteyen bir havada olayları sergilemektedir. Örneğin o dönem Osmanlı İmparatorluğu hakkında sıradan bir bilgisi olanların bile kabul edemeyecekleri şöyle düşüncelere raslanmaktadır:

"Türkiye'de katiller bir cana kıydıkları için değil, sa-

dece Sultana ait olan öldürme hakkını kullandıkları için cezalandırılırlar..."

"Askere gitmemek için ödenen bedel 200 dolar dolaylarındadır ve her askere çağrılışa, yeniden ödenilmesi gerekir. Bundan ötürü hristiyan nüfusun başında sürekli bir tehdit aracıdır. Sık sık askere çağrılma bahanesiyle, özellikle hristiyanlardan bu para alınır."

Özellikle ikinci yaklaşımın, madalyonun yalnız bir yönünü yansıttığı ortadadır. Şöyle ki hristiyanlar, denildiği gibi, her askere çağrılışa bu bedeli ödeseler bile, askerlik süresi içindeki, aşırı spekülasyon kazançları gözönüne getirilirse, kazançları, değinilen harcamalarıyla karşılaştırılamayacak kadar yüksektir. Nitekim Osmanlı ticaret yaşamının egemenliğini ellerinde tutmalarının nedenlerinden biri de budur. Gerçekte karşı çıkılması gereken, bedel sistemidir. Bu sistem üst gelir gruplarının egemenliklerini pekiştiren, emekçi halk kitlelerinin ezilmelerine neden olan bir düzenin tamamlayıcı öğelerinden biridir. Oysa yazar, olayı sadece hristiyan nüfusa yönelik özel bir uygulamaymış gibi sunmaktadır.

E. Noridyan'ın yazısındaki en ilginç bölümü aynen aktarıyorum:

"Bir Türkle imparatorluğun bugünkü durumunu konuşurken birden bana sordu:

"Bu koşullar altında Türkiye'nin daha ne kadar yaşayabileceğini düşünüyorsun?"

"Benden içten bir yanıt mı istiyorsun?"

"Evet"

"En fazla on yıl."

"Bana göre bu yeterli bir süre. Demek ki daha önümüzde on yılımızın olduğunu düşünüyorsun. Ne yapalım, biz de bugünkü durumdan yararlanmaya çalışırız. Niçin bizim erkenden intihar etmemizi istiyorsunuz?..."

İmparatorluğun son on yılını düşündüğümüzde, Türklerin, özellikle aydın kesimin böyle düşünmekten çok, devleti kurtarmak için, görülmedik denge oyunlarına başvurduklarını, hatta emperyalist ülkelerin birine bağlanarak ülkenin kaderini onunkine bağlamak gibi serüvenlere bile atıldıklarını görmekteyiz. Bu politikanın eleştirisi kesinlik-

le yapılmalıdır, ama tüm eleştirilere karşın, Türklerin, Noridya'nın söylediği gibi koşullardan kendi çıkarları açısından yararlanmaya çalıştıklarını savını genelleyemeyiz. Böyle düşünenler Osmanlı ticaret burjuvazisi içinde bulunur, ama her ulusun ticaret ya da sanayi burjuvazisi aynı biçimde kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaktan başka bir şeyi düşünmez. Günümüzde de, bunun örneklerini, hem de daha geniş ölçekte, görmekteyiz.

Aralık 1915.

Ermenilerle ilgili olaylar gene ön plana çıkmış durumda. Özellikle Tiflis'ten, 19 Ekim 1915 tarihiyle alınan bir haber üzerine değişik ama aynı yönde (yani tüm çözümleri şovenist kalıplara sığdırma uğraşı içinde) yorumlara rastlamaktayız. Verilen haber şöyle: "Ermeni günlüğü *Mişhak*'a göre savaştan önce 1.200.000 dolaylarındaki (Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki) Ermeni nüfus, halen 200 binin üzerinde değildir. Bunların da, *Mişhak*'a göre, Osmanlı hükümetinin bugünkü politikası karşısında, savaşın sonuna kadar tamamen ortadan kalkması beklenmelidir. *Mişhak*'ın verdiği sayılar İstanbul'daki Ermeni Patrikliğinin tahminlerine dayanmaktadır. Patrikhanenin tahminlerine göre 850 bin Ermeni öldürülmüş ya da Türkler tarafından esir alınmıştır; bunun yanı sıra 200 bin dolaylarında Ermeni de Rusya'ya göç etmiştir. *Mişhak*, Ermeni Kilisesinin önderliğinde Osmanlı Sınırları içinde kalan Ermeni illerinin savaştan sonraki durumunu saptamak için bir Pan-Amerikan konferansının toplanmasını önermektedir. Aynı gazeteye göre eğer tatmin edici koşullar gerçekleştirilirse ABD'deki ve Balkanlardaki Ermeni göçmenleri eski yurtlarına dönebilirler". Böylece Sevr antlaşmasında karşımıza çıkacak olan, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın oluşturulması politikası 1915 yılından, yani savaşın ilk gününden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. ABD bu işin başını çekmektedir. Basın yoluyla kamuoyu yaratılmaktadır.

Şubat 1916.

Amerikan basınında, özellikle *New York Times*'te Amerika'nın savaşa girmesine ilişkin, Avrupa yayın organ-

larında çıkan karikatürler de yeralmaktadır. Bunların bir bölümü gerçekten ilginçtir, ve bugünkü Amerikan politikasının gerçek temellerini bulmamız açısından birçok kişiye yardım edecek niteliktedir. Örneğin bu ay içinde *New York Times*'te yeralan bir Hollanda karikatürü, Sam Amcayı, ünlü şapkasıyla bir koltuğa oturmuş düşünürken göstermektedir. Sam Amca düşüncesinde şu hesabı yapmaktadır: "Ne yapabilirim? Eğer savaşa girersem kendi silah ve cephanelerimi kullanacağım ve bunlar için bir para alamayacağım, oysa şimdi onları çok iyi fiyatlarla aziz dostlarıma satıyorum..."

Mart 1916'da yayınlanan *Current History*'nin üçüncü cildinin 6. sayısında bir Alman karikatürü yeralmaktadır. Karikatürde bir ağaçtan dolar toplamakta olan Sam Amca "kan, dolar ürününü artıran en iyi gübredir" demektedir. 1916 yaz aylarında Türkiye ile ilgili birkaç önemsiz haberin dışında, üzerinde duracağımız bir şey yoktur. Bunlar arasında Sultan Reşad'ın Osmanlı Meclis-i Mebusanını açış nutku, geniş bir yer tutmaktadır. Bu söylevde zafer umudunun teyidinden başkaca bir şey de yoktur.

Kasım 1916.

İngiltere'nin Washington'daki büyükelçisi Lord Bryce'nin *Ermenistan'daki Türk Baskı ve Zulmü* adlı altıyüz sayfalık raporu, Amerikan kamuoyunda büyük yankılar uyandırmış durumda. Raporun editörlüğünü ünlü tarihçi Arnold J. Toynbee yapmış. *New York Times*'daki haber ve yorumlara bakılırsa Türkler aleyhine ne yazılabilirse bu raporda yeralmaktadır. Yazar Osmanlıların politikasını "Ermenisiz Ermenistan" biçiminde özetliyor. Ölenlerin sayısını ise şöyle bir benzetmeyle ortaya koyuyor: "Geçen mayıs ayındaki ünlü geçitte, beşinci caddeden yirmişer kişilik sıralar halinde tam 12.500 kişi geçti, bunların belirli bir noktadan geçmeleri yaklaşık onüç saat sürdü. Eğer aynı gün, soykırımın başladığı günden bu yana öldürülen hristiyanlar (Osmanlı tarafından öldürülen) beşinci caddeden geçecek olsalardı onların geçişi, ardı arkası kesilmeden dört gün sekiz saat sürecekti. Çünkü çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere milyona yakın insan öldürülmüştür..."

Savaş Osmanlıların aleyhine geliştikçe, bu nitelikteki yazılar da ağırlığını artırmaktadır. O dönemde meydana gelen olayların tek yanlı bir soykırım olarak düşünülmesi yanlış olur. O günlerin soykırım karşıtları, sonraları Vietnam'da, Afrika'da, Amerika'da benzeri soykırımlara daha fazla ve etkin bir biçimde girişmişlerdir. Emperyalistlerin hiçbir dönemde soykırımdan yakınmaya hakkı olamaz.

Şubat 1917.

ABD'nin savaşa girmek üzere olduğu günlerde Osmanlılara ilişkin haberlere raslanmamaktadır. Bunu doğal karşılamak gerekir. Çünkü Doğu cephesi Sarıkamış savaşlarından sonra Çarlık ordularının Sivas-Van arasındaki ilerlemelerinden sonra önemli bir mücadeleye tanık olmamış, Çanakkale saldırısının da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine tüm dikkatler batıda Fransız cephesine çevrilmiştir. İngiltere ve Fransa'nın ABD'nin savaşa girmesine yönelik baskısı da artmaktadır. ABD kamuoyu da böyle bir savaşa hazırlanmıştır. Bu ay içinde *New York Times*'ta yayınlanan bir İsviçre karikatürü ilginçtir. Bu çizgili anlatımda Avrupa bir genç kız olarak bir kenarda ölüme terk edilmiş "İmdat" diye yardım istemekte, Sam Amca ise, o bilinen kıyafeti içinde, elini açmış "Öde" diye yardım çağrısını yanıtlamaktadır.

Temmuz 1917.

New York Times'ın yayınlamakta olduğu *Current History*'nin bu aya ait Cilt 6, 1. sayısının, 166-170. sayfalarında yeralan bir inceleme Osmanlı demiryollarının savaş içindeki durumu ile İstanbul'da Nisan 1917'deki genel görünümü yansıtmaktadır. Kanımızca o günleri değerlendirirken kullanılabilecek nitelikte bilgiler içermektedir bu haber yorum. Söz konusu sayfalarda yeralan haber yorumun önemli bölümlerini aşağıya aktarıyorum:

"Savaş Türkiye'nin ekonomik yaşamında bazı izler bırakmaya başlamış. Ülke, kuşkusuz belirli oranda, müttefiklerin ablukasından kaçmaya çalışan Orta Avrupalıların çıkış kapısı olmuş. Alman ve Avusturyalı mühendisler ülkenin mevcut kaynaklarının en küçük parçasını bile kullan-

ma savaşımında. Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü yöneticileri de bu çabaları destekliyorlar, çünkü onlar açısından, yaşanan şu günler bir değişime yönelik, dönüm noktasıdır. Onlar, küçük asyayı Almanların yardımıyla kalkındırma amacında olduklarını saklamadan açıklıyorlar. Böylece, Alman himayesi altında, ülkenin kalkınması yönünden diğer batılı ülkelerin koydukları sınırları, engelleri aşacakları kanısındalar.

"... Çanakkale boğazının kapanması Türkiye'nin Avrupa'da bulunan bölümü ile küçük Asya arasındaki kara trafiğini olağanüstü yoğunlaştırmış durumda.

"... 1914'te, Haydarpasa garından yapılan yük taşıması 317.217 ton iken, aynı taşıma 1915'te 510.236 tona yükselmiştir.

"Karadenize yönelik demiryolu imtiyazı (Ankara-Erzurum, Sivas-Samsun) Poincaré'nin Petrograt'ı ziyaretinde Çarlık Rusyası tarafından Fransızlara devredilmişti. Ne var ki, 25 Haziran 1915'te, Meclis-i Mebusanda kabul edilen bir yasa ile, söz konusu imtiyaz Osmanlı Hükümetine devredilmiş, yani Fransızların elinden alınmıştır..

"...İstanbul'da açlık başlamış. Orta ve düşük gelirli grupların sefaleti nefes kesecek ölçüde. Almanların da işbirliği ile Tifüs salgının şimdilik önüne geçilmiş. Tranvayların dezenfekte edilmiş olmasına karşın, gene de Avrupalılar bu araçlara binmiyor...

"...Sizlere bakan yüzlerde yılgınlık, hastalık, korku ve kaygı okunuyor. İstanbul'da açlıktan ölenlerin bulunup bulunmadığını bilmiyorum, ama sokaklarda belki de açlıktan bayılmış, kasılp kalmış yaşlılara rastladım...

"...Geleneksel yemek olan ekmek, peynir ve zeytini 1.25 dolardan aşağı bir para ödeyerek satın almanız olanaksız. Bunların fiyatları ise şöyle:

1	Pound	Tereyağ	2.50	dolar
1	"	Peynir	3.50	"
1	"	Zeytin	0.75	"
1	"	Pirinç	1.00	"

"...Açlığa ve safelatin her yerde görülmesine karşın, Türklerin, durumu sükunetle karşıladıkları, karşı koyma eylemlerinden kaçındıkları çok açık...

“...Savaş Türk ve müslüman kadınların ekonomik yaşamda yeni yükümlülükler almasını sağlamış. Postahane vb. yerlerde kadın memurlara rastlanıyor. Giyimde de bir modernleşme gözleniyor. Ama bu modern giyim, tutucu çevreler tarafından tepkiyle karşılanmakta. Nitekim bu tepkiler karşısında İstanbul polisinin yetkilileri iki gün içinde tüm müslüman kadınların eteklerini uzatmaları, ince peçeler yerine kalınlarını kullanmaları, vücudun bazı hatlarını ortaya çıkaran korseler giymemelerini isteyen bir bildiri yayınlamıştır. Bu kere de, toplumun ileri kesimlerinden tepkiler gelmiştir. Sonra bu emir iptal edilmiştir. Bu olay bazı kadın kuruluşlarının Almanları, Türk kadınlarının geri düzeyini korumak isteyen dış güçler olarak suçlamasına neden olmuştur...”

Bu kısa alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Almanların Türk ekonomisi üzerindeki etkisi büyüktür. Bu etkinin yanı sıra, toplum büyük yokluklar içinde kıvranmaktadır. Savaş belki de en büyük ekonomik hasarı Osmanlı ülkesinde yaratmıştır.

Kasım 1917.

18 Ağustos 1917’de yayınlanan Yunan Beyaz kitabındaki bir telgrafla Osmanlı İmparatorluğunun savaşa nasıl girdiği sorununu tekrar gündeme getirmiştir. Söz konusu telgraf Yunan Bakanlarından Thaotokis tarafından, 4 Ağustos 1914’te Berlinden Yunan kralına çekilmiştir. Metni aynen şöyledir:

“İmparator (Kayzer) Almanyası ile Türkiye arasında-ki ittifak antlaşması bugün sonuçlanmıştır. Bulgaristan ve Romanya da Almanya yanında yerlerini almaktadırlar. Akdenizdeki Alman savaş gemileri, Türk savaş filosuna katılarak onlarla birlikte hareket edecektir. Bütün bu olaylar Yunan kralına bütün Balkan ülkelerinin slavizme karşı direndiğini gösterecektir...” Bu arada aynı beyaz kitapta bir başka ilginç iddia yer almaktadır. Buna göre: “1916 baharında Veliaht Yusuf İzzettin Efendi’nin ani ölümü, kendisinin Almanlara karşı davranışlarına bağlanmaktadır. Resmi raporlar ölümü intihar olarak nitelemekte ise de, yaygın olan kanı olayın bir cinayet olduğu biçimindedir.”

Yusuf İzzettin’in intiharı Türkiye’de de büyük yankılar uyandırmış, çeşitli söylentilerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bugün bile bu konuda kesin bir kanıt elimizde yoktur. Ne var ki, Y. İzzettin’in anti-Alman eğilimlerinin bu konuda pek rol oynamadığı kanısı daha doğru bir değerlendirmedir. Çünkü onun ölümü ile Veliaht olan Vahidettin’in İngiliz yanlılığı öteden beri bilinmekteydi. Ayrıca Vahidettin, Enver Paşa kliğine de açıkca cephe almıştı. Mustafa Kemal’i Almanya seyahatında yanına alması ve onunla olan ilişkileri, bu konuda elle tutulabilir bir kanıt teşkil etmektedir.

Ekim Devrimi de Amerikan basınında soğuk, hatta tepkiyle karşılanmıştır. Dergilerde, gazetelerde yayınlanan karikatürler sürekli bir biçimde devrimi yeren, onu küçümseyen bir tutum içinde. Ayrıca ilgimizi çeken, Lenin’in bol ve uzun sakallı, hunhar bakışlı bir mujik gibi resmedilişi. Tüm aramalarımıza karşın Lenin’in gerçek bir fotoğrafına raslamadık. Ancak 1918’de yayınlanan gazete ve dergilerde Lenin (fotoğraf olarak) doğru tanıtılmaya başlanmıştır.

Eylül 1919.

Savaşın bitiminden en az on ay sonra Türkiye’ye ait haberler tekrar ağırlıklı bir yere sahip olmaya başlıyor. Paris konferansı, Başkan Wilson’un barış antlaşmalarının hazırlanması çalışmalarına katılma amacıyla yaptığı Avrupa gezisi, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali haberleri arasında Türkiye’deki duruma kısaca değiniliyorsa da, ayrıntılı bir açıklama basında pek yer almaktaydı. *New York Times*’in Eylül ayı sayılarında yer alan haberlerden önemlileri şöyle:

“Trakya’nın boşaltılacağı ve İstanbul’un bağımsız bir kent-devlet olacağı haberi 23 Temmuz 1919’da İstanbul’a geldi. Aydınlar arasında önemli hoşnutsuzluk var, özellikle İzmir’in işgalinden sonra mevcut Damat Ferit Paşa hükümetine karşı tepkiler büyüyor. Son haber, bardağı taşıran son damla olacak gibi. İttihad ve Terakkinin yeraltında çalışan grubu Damat Ferit Paşa aleyhine bildiriler dağıttı...”

“... Küçük Talât Paşa ve Halil Paşa, Erzurum’da Mustafa Kemal Paşayla buluştu.” Mustafa Kemal’le ilişki kur-

ma çabasının İttihatçılar arasında yoğun olmasına karşın Mustafa Kemal'in bu ilişkileri belli bir sınırdan tutmak istediği bilinmektedir. Yayınlanan bu ve buna benzer haberler, İttihatçılardan hoşnut olmayan halk arasında M. Kemal'e karşı bir tepkiyi doğurmak amacıyla düzenlenmekteydi. Kuşkusuz, bu haberler Osmanlı İmparatorluğu'nun son hükümetine karşı batı kamuoyunda yaratılan olumsuz havanın M. Kemal'e de yaygınlaştırılması amacını içermekteydi.

Ermeni sorunu, gene haberler arasında önemini koruyordu. Özellikle Eylül ayında yayınlanan *Current History*'nin 10. cilt, 3. sayısının 419. sayfasındaki haber yorum dikkati çekmektedir. Bu haber yorumun bazı bölümleri aşağıya aktarılmıştır.

"... zayıf, ve iyi donatılmamış bir orduya sahip olan küçük Ermeni Cumhuriyeti kendisini yaşatmamayı amaçlayan Türk ve Tatar hükümetlerinin orduları tarafından sarılmış durumdadır. Genç Türkler her şeyden önce Kafkas Ermenistanı ile, Anadolu Ermenistanı'nı birbirinden ayırmayı istemektedirler. Bu noktaya gelindikten sonra Doğu Anadolu'daki tüm Hristiyan nüfusun temizlenmesi kolay olmaktadır..."

"... Türkiye ile yapılan silah bırakışımında Doğu Anadolu toprakları müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmiş, buradaki Ermeniler genç Türk örgütünün vahşi kumandanlarına terkedilmiştir..."

Kasım 1919.

New York Times, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un vermiş olduğu (8 Kasım 1919) nutkun özellikle şu bölümüne yer veriyor:

"Bütün müttefikler arasında Türkiye ile yapılacak barış konusunda ana ilkeler üzerinde bir antlaşmaya varıldığını söyleyebilirim. Her şeyden önce şu nokta üzerinde hepimiz düşün birliğine varmış bulunuyoruz: Türklerin Arap, Rum ve Ermeni nüfusun yoğun olduğu yörelerdeki yönetimine son verilecektir. Karadeniz geçitleri, yani Boğazların tüm ulusların gemilerine açık olması sağlanacaktır. Bu konuda da anlaşılmalıdır. Bu ilkelerin yaşama geçirilme-

sinde müttefik devletler arasında nasıl bir işbölümü yapılacağı sorununda önemli güçlüklerle karşılaşmayacağımız kanısındayım. Bir kere sözkonusu ilkelerin gerçekleşmesi için böyle bir işbölümüne gerek vardır, diğer yandan savaş süresince gerçekleştirilen ortak anlayış ve davranış birliği bu işbölümünde temeli olacaktır..."

Öte yandan *Current History*'nin Kasım sayısında (cilt 11, sayı 2, s. 331-339) René Pinon imzalı, *Genç Türklerin Asya Politikası* adlı bir yazı da yer almaktadır. Yazıda şu noktalar dikkatimizi çekmektedir:

"... Dr. Nazım gibi tehlikeli ideolojistler devlet kurumlarının kesinlikle Türkleşmesini istemişlerdir. Türk olmayan elemanların bu kurumlarda bulunuşu yabancı güçlerin devlet işlerini karışmasını kolaylaştırmaktadır, bu nedenle sözkonusu Türkleştirme zorunludur..."

"... Talât Paşa, ABD büyükelçisine, Ermeni sorununu çözmek için Abdülhamit otuz yıl uğraştı, ben ise üç ayda her şeyi hallettim demıştır..."

Hindistan, Mısır vb. gibi sömürge ya da yarı-sömürge-lerde İngilizlere karşı yapılan direnişlerin büyük bir çoğunluğu İttihad Terakkinin İstanbul ve Bern'deki gizli merkezlerinden yönetilmekteydi..."

Bütün bu ve benzeri iddialar sonraları Türk basınında yer almıştır. Özellikle İttihad ve Terakkinin Teşkilat-ı Mahsusanın bir kanadı aracılığı ile yürüttüğü Asya politikası, benzer haberlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur, ve haberlerde gerçek payı da bulunmaktadır.

Şubat 1920.

Anadolu hareketi ilk defa olarak Amerikan basınında geniş olarak yer alıyor. *Current History*'nin Şubat sayısında (cilt 11, bölüm II, sayı 2, s. 270-275) yayınlanan bir Türkiye araştırmasında şunlar yer almaktadır:

"... Mustafa Kemal, Enver Paşa ile birlikte çalıştığını yalanladı. Enver ve arkadaşlarının takip ettiği politikanın Türkiye'yi bugünkü hale getirdiğini de sözlerine ilâve etti. Kemal, aynı şekilde Türkiye'deki İngiliz ve Fransız yatırımlarını aynen koruyacağı konusundaki haberleride yalanladı, İngiliz, Fransız sermayesi bu ülkenin mahvında en önem-

li rolü oynamıştır diye de kanısını açıkladı. Mustafa Kemal'in şu andaki eğilimlerine bakılarak Bağımsız bir Ermeni Cumhuriyeti'ni hoşgörüle karşılayacağını söyleyebiliriz."

Öte yandan *New York Times*'ta içlerinde Amiral Bristol'un da bulunduğu bir uluslararası komitenin kaleme aldığı "Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi" adlı raporda yankı uyandıran bir haber biçiminde görülmektedir. Ne var ki, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un bu raporu şiddetle protesto etmesi, ve "Biz İzmir'e geçici olarak gelmedik, buraya, kendi evimize yerleşmeye geldik" şeklindeki sözleri de (Paris, 15 Kasım 1919) yeniden ele alınarak haber-yorum yapılması, Bristol raporu üzerine oluşan olumlu havayı dağıtmıştır.

Mart 1920.

Bütün Amerikan basını bu ay Türkiye'ye karşı bir kampanyaya girişmiş gibidir. Kampanyanın temel nedeni müttefiklerin İstanbul'u Türklere bırakması ve Boğazların uluslararası bir kontrol düzenine bırakılması kararıdır. Karar sadece Amerika'da değil, tüm dünyada şaşkınlık yaratmıştır. *New York Times*'e göre İngiltere'yi böyle bir karara iten ana neden müslüman dominyonlardan gelen baskılardır. Karar üzerine ABD'de kalabalık mitingler düzenleniyor. Bu mitinglerle ilgili haberlerde ise şunları okuyoruz:

"... Filadelfiya'da yapılan ve yoğun bir kalabalığın katıldığı mitingte konuşan ABD'nin eski İstanbul Büyük Elçisi Henry Morgenthau 'Türkler Avrupa'dan ebedi olarak çıkarılmalıdır' demiştir ..."

"... 1 Martta, New York'ta yapılan kalabalık bir mitingte konuşan ABD'nin eski Berlin büyükelçisi James W. Gerard, Amerika'nın çıkarları açısından Türklerin Asya içlerine sürülmesi gereklidir, biçiminde bir konuşma yapmış. Diğer konuşmacılar da İstanbul'un Türklere bırakılması kararının ana nedeninin Osmanlılardan büyük alacağı olan Fransız finans holdinglerin baskısı olduğunu ileri sürmüşlerdir..."

"... Başkan Wilson 30 Mart 1920 de müttefiklere Türk hükümetinin İstanbul'dan ve Avrupa'dan tamamen çıkarılmasını önermiştir..."

Bu arada *New York Times*'ta ilk defa Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı yayınlanıyor. Ne var ki, Ekim Devrimi sırasında Lenin için yapılan yanlışlık bu kere de M. Kemal için yapılıyor, Sakallı bir başka Osmanlı paşası, Mustafa Kemal diye tanıtılıyor.

Mayıs 1920.

Current History'in Mayıs sayısında (12. cilt, sayı 2, s. 336) Maurice Prax adlı bir Fransız gazetecinin M. Kemal'le savaş sonrası Pera Palas otelinde yaptığı bir röportaj yer alıyor. Söz konusu röportajın önemli bölümü aşağıya aktarılmıştır:

"Mustafa Kemal'le savaş sonrası Pera Palas'ta tamamen tesadüfen karşılaştım. Bana şunları söyledi:

"Almanlara karşıyım. Biz Türklere daima bir esir muamelesi yapmışlardır. Bize savaş bilimini öğretmek istemişler, ama biz onlara cesaret dersi verme olanağını bulmuşuzdur. Subayları, Alman yardım heyetinin üyeleri sürekli olarak İstanbul'da oturmuşlar, bütün klüpleri, kumarhaneleri doldurmuşlardır. Ama bu arada bizim askerlerimiz Geliboluda yada mezepotamya'da öldürülmüştür.

"İttihatçılar bize ihanet ettiler. Enver, Talât, Cemal ve yandaşları ölüm cezasına çarptırılmalıdır. Müttefiklerin bunları asmada niye böyle geç kaldıklarını anlayamıyorum... Almanya ile ittifak yapmak bir deliliktir. Almanların gerçek karakterini savaş sırasında öğrendik. Bütün Türkler Alman ırkından nefret ettiğimizi hissettik, kendimizi onların müttefikleri kabul edemedik ..."

Yaz aylarında, özellikle Ekim 1920'lerde bolşeviklerle M. Kemal'in işbirliğine ait haberler çıkmaya başlıyor. Böylece bolşeviklere karşı oluşturulan olumsuz kamuoyu değerlendirmesinin, M. Kemal'in bağımsızlık savaşına da yansımalarına çalışılıyor.

M. Kemal'in bolşevikler arasındaki antlaşma metni, İngiliz ve Fransızlar tarafından yayınlanıyor. Ocak 1921'de bu antlaşma hakkında *New York Times*'ta şöyle bir haber yayınlanıyor:

"... Kemal'le bolşevikler arasında varılan antlaşma hakkında, kaynağında hazırlanmış bir rapor, bugünlerde

Fransız-İngiliz resmi makamları tarafından basına sızdırılmıştır. Buna göre, sözkonusu antlaşma şu maddeleri içermektedir:

"1. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, taraflar bir kez daha teyid eder, ve Türklerle yoğun yörelerde Türk yönetiminin yeniden tesisini ilke olarak benimserler.

"2. Yeni Arap devletleri ve Suriye üzerinde Türk denetimi kurulmalıdır.

"3. Türkiye'de komünizmin gelişmesi için uygun ortamın yaratılmasına çalışılmalıdır.

4. Rusya ve Türkiye, Hindistan, Cezair, Mısır, Fas ve Tunus gibi müslüman ülkelerin yabancı boyunduruğundan kurtarılması konusunda düşün birliği halindedirler.

"5. Rusya kendi arazisi üzerindeki müslüman devletlerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıyacaktır.

"6. Rusya, Türkiye'ye malî ve araç-gereç yardımı yapmayı kabul etmektedir.

"7. Rusya, iki askerî birliğin Türkiye'ye sevk edilmesini, gerektiğinde yeni birliklerin de gönderilmesini ilke olarak benimsemektedir..."

Bu antlaşmanın yukarda naklettiğimiz maddelerini teyid ya da yalanlamamız mümkün değil. Ama yakınlarda değişik yapıtlarda yayınlanan belgelere bakarak 2, 3 ve 7. maddelerin gerçeğe pek uygun olmadığını, ama diğer maddelerin ise o dönemdeki Sovyet-Türk ilişkilerinin her aşamasında tekrarlanan konular arasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Kanımızca, İngilizlerin M. Kemal aleyhine yürüttükleri propagandanın uzantısı olarak kabul edilebilir yukardaki maddelerin bazıları.

Mayıs 1921.

Current History'in 14. cildinin 2. sayısının 352 sayfasında şu satırları okuyoruz:

"Kemal, kendisini Ankara'da dört ay tuttuktan sonra İzzet Paşayı serbest bırakarak İstanbul'a gönderdi. İzzet Paşa İstanbul'daki hükümetin eski sadrazamı ve içişleri bakanıdır. İzzet Paşa 19 Martta İstanbul'a geldi. Kendisi Sultan tarafından kabul edildiğinde, Sultana, Kemal'in kendisine Lenin'le, onun da diğer devlet adamlarıyla oynadığı

gibi oynadığını, müttefiklerin durumlarını değiştirdikleri, Ankara ile İstanbul arasında resmi ilişkilerin kurulmasından sonra Lenin Moskova'da 16 Martta imzalanan antlaşmanın ne oranda anlamlı olduğunu anlayacağını söylediğini nakletti..."

Kanımızca bu satırlar önemlidir, ne ki kaynağı ve doğruluğu hakkında en küçük bir değerlendirme yapacak durumda değiliz şu anda. Sadece yansıtmakla yetineceğiz.

Ekim 1921.

Gene Current History'in ekim sayısında (cilt 15, sayı 1, s. 93-101) Yunanistan'ın Anadolu harekâtını savunan bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazının aşağıya aldığımız bölümleri olaya emperyalizmin nasıl baktığını göstermesi yönünden ilginç sayılabilir:

"... Venizelos'un devrilmesinden sonra Yunanistan'a karşı bir ekonomik boykot ilân edildi. Avrupa ve Amerika'dan Yunanistan'a akan borçlar donduruldu. Nihayet Yunan halkı Türklere karşı mücadelelerinde yalnız bırakıldı. Oysa şu anda, zaman M. Kemal için çalışıyor artık.

Uluslararası alanda böylesine bir muhalefetle karşılaşan Yunanistan, M. Kemal'e karşı harekete geçti, 300 bin kişilik bir orduyu silahlandırdı, bunun içinde Yunan Ulusal Bankasından borç aldı..."

"... Yunan halkı Osmanlı İmparatorluğu'nda yasa ve düzenin tek garantörü durumundadır. Bunun da ötesinde bütün ülkeyi ulusal düzeyde, iktisadî, ticarî, malî ve siyasal alanda canlandıracak tek güçtür. Osmanlı İmparatorluğu'nda iş âleminin, ulaşımın ve sanayinin anahtarı da onların elindedir. Açıkçası Yunanlılar Balkanlarda ve Yakın-Doğuda, Amerika'nın demokrasi idealini ve girişimcilikteki etkinliğini ruhlarında taşıyan tek halktır. Amerika'daki yarım milyon Yunanlı eski Bizans imparatorluğunu yeniden oluşturmak için yardıma hazırdırlar. İstanbul'daki başarıları için her şeylerini riske eden bu Yunanlıların yanında, Amerika yerini almalıdır..."

Amerika basınında böyle yazılar yerilirken 16 Ağustos 1921 tarihli bir haberde de şunları okuyoruz:

"İngiltere Başbakanı Lloyd George Avam kamarasın-

da 16 Ağustosta yaptığı bir konuşmada Yunan istekleri konusunda şunları söylemiştir: Bütün bunlar Yunanlıların ihtirasıdır. Diğer yandan, hiç kuşku yoktur ki, kısa bir süre içersinde Yunanlılar kaynaklarının, deneyinin ve yeteneklerinin Küçük Asya'nın içerlerine doğru ilerlemede yeterli olamayacağını anlayacaklardır”.

Ocak 1922.

Bu ay içersinde Sakarya savaşı ile ilgili birkaç habere raslanıyor. Örneğin:

“Sakarya savaşı ile noktalanın saldırı Yunanistan'a 100 milyon dolara malolmuş bulunmaktadır ...”

“Şunu akıldan çıkarmamalıyız ki, Yunanistan'ın gerçek muhalifi, Kemal'in örgütleri değildir. Müttefikler, etkileriyle Türk direnişini cesaretlendiren ve Yakın-Doğuda akılcı bir çözümü engelleyen batılı güçlerdir (İngiltere ve Fransa). Yunan ulusunun savaşında karşılaştığı gerçek güçlük burada yatmaktadır ...”

“Fransız Başbakanı Briand gazetecilere Ankara antlaşması için şunları söylemiştir: artık doğuda savaş için bulunmuyoruz, bu konuyu müttefiklerimizle konuşarak çözümledik. Onları andlaşmanın her aşamasında haberdar kıldık, bu arada yaptığımız andlaşmanın metnini de verdi, böylece çıkarları açısından bir sorunla karşılaşmalarını önledik...”

“... Londra'dan bildirildiğine göre, Yakın-Doğudaki kitlenmiş durumu çözebilmek amacıyla, Kemal'in kabul edileceği makul bir barışı oluşturmak için müttefiklerin ortak çabaları devam etmektedir...”

“... İnebolu'ya, İngiltere'nin Türkiye'deki çıkarlarını güvence altına almak için temaslarda bulunmak üzere Binbaşı Henry başkanlığında bir İngiliz heyetinin geldiği bildiriliyor...”

Tüm bu haberler İngiltere'nin, Fransa'yı izleyen bir tutumla barış arayışı içinde olduğunu, bu arada Yunanistan'ın da tamamıyla yalnız kaldığını göstermektedir.

Mart 1922.

22 Marttaki Paris konferansında Lord Curzon tarafın-

dan özetlenen barış koşulları *New York Times*'ta şöyle yer almaktadır:

“Yunanlılar Anadolu'dan çekileceklerdir.

“— Türkler yeterli düzeyde bir yönetimi sağladıklarını kanıtlayıncaya kadar İyonya'daki hristiyan azınlıkların korunması müttefikler tarafından sağlanacaktır.

“— Trakya sınırı Midye-Enez hattına göre düzenlenecek, Edirne'ye özel bir statü verilecektir.

“— Türkler İngiltere'nin Çanakkale için öne sürdükleri düzenlemeyi kayıtsız şartsız kabul edeceklerdir.

“— Mezopotamya'daki İngiliz sınırı Musul'u da içerecek biçimde düzenlenecektir.

“— Özel bir Türk-İngiliz antlaşması yirmibeş yıl süreyle gerçekleştirilecektir.

“— Türkler Hindistan, İran ve Afganistan'daki İngilizlere karşı yürüttükleri olumsuz propagandaya son vereceklerdir.

“— Anadolu hükümeti, İstanbul hükümetini tek hükümet olarak tanıyarak, padişahın Anadolu üzerinde otoritesi yeniden sağlayacaktır...”

New York Times, bu haberi, fazla yorum yapmadan aynen geçmiştir.

Temmuz-Ağustos 1922.

New York Times tarafından çıkarılan *Current History* dergisinin Ankara'ya gönderdiği Clair Price'in Anadolu direnişi için yazdığı iki yazı bu derginin 16. cildinin 4 ve 5. sayılarında çıkmıştır. O günlerin Ankara'sını tanımlayan sıradan bir röportaj niteliğindedir bu yazılar. Yalnız ikinci yazıda Kemal'in elindeki kozlardan sözedilen bölüm, Amerika'nın Anadolu hareketini değerlendirmesi yönünden bir bilgi verebilir. Ayrıca bu yazının *Current History*'de çıktığı ayda, Anadolu direnişin son darbesi olan büyük taarruz başlamıştır. Şimdi Clair Price'in yazısında sözünü ettiğimiz bölümü yansıtalım:

“Kemal'in elindeki kartlar nelerdir?

“1. Trans-Kafkaslar'dan Eskişehir-Afyon hattına kadar geniş Küçük Asya toprakları,

“2. Kemal hâlâ açıktan olmasa bile Pan-Turanist giri-

şimleri arkalamakta. Afganistan'a kadar uzanan bir etki alanı var,

"3. Fransız-Türk barış andlaşmasını sağlamış. 1916'da Sykes-Picot antlaşması ile Fransa'ya verilmiş Musul, bu antlaşmada yer almıyor. Öte yandan Musul milletvekilleri de mecliste yerlerini almış bulunmaktalar..."

Yunanlıların Tekirdağ'da yaptıkları yığınaktan sonra İstanbul üzerine yönelik saldırı isteklerinin Fransız ve İngilizler tarafından engellenmesi *New York Times*'ta eleştirel bir açıdan değerlendirilmiştir. Artık Amerika kamuoyu İngiliz ve Fransızların yanında değildir. Nitekim Lozanla ilgili haber-yorumlarda bunu görmekteyiz.

Ocak 1924.

Current History'nin bu ayda yayınlanan sayısında (Cilt 19, sayı 4 ve s. 699) Lozan antlaşması ile ilgili şu haber-yorum yer almaktadır:

"Antlaşmayı eleştirenler ABD'nin Türkiye'deki yedi çıkarının savunulmadığı noktasından hareket etmektedirler. ABD'nin Türkiye ile ilgili yedi çıkarı ya da isteği şunlardır:

"1. Kapitülasyonların aynen korunması,

"2. Amerikan hayır kurumlarının faaliyetlerine devam etmesi, ve faaliyetleri sırasında ayrıcalık bir korumaya tâbi olmaları,

"3. Amerikan yurttaşlarının uğradıkları zararların tazmini,

"4. Boğazlardan serbest geçiş hakkı ya da boğazlara özgür bir statü verilmesi,

"5. Arkeolojik araştırmalar da ABD yurttaşlarına öncelik ve serbestlik tanınması,

"6. Amerikan ticaret ve yatırım girişimlerine açık kapı politikasının izlenmesi,

"7. Azınlıkların özel bir statüyle korunması.

"Bu yedi madde, Amerikan dışişleri bakanlığının 30 Ekim 1922 tarihli notasıyla ilgili devletlere bildirilmiştir. Açıktır ki, bu antlaşmanın imzalanması ile Amerika Yakın-Doğudaki yüksek prestijini yitirecek ve küçük bir imtiyaz avcısı haline düşecektir. ..."

Nitekim *New York Times*'in Ağustos 1924'te yayınlanan

birçok sayısında bu konu işlenmiş, sonuçta ABD başkanlık seçimlerinde de başlıca tartışma alanlarından birini oluşturmuştur. Demokrat Parti seçim kampanyasını hazırlayan komite Lozan antlaşmasının kongre tarafından onaylanmasına karşı tavır almayı ana politik ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir.

Sergilenen haber ya da haber-yorumların öğrettikleri

Önce araştırma yöntemi olarak bir değerlendirme yapmaya çalışalım. Genellikle yazılı basının bir zaman kesiti, ya da mekan kesiti olarak incelenmesinden bazı bulguların elde edildiği gerçeğini anımsayalım. Örneğin Türkiye'de sendikal faaliyetlerin toplumdaki etkileri açısından belirli bir dönemi kapsayan bir araştırma yapmaya karar verdiğimizde, yazılı basının bu dönem içersinde incelenmesi, hatta değişik siyasal görüşlerdeki yazılı basının birlikte ele alınması araştırmamıza büyük katkıları sağlayacaktır. Ne var ki, bu incelememizde bir önceki örnekteki geniş olanaklara sahip değiliz. 1915-25 yılları arasındaki on yıllık dönemde Amerikan yazılı basınına yalnız birini ve ona bağlı bir dergiyi ele alabildik. Bu, araştırmanın çok dar alanda yapılması sonucunu kendiliğinden getirdi. *New York Times* ve ona bağlı *Current History* dergisi Amerikan kamuoyunun bütününe yansıtmadığı gibi, sadece bir kentin ve bir toplum katının düşüncelerini bile yansıtamamaktadır. Bu durumda gözümüze çarpan bir iki noktayı genellememizde belirli sınırlar ortaya çıkacaktır. Ama gene de, tekeli egemenlerin bazı konulardaki yaklaşımları konusunda, kuşkusuz belirli hata payları içinde, bazı önemli bilgilere sahip olabileceğiz. Vardığımız noktadaki değerlendirmelerimizi daima bu sınırlama içersinde ele almanız gerekecektir.

New York Times ve ona bağlı yayın organları (bunu daha doğru bir deyimle onun kontrol ettiği yayın organları diye yaygınlaştıralabiliriz) 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD ticaret ve sanayi burjuvazisinin, yani tekelleşme aşamasında hayli yol alan ve emperyalist özlemlerini her fırsatta gerçekleştirmeye çalışan egemen toplum katının en aydın kesiminin düşüncelerini yansıtan iletişim araçlarıdır. ABD'nin iç ve dış politikası üzerinde daima etkin olabilmişlerdir.

Bu bakımdan ABD yazılı basınının dar bir kesitini ele almamıza karşın tekeli burjuvazinin en aydın kesiminin düşüncelerini izleyebilme olanağını bulmuş oluyoruz.

Sergilediğimiz haber ve yorumlar Amerikan burjuvazisinin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye ile Yakın-Doğudaki çıkarlarının müsaade ettiği oranda ilgilenmiştir. Haberlerin hemen tümünde bölgeyi ve ülkemizi tanımamanın getirdiği yanlışlara raslanmaktadır. Savaşın başlangıç yıllarında Amerikan kamuoyu Osmanlı İmparatorluğu ile sancak imparatorluk topraklarında yaygın bir biçimde bulunan Amerikan misyoner kurumlarının genel çıkarlarıyla doğru orantılı biçimde ilgilenmiştir. Bu nedenden, Ermeni sorunu basında ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Dikkat edilirse Ermeni sorunu daima ön planda kalmış, hatta ulusal bağımsızlık savaşı sırasında Rum azınlığın problemleri gündeme geldiği halde Amerika bunlarla ancak sınırlı ve platonik ölçekte ilgilenmiştir. Diğer yandan savaş sırasında Osmanlı sınırları içinde Arap, Rum, Yahudi halklarının bulunmasına karşın New York basınında azınlık sorunu deyince akla hep Ermeniler gelmiştir.

Şovenlikle ve soykırım yapmakla Osmanlıların, özellikle Türk halkının suçlanmasına karşın İngiliz, Fransız vb. gibi emperyalist devletlerin yaptığı ve etkisi çok daha geniş olan benzeri eylemlere aynı yayın organında hemen hemen değinilmemiştir. Bu da emperyalizmin soykırım olgusunu sadece kendi çıkarları için gündeme getirdiğini göstermektedir.

Sadece *New York Times*'in sınırlı bir zaman aralığında incelenmesi bile Amerika'nın Orta Doğu ile ilgilenmesinin, misyonerlerin iddia ettiği gibi tamamen yardımseverlik duygusundan ileri gelmediğini açıklıkla göstermektedir. Nitekim ABD'nin Lozan Antlaşmasına yönelttiği eleştiriler bu yargımızın en güçlü kanıtıdır.

New York Times ve bağlıları tekeli burjuvazinin istekleri doğrultusunda kamuoyu oluşturmada ne kadar usta olduklarını şu on yıllık zaman kesiti içindeki haber, yorum ve yazılarda ortaya koymuşlardır. Bağımsızlıktan, yana tüm hareketler suçlanmıştır. Hatta Clair Price'ın Ankara hükümeti lehinde gözükten yazılarında bile küçümseyen

ve sonuca güvenmeyen bir hava sezilmektedir. Bu yazıların ise İngiliz, Fransız ve benzeri, batının ileri kapitalist ülkelerinin Ankara ve M. Kemal direnişini tanıyıp, onu yanlarına aldıktan sonra çıktığına da işaret etmek yerinde olur.

Kısa incelememiz sonunda tüm hata paylarına karşın, şu genel doğruların altını çizebilecek bazı bulguların ortaya çıktığını kabul edebiliriz:

1. ABD kamuoyu tekeli basının oluşturduğu bir kamuoyudur,

2. ABD gerek Birinci Dünya Savaşı, gerek bağımsızlık mücadelesi sırasında Orta Doğu ve Türkiye ile ancak kendi çıkarları oranında ilgilenmiştir,

3. ABD'nin egemenleri sosyalist devrim ve bağımsızlık hareketlerine karşıdırlar ve bunu bilinçli bir biçimde yapmaktadırlar. Gerek Ekim Devrimi, gerek Anadolu direnişine karşı tutumları bu yargımızı kanıtlamaktadır.

4. ABD hiçbir zaman Lozan Antlaşmasını içine sindirememiştir. ABD dışişleri başkanlığının Orta-Doğudaki Amerikan çıkarları olarak özetlediği yedi nokta bugün de aynı derecede önemlidir. Bu da gerek Amerikan dış politikasının, gerek kamuoyunun bu doğrultuda daha 1915'lerden beri oluşturulduğunu göstermektedir.

Elimizdeki sınırlı olanaklarla yapmaya çalıştığımız bu inceleme, ve incelemede sergilediğimiz haber, yorum ve yazılarla belirli bir dönemin Türkiye'ye pek yansımayan bir yönünü yansıttığımız kanısındayız.

Eylül 1979, Ankara

ALAATTİN BİLGİ KAPİTAL'İN DOĞUŞU ÜZERİNE

“Son amacı modern toplumun ekonomik hareketi yasadını ortaya çıkarmak,”¹ olan *Kapital*, Marx’ın, “... yaşamını, mutluluğunu ve ailesini feda ettiği,”² başyapıtıdır. İlk kez 1867 Eylülünde Almanya’nın Hamburg kentinde yayımlanan *Kapital*’in hangi koşullar altında yazıldığının ve yayınlandığının yakın tanığı ve Marx’a yaşamı boyunca her yönden destek olmaya, yükünü hafifletmeye çalışan eşi Jenny Marx da şöyle der: “... bu kitap üzerine, sessizce katlanan bitip tükenmez üzüntüleri, tasaları, acıları açıklayabilecek gizli bir öykü yazabilirim. Ve eğer işçiler, sırf onlar ve onların çıkarları için yazılan bu yapıtın tamamlanması için katlanan özveriyi bir bilseler.”³ Dünya proletaryası, hiç kuşkusuz, kendisine o güçlü ideolojik silahı sağlayan bu yapıtın, *Kapital*’in yazılması için katlanan büyük özveriyi çok iyi anladığını, kapitalist sömürüye, ücret köleliğine

¹ Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, s. 18.

² Marx, Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 185. S. Meyer’e yazdığı 30 Nisan 1867 tarihli mektuptan.

³ Karl Marx, *A. Biography*, Moscow 1973, s. 369.

karşı verdiği savaşında onu başarıyla kullanarak göstermiş ve yazarın adı işçi sınıfının birliğinin simgesi haline gelmiştir. Ve “Bu yapıtta ulaşılan sonuçlar ... her geçen gün giderek artan ölçüde büyük işçi sınıfı hareketinin temel ilkeleri haline gelmiş, her yerde, işçi sınıfının, varılan bu sonuçlarda, kendi durumunun ve özlemcilerinin en uygun ifadesini bulduğunu gitgide daha çok farkettiği, bu hareketi yakından bilen hiç kimse tarafından yadsınamayacak”⁴ derecede açıklık kazanmıştır. Şimdi biz, bu yazımızda, Lenin’in, tarihsel materyalizmi bir varsayım olmaktan çıkartıp bilimsel bir teori haline getirdiğini söylediği *Kapital*’in, gelecek yazımızda da, onu tamamlayan ve burjuva ekonomi politığının eleştirel bir tahlili olan *Artı-Değer Teorileri*’nin doğuşunu izleyeceğiz.

I. KAPİTAL’İN DOĞUŞU

Marx 1859’da yayımlanan *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*’nın birinci kısmından hemen sonra bunu tamamlayacağını düşündüğü ikinci kısmı üzerinde çalışmaya başladı. 1850’lerden beri üzerinde çalıştığı ekonomik incelemelerinin sonucu olan 1857-58 ekonomik elyazmalarını esas alan Marx’ın amacı birinci kısımdaki “Sermaye” konusunu genişliğine işlemek ve tamamlamaktı. Hazırladığı ayrıntılı plana göre, birinci kısımda, sermayenin üretim süreci, ikinci kısımda, sermayenin dolaşım süreci incelenecek, üçüncü kısmın başlığı “Sermaye ve Kâr” olacak, son kısımda “çeşitli” başlığı altında ise tarım, toprak mülkiyeti ve sermaye ele alınacaktı. Öyle anlaşıyor ki bu son kısımda Marx, “rant teorisinin” bir açıklamasını yapmayı düşünüyordu.

Marx, *Katkı*’nın bu ikinci kısmının hazırlığının kısa zamanda tamamlanacağını ve hemen birinci kısmı izleyeceğini umuyordu, ama çok geçmeden, ikinci ve ondan sonraki kısımlarda ele alıp işleyeceği konuların ayrıntıları üzerinde tam ve aydınlık bir fikre sahip olmadığını farkettil. Bir dizi sorun üzerinde yenibaştan inceleme yapması gerekiyordu. Bir kez daha Marx, *British Museum* kitaplığının mahzenlerinde uzun saatler geçirmeye başladı. Yığınla yeni mal-

⁴ *Kapital*, Birinci Cildin İngilizce baskısına Engels’in Önsözünden.

zeme ve yapıt arasında Engels'in, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nu yeniden okudu, 1855-1859 yılları arasındaki *Fabrika Raporlarını* ayrıntıları ile inceledi. Bunlar, tarafsızlıklarından Marx'ın da övgüyle sözettiği İngiliz fabrika denetmenlerinin, İngiltere'deki o günkü çalışma koşulları konusunda hazırladıkları, ayrıntılı ve doğru bilgileri içeren raporlardı.

Bu yoğun incelemelere, kimi zaman politik bir tartışmaya katılma gerektiği, kimi zaman da aileden birisinin hastalığı ya da yoksulluğun beraberinde getirdiği zorunluluklar, kısacası bitip tükenmez "ev ve yaşam dertleri" yüzünden sık sık ara vermek zorunda kalıyordu, ama gene de "... sıkı bir çalışma içersindeyim, ve ne gariptir ki, çevremdeki bütün sefaletle karşı kafatasım, yıllardır olduğundan çok daha iyi işliyor",⁵ diyebiliyordu.

1861 Ağustos ile 1863 Temmuz arasında, 200 basılı tabaka tutan 23 defterden oluşan büyük bir elyazması meydana geldi. Sözde, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'nın devamını oluşturacak bu malzeme, aslında, 1857-58 ekonomik elyazmasından sonra, *Kapital*'in ikinci bir ön uyarlamasını oluşturuyordu. Engels'e yazdığı bir mektupta, "Bu cildi uzatıyorum", diyordu Marx, "çünkü o Alman köpekleri, kitapların değerini küp oylumları ile ölçüyorlar."⁶ Hiç kuşkusuz, bu, 1861-63 elyazmalarının dev boyutlara ulaşmasının tek nedeni değildi; daha çok bu, Marx'ın görkemli planının, önemle üzerinde durduğu bir konunun, *sermayenin yeniden üretilmesiyle* ilgili bölümün yazılabilmesi için toplanması gerekli büyük malzeme yığının bir sonucuydu.

1861-63 Ekonomik Elyazması, sermaye üretimi sürecinin en önemli yanlarını ayrıntılarıyla inceliyordu: paranın sermayeye çevrilmesi, mutlak ve nispi artı-değer, emeğin sermayenin boyunduruğu altına alınması, elbirliği, işbölümü, makineler ve bunların kapitalist biçimde kullanımlarının sonuçları, artı-değerin tekrar sermayeye çevrilmesi, ilkel sermaye birikimi. Görüldüğü gibi, elyazmasının bu kısımları ileride *Kapital*'in birinci cildinde ele alınacak, in-

celenecek sorunların ön malzemesini içeriyordu. Sözü edilen 23 defterin bazılarında ise *Kapital*'in ikinci, üçüncü ciltlerine girecek konular bulunuyordu: kapitalist yeniden üretim sürecinde paranın hareketi, yeniden üretim, artı-değer ve kâr, kârın ortalama kâra çevrilmesi, borç sermayesi ve ticarî sermaye, ticarî kâr, kapitalist üretimin ilerlemesi ile kâr oranındaki düşme eğilimi gibi.

Elyazması üzerinde çalışan Marx, 1862 yılı sonunda yapıtının şemasını yenibaştan düzenledi ve bunu *Katkı*'nın ikinci kısmı ve devamı olarak yayınlamak yerine *Kapital* başlığı altında bağımsız bir kitap olarak yayınlamaya ve *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* alt başlığını koymaya karar verdi. 1862 Aralıkta Kugelmann'a yazdığı bir mektuptan kitabın esas olarak tamamlandığı anlaşıyor. "Ekonomi politikin ilkeleri belirlenmiş" ve birinci kısım ile birlikte, ekonomi politikin daha somut ilişkilerinin ele alınacağı ilerideki kesimlerinin daha kolay işlenmesini sağlayacak teorik temel oluşturulmuştu. Aynı mektupta Marx, elyazmasını temize çekeceğini ve baskıya hazır hale gelmesi için gerekli son düzeltmeleri yapacağını söylüyordu.⁷

Ne var ki, bu elyazması yalnız temize çekilmek ve üzerinde son düzeltmeler yapılmakla kalmadı, yeni malzemenin eklenmesiyle genişletildi de. 1863 yılının ilk yarısında, teknik gelişmenin tarihini, sanayi devriminin niteliği ve özellikleri, bu devrimin işçi sınıfının çalışma koşulları ve savaşımı üzerindeki etkilerini daha derinden incelemek için büyük çabalar harcadı: Bu yılın başında Engels'e yazdığı bir mektupta, "Makine konusundaki kesime bir şeyler ekliyorum. Burada, konuyu ilk ele alışımda üzerinde durmadığım çok ilgi çekici sorunlar var. Aydınlanmak için, teknoloji üzerine olan bütün defterlerimdeki alıntılarını yenibaştan iyice okudum ve Jeoloji Enstitüsünde, Profesör Willis'in işçiler için düzenlediği uygulamalı bir kursa da devam ediyorum." diyor, makine, araç, iş makinesi, vb. gibi çeşitli emek araçları üzerinde duruyor, makinenin tarihsel gelişmesini tartışıyordu.⁸ Gene bu sırada, ekonomi politikin tarihi

⁵ Marx Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 128. Marx'ın, Engels'e yazdığı 18 Haziran 1862 tarihli mektuptan.

⁶ Aynı mektuptan.

⁷ Marx, Engels, *Lettres Sur "Le Capital"*, Éditions Sociales, Paris 1964, s. 130. Marx'ın Kugelmann'a yazdığı 28 Aralık 1862 tarihli mektuptan.

⁸ Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 137-139, Londra'dan Manchester'de bulunan Engels'e yazdığı 28 Ocak 1863 tarihli mektup.

üzerinde çeşitli yapıtları gözden geçirmek için bir kez daha British Museum kitaplığında uzun saatler geçiriyordu.

Sağlığı bozulan Marx, yapıtını bir an önce betirme olanağı bulamıyordu. Jenny Marx, arkadaşı Bertha Markheim'a yazdığı 6 Temmuz 1863 tarihli mektupta bu konuda şöyle diyordu: "Bu bahar benim sevgili Marx'ım karaciğerinden çok ızdırap çekti; ama bütün bu engellere karşın kitap tamamlanmaya doğru dev adımlarla ilerliyor. Eski planına göre 20-30 basılı tabaka ile sınırlı kalsaydı, daha önce bitebilirdi, ama Almanlar şimdi yalnız 'irikiyım kitaplara' inandıkları için ve daha ince bir yoğunlaştırma ve gereksiz şeylerin ayıklanması bu saygıdeğer kişiler için bir anlam taşımadığı için Karl, daha epeyce tarihsel malzeme ekledi, böyle olunca da Alman toprakları üzerine bir bomba gibi düşecek 50 tabakalık bir cilt ortaya çıktı."⁹

Hazırladığı elyazmaları üstüste biriktikçe Marx, artık sonuna yaklaşan yapıtının üç kitaba ayrılması gerekeceği kanısına varmaya başladı. 1863 Ağustosundan başlayarak Marx, 1861-63 ekonomik elyazmalarını içeren yirmi üç defterde yeteri kadar derinlemesine işlenmeyen bölümlerin, sermayenin dolaşım süreci ile artı-değerin çevrilmiş biçimleri ile ilgili sorunların yenibaştan geliştirilmesi işine kendisini verdi. Böylece yeni çalışmaları, *Kapital*'in ileride yayınlanacak olan ikinci ve üçüncü ciltlerine girecek olan konular üzerinde yoğunlaşmış oluyordu. Bu arada, zamanı elverdikçe yeni kaynakları inceliyor, yapıtını ilgilendirebilecek konuların üzerine eğiliyordu. Fransız kaynaklarını inceliyor, Japonya ile ilgili yeni bilgiler topluyor, Alman tıbbi kimyacılarının yapıtlarını gözden geçiriyordu.

Ne var ki, bu dönemde, geçirdiği ciddi bir hastalık nedeniyle çalışmalarına ara vermek zorunda kalıyor, Almanya ile Hollanda'daki işleriyle uğraşması 1863 yılının son ayı ile 1864 yılının ilk iki ayının neredeyse tamamını alıyordu. 1864 Eylülünde kurulan Uluslararası İşçi Birliği'nin (The International Working Men's Association), tüm işlerini yönetmek zorunda kalması, teorik incelemelerini engelliyor, yazılarının tamamlanmasını geciktiriyordu. Gene de sağlığı biraz düzelir düzelmez, yapıtını bir an önce tamamlamak

⁹ Karl Marx, A. Biography, s. 365.

için gece-gündüz çalışmaya başladı. Çalışmalarında "vardiya sistemini" uyguladığını söylüyor, 1848-1850 yıllarında İngiliz fabrika sahiplerinin, "fabrika köpeklerinin" işçilere uyguladıkları gibi "gündüzleri kitaplığa gidiyorum, geceleri yazıyorum", diyordu.

1865 Temmuzunda sonunda Marx, Engels'e, *Kapital*'in, "İlk üç kitabının teorik kısmının tamamlanması için geriye yalnız üç bölüm kaldığını"¹⁰ bildiriyordu. Birinci kitap (cilt) baskıya verilebilirdi, ama, hem Marx, yapıtın tamamını elinde bulundurmak istiyordu, hem de, *Kapital*'i basmayı kabul eden yayımcı Otto Meissner ile yapılan anlaşmaya göre kitabın 60 tabakayı geçmemesi gerekiyordu. Bu yüzden, bu kadar sayfaya sığdırılması gerekli ayrı ayrı kısımların dengeli ve birbiriyle orantılı biçimde serimini sağlamak amacıyla, nerelerin yoğunlaştırılacağı ve nerelerin metinden çıkartılacağını bilmek için Marx'a göre bütün el yazmasının tamamlanması gerekiyordu.

Kapital'in tamamını kapsayan elyazmasına bu yeni biçimin verilmesi işi, "her gün on iki saatlik bir çalışma"¹¹ ile 1865 yılının sonunda tamamlanmış oldu.

BİRİNCİ CİLDİN BASKIYA HAZIRLANMASI VE YAYINLANMASI

1866 yılı başında, Engels'in önerisine uyarak Marx, yapıtın bütününü değil yalnız sermayenin üretim süreci ile ilgili birinci kitabını baskıya hazırlamaya başladı. Bu işi büyük bir zevk ve hevesle yürütüyor ve adeta yapıtın yeni bir uyarlamasını yazıyordu. Ne var ki bu sırada sağlığı yeniden bozuldu; o günler için, "Mezarımın kenarında dolaşmıyordum"¹² diyor. Eşi Jenny de 1866 Nisanında, Wilhelm Liebknecht'in karısı Ernestine'e yazdığı mektupta şunları anlatır: "O zamana kadar sağlığı azçok yerinde olan Marx, yeni yılda yeni kitabını temize çekmeye başladı. Çok mükemmel ilerliyordu ve ben, o denli uzun, tasalı ve nere-

¹⁰ Marx, Engels, *Letres Sur "le Capital"*, s. 148, Marx'ın 31 Temmuz 1865 tarihli mektubundan.

¹¹ Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 176. Marx'ın Kugelmann'a yazdığı 15 Ocak 1866 tarihli mektuptan.

¹² Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 185, S. Meyer'e yazdığı, 30 Nisan 1867 tarihli mektuptan.

deyse umutsuz bekleyişten sonra, elyazmalarının böylesine büyük boyutlara ulaşmasını nasıl büyük bir mutlulukla seyrettiğini sana anlatamam; sonra birdenbire, ocağın sonunda, Karl'ın o eski berbat hastalığının belirtileri yeniden ortaya çıktılar.”¹³

İki aydan fazla yataktan çıkamadı ama, bu arada, gündüzleri kısa sürelerle de olsa çalışmasını sürdürdü ve, İngiliz Fabrika Denetmenlerinin Raporlarını, Çocukların Çalıştırılması Komisyonunun Raporlarını, Sağlık Komisyonunun Raporlarını inceden inceye tarayarak *işgünü* bölümünü bu dökümanlara dayanarak genişletti, palazlanma döneminde İngiliz sanayiinde tipik olarak izlenebilen emek sömürüsünün tarihi bir tablosunu çizmiş oldu.

Konuyla ilgili olabilecek ve yararlanma olasılığı bulunan her türden yapıtı ve bilgi kaynağını gözden geçirmeye özen gösteren Marx, Engels'e yazdığı mektuplarla, Londra'da Müzenin kitaplığında bulamadığı James Edwin Th. Roger'in *İngiltere'de Tarımın ve Fiyatların Tarihi* başlıklı kitabını acele bulmasını istiyor, “Bu kitabı adamakıllı incelemem gerekiyor, bölümlerin birinde onun için özel bir boşluk bıraktım,” diyordu. Ayrıca, Fabrika raporlarından birinde sözü edilen, John Watts'un, *Ticari Kurumlar ve Grevler. Makineler, Ortaklı Şirketler* adını taşıyan kitabını sağlamasını da gene Engels'ten rica ediyordu.

1867 Nisan ayı başına kadar sağlığına hiç aldırış etmesizin çalıştı ve Engels'e kitabın hazır olduğunu, Hamburg'daki yayıncıya kendisinin götüreceğini bildirdi. 10 Nisanda Londra'dan ayrıldı, 12 Nisanda Hamburg'a geldi ve doğrudan yayınevi sahibi Otto Meissner'e gitti. Ne var ki, yayınevini elinde yeter sayıda dizgici ve düzeltmeci yoktu. Kitabı, Leipzig'de Otto Wigand'ın basması kararlaştırıldı. 29 Nisan 1867'de baskı işine başlandı.

Marx, Hamburg'dan, Hannover'e, 1862 yılından beri mektuplaştıkları, ama hiç yüzyüze gelmedikleri Ludwig Kugelmann'ın evine gitti. Fizikçi Kugelmann, Birinci Enternasyonal üyesiydi ve Almanya'daki 1848-49 Devrimine katılmıştı. Kugelmann'larda bir ay kadar kaldı, ilk sayfa provalarını burada okudu.

¹³ Karl Marx, A. Biography, s. 367.

Marx, sayfa provaları ile yakından ilgilenen Engels'e, düşüncelerini bildirmesi için bunları düzenli olarak gönderiyordu. Bunların önemli bir bölümünü okuduktan sonra Engels, dostunu, “En karmaşık ekonomik sorunları çok yalın ve çok somut biçimde açıklayabildiği için bütün kalbiyle kutluyordu.” Marx'a, değer biçiminin tarihsel gelişmesini daha da ayrıntılı biçimde açıklamasını, diyalektik olarak serimi yapılan noktaları tarihsel örneklerle desteklemesini öneriyordu.¹⁴

Marx hemen böyle yaptı ve Engels'e bu konuda şunları yazdı: “*Değerin biçiminin* gelişmesine gelince, bu bakımdan da gene diyalektik olarak hareket etmiş olmak için, önerini hem izledim hem de izlemedim. Yani, 1) *aynı şeyi* elden geldiğince yalın ve öğretici şekilde anlattığım bir *ek* yazdım, ve 2) önerinize uydum, gelişmedeki her adımı, *ayrı başlıklar taşıyan* paragraflara ayırdım. Önsözde ise, “diyalektik olmayan okuyucuya, isterse şu sayfadan şu sayfaya kadar olan kısmı atlamasını ve yerine bu eki okumalarını söyledim.”¹⁵

Yirmibeş yıllık büyük bir emek, aralıksız araştırmanın ürünü olan *Kapital*'in son sayfalarının provalarını okuduktan sonra 16 Ağustos gecesi Engels'e yazdığı mektupta Marx, kendisini sürekli destekleyen, yardımlarını tam bir özgeciliikle esirgemeyen bu gerçek dosta içten sevgi ve minnetlerini şu sözlerle anlatıyordu:

16 Ağustos 1867
Gece saat iki

Sevgili Fred,

Kitabın son provasını (49'uncu) düzeltmeyi biraz önce bitirdim. Ek —*değerin biçimi*— küçük punto ile 1¼ tabaka tutuyor.

Önsöz gene düzeltildi ve geri gönderildi. Böylece *bu cilt* bitmiş oluyor. Bu, bir tek *senin* sayende mümkün oldu. Benim için katlandığın özveri olmasaydı, üç cilde ait o muazzam işin hiçbir zaman üstesinden gelemezdim. Seni teşekkürlerimle kucaklıyorum.

Düzeltilmiş iki tabaka prova ilişiktir.

¹⁴ Marx, Engels, *Lettres Sur “Le Capital”*, s. 172. Engels'in Marx'a yazdığı, 23 Ağustos 1867 tarihli mektuptan.

¹⁵ Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 188. Marx'ın Engels'e yazdığı, 22 Haziran 1867 tarihli mektuptan. Mektupta sözü edilen Ek ilk baskıda kitabın sonuna konulmuştu, ama sonraki baskılarda metne katıldı ve birinci Almanca önsözünde Ek'ten söz eden satırlar çıkarıldı. —A. B.

15 sterlini aldım teşekkür ederim.

Selamlar, benim sevgili ve değerli dostum.

Kitap bütünüyle çıkana kadar düzeltilmiş provaları geri istemiyorum.¹⁶

Senin
K. Marx

Birinci cilt 14 Eylül 1867'de bin adet basıldı. Marx, kitabın getireceği paranın, parasal durumunu düzeltmesine katkıda bulunacağını, birikmiş borçlarını ödeyebileceğini, evine bir şeyler satın alabileceğini ummuştur. Ama bu o denli azdı ki, parayı teorik açıdan didik didik eden büyük iktisatçı, alayla, "kitabı yazarken içtiğim tütünün giderini bile karşılamaya yetmez," diyordu. Kitabı, uzun yıllar devrimci savaşında Engels ile beraber yakın savaş arkadaşlığı ettiği, "Unutulmaz dostu Wilhelm Wolff'un anısına adadı."¹⁷

Tıpkı *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'nın yayınlandığında (1859) olduğu gibi, Alman burjuvazisi, yayın ve bilim çevreleri, *Kapital*'in birinci cildini de bir "sessizlik komplosu" ile boğuntuya getirmek istiyordu. Kitap yayınlanmadan az önce Engels, kamuoyunun dikkatini çekmek için yapıta, "burjuva görüş açısından saldırılması" önerisinde bulundu.¹⁸ Engels'in bu önerisini çok beğenen Marx hemen şu yanıtı verdi: "Kitaba burjuva görüş açısından saldırılması konusundaki planınız mükemmel bir savaş aracıdır."¹⁹

Böylece Engels, burjuva basınında bir dizi eleştiri yayınladı. Bu yayın işinin düzenlenmesini ve örgütlenmesini, ilerici burjuva yayın organlarıyla iyi ilişkiler içersinde olan Kugelmann üstlenmişti. Güya tarafsız bir burjuva bilim adamının yazdığı bu eleştirilerde, Almanların ekonomi politik alanında pek az şey yaptıkları, profesyonel Alman iktisat-

çılarının, ekonomik gelişmenin taşıdığı çelişki ve güçlükleri görmezlikten geldikleri, Bastiat'ın²⁰ bilimsel olmayan görüşlerini taklit ettikleri, Ricardo ve Sismondi gibi klasikleri, reddettikleri belirtiliyordu. Engels, bütün bunlara karşı Marx'ın, örneğin, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtının, taşıdığı bilimsel yaklaşım ve eleştiri anlayışı ile Alman iktisatçılarından ayrıldığını vurguluyor ve bunların, Marx'ın daha önceki yapıtlarında vardığı sonuçları yanıtlayamadıklarına göre, şimdi büyük bir bilimsel doğruluğa ve ustaca diyalektik bir yapıya sahip son yapıtı olan *Kapital*'de öne sürülen sonuçları hiç karşılamayacaklarını belirtiyordu.

Bu yazıların²¹ ve bir de Marx'ın dostlarının kitaptan yapılan alıntıları Alman, İngiliz ve Fransız gazetelerinde yayınlamaları, birinci cildin halk arasında tanınmasına hiç kuşkusuz büyük katkısı oldu. Çok geçmeden Alman burjuva iktisatçıları tertipledikleri "sessizlik komplosunu" bozmak zorunda kaldılar, kitabın önemi artık kabul edilir oldu. Alman gazetelerinden birisinde, Berlin Üniversitesi doçentlerinden, gerici küçük burjuva sosyalizminin temsilcisi Eugen Dühring'in yayınladığı eleştiri, o sırada bu vülger filozof ve iktisatçı ağzından, Alman burjuva aydınlarının düştükleri karışıklık ve korkuyu göstermesi bakımından dikkate değerdi. Marx öncesi dönemi büyük materyalist filozofu Ludwig Feuerbach (1804-1872) *Concerning Ethies: Eudaemonism* adlı yapıtında, içerdiği olguların zenginliği ve "korkunç olsalar bile çok ilginç ve itiraz edilemez gerçeklere dayanarak kapitalist düzene karşı getirdiği eleştiriler" nedeniyle *Kapital*'den övgüyle söz ediyordu.

KAPİTAL'İN İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CİLTLERİ ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1867 yılı başlarında Marx, 1865 yılı sonuna kadar yazmış olduğu ve *Kapital*'in öteki ciltlerini oluşturacak elyazmalarına son şeklini vermeye başladı ve bu işe, aralıklarla, ölümüne kadar devam etti. Çeşitli ülkelerdeki tarımsal iliş-

²⁰ Frédéric Bastiat (1801-1850): Burjuva toplumunda sınıf çıkarları arasında uyum sağlanmasını savunan Fransız vülger iktisatçısı.

²¹ Engels'in bu eleştirileri için bkz: *Frederich Engels on Capital*, International Publishers, New York, 1974.

¹⁶ Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 191, 192.

¹⁷ Silezyalı bir köylünün oğlu olan Wilhelm Wolff (1809-1864) Bresland'da öğretmenlik yapmış, beş yılını Prusya hapisanelerinde geçirmiş devrimci ve savaşçı. 1848-49'da Komünist Birliği Merkez Komitesi üyesi, ve *Neue Rheinische Zeitung*'un editörlerinden —A. B.

¹⁸ *Lettres sur "Le Capital"*, s. 182, Engels'in Marx'a yazdığı 11 Eylül 1867 tarihli mektuptan.

¹⁹ ağı, s. 183, Marx'ın Engels'e yazdığı 12 Eylül 1867 tarihli mektuptan.

kileri ve kapitalist ülkelerdeki yeni olguları daha derinden incelemek istiyordu. Alman ve Amerikan işçi sınıfı hareketi liderlerinden Siegfried Meyer'e yazdığı 4 Temmuz 1868 tarihli mektupta, "Birleşik Devletler'deki toprak mülkiyeti ve tarımsal ilişkiler üzerine anti-burjuva bir şeyler toplayabilirsen, benim için özellikle değerli olur."²² diyordu. Toprak rantı sorununu üzerinde Henry Carey'e²³ karşı polemiklerinde bu malzemeye gereksinmesi olduğunu mektubuna ekliyordu. Nikolai Danielson'a²⁴ yazdığı 7 Ekim 1868 tarihli mektupta da, "Fransa'da, Birleşik Devletler'de ve İngiltere'de geçen yıl (ve 1866'da) başlamış bulunan bazı resmi incelemeler tamamlanana ya da yayımlanana kadar, ikinci cildi baskıya hazırlayamayacağını ve bu yüzden belki de altı aylık bir gecikme olabileceğini söylüyordu."²⁵ Ayrıca Marx, çalışmaları sırasında Rusya ile ilgili malzemeye de gereksinmesi olduğunu farketmişti. Böylece 1871 yılında ikinci cilde ait el yazmalarının adamaklılığı değiştirilmesi gereğine karar verdi.

1860'ların sonu ile 1870'lerin başında Marx, *Kapital*'i bir an önce tamamlamak için büyük çaba harcıyordu ama, uluslararası işçi hareketleri ile ilgili yerine getirilmesi gerekli görevler buna engel oluyordu. Danielson'a yazdığı 9 Kasım 1871 tarihli mektupta, birinci bölümde bazı değişiklikler yapmak istediğini, ama son birkaç aydır başka uğraşları nedeniyle teorik çalışmalara fırsat bulamadığından yakınıyor ve şöyle diyordu: "Hiç kuşkusuz, güzel bir sabah vakti bütün bunlara bir son vereceğim, ama öyle durumlar oluyor ki, teorik inceleme ve araştırmalardan çok daha az çekici görevleri yerine getirmek zorunda kalıyorsunuz..."²⁶ Gene Danielson'a yazdığı 23 Mayıs 1872 tarihli mektupta, birinci cildin, Almanca ikinci baskısı ve Fransızcaya çevrilmesiyle ilgili kuşkularını anlattıktan sonra şunları söylüyordu: "Öylesine bir aşırı çalışma içersindeyim, daha doğrusu, teorik incelemelerime bu öylesine engel oluyor ki, Eylül ayından sonra, ticarî işlerden çekileceğim; şu anda bu işlerin

ağırlığı benim omuzlarımda, ve bildiğim gibi bütün dünyaya dal-budak salmış durumda. Ama ... ben —hiç değilse bir süreye için— birbirinden çok farklı nitelikteki bu iki işi artık birarada yürütemeyeceğim..."²⁷

Gerçekten de, *Kapital* üzerindeki teorik çalışmaları ile Enternasyonalin liderliği birbirinden büsbütün farklı uğraşlardı, ve bunların üstesinden gelmek insanüstü bir çabayı ve direnmeyi gerektiriyordu. Ayrıca, yaşamı boyunca para sıkıntısı çeken Marx artık yaşlanmıştı, sağlığı uzun süredir bozuktu. Bu olağanüstü enerjiyi sağlayan şey, herhalde amaç olarak seçtiği hedefin büyüklüğü olmalıydı.

Rus iktisatçıları ve Rusya'daki toprak mülkiyeti ile yakından ilgilenen Marx'ın S. Meyer'e yazdığı 21 Ocak 1871 tarihli mektubu, araştırdığı her konu üzerinde ilk elden bilgi edinmek isteyen bir bilim adamının bu yoldaki çabasını göstermesi bakımından çok ilginçtir: "... 1870 yılı başında kendi kendime Rusça öğrenmeye başladığımı bilmem sana söyledim mi? Şimdi Rusçayı oldukça kolaylıkla okuyorum. Bu dili öğrenmemin nedeni Petersburg'dan bana Flerovski'nin, *Rusya'da İşçi Sınıfının* (özellikle köylülerin) *Durumu* üzerine çok önemli yapıtını göndermeleri, ve bir de benim Çernişevski'nin ekonomik yapıtlarını (bu mükemmel yapıtlar için Çernişevski, ödül olarak yedi yıldır Sibirya'daki maden ocaklarına sürülmüştür) yakından tanımak istememdir. Aldığım sonuç, ben yaşta bir kimsenin klasik Cermen ve Romen dil gruplarından bu derece farklı bir dili öğrenmek için harcadığı çabalara değdi. Rusya'da şu anda yer alan entelektüel hareket, derinden derine bir mayalanmanın sürüp gittiği olgusuna tanıklık ediyor. Beyinler daima, görünmeyen bağlarla halkın umudu ile bağlantı halinde..."²⁸

Flerovski'nin geniş bir malzeme yığına dayanan *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*'nu okuduktan sonra Marx bir dostuna yazdığı mektupta, "Rusya'da çok müthiş bir toplumsal devrimin kaçınılmaz olduğuna ve bunun yakında patlak vereceğine derinden inandığını," yazıyordu. Bundan sonra sıra Çernişevski'nin yapıtlarına gelmişti. Marx özellikle bu büyük

²² *Lettres sur "Le Capital"*, s. 226.

²³ Henry C. Carey (1793-1879). Kapitalist toplumda sınıf çıkarlarının uzlaştırılması teorisini savunan Amerikalı vülger iktisatçı.

²⁴ Nikolai Franzevich Danielson (1844-1918). Rus iktisatçısı ve yazarı; *Kapital*'in üç cildini ilk kez Rusçaya çevirmiştir.

²⁵ *Lettres sur "Le Capital"*, s. 234.

²⁶ *agy*, s. 265.

²⁷ *agy*, s. 267, 268. Gizlilik amacıyla Marx bu mektupta, Birinci Enternasyonalin Genel Kurulundan, ticarî işler diye söz ediyor.

²⁸ Marx, Engels, *Selected Correspondence*, s. 256.

Rus bilgininin, John Stuart Mill'in ekonomi politiği üzerindeki görüşlerini büyük bir ilgiyle okuyordu. Rusya'daki sosyo-ekonomik gelişmeler ve tarımsal ilişkiler konusuna eğilen Marx, resmî yayınlar ile belgeleri incelemeye başladı ve on yılı aşan bir süre, St. Petersburg ile Londra arasında kitap paketleri gitti geldi; Marx Rusya'daki dostlarının gönderdikleri kitapları okuduktan sonra geri yolluyor ve yerine yenilerini getirtiyordu.

Bir bölge ya da ülke ile ilgili belli konulardaki bilgileri daima öteki bölgeler ya da ülkelerinki ile karşılaştırmak isteyen Marx, toprak mülkiyetini ele alırken, Belçika işçi hareketi liderlerinden, Enternasyonal üyesi César De Paepe'den, Belçika'daki toprak mülkiyeti ve tarımsal yapının ayrıntılarına girebilmek için bu konudaki bellibaşlı yapıtların adlarını bildirmesini istiyor;²⁹ Friedrich Sorge'dan, 1873'ten beri, Amerikan tarımı, toprak mülkiyeti, kredi, maliye ve parasal ilişkiler konusundaki yayınların kataloglarını göndermesini rica ediyordu.³⁰

Marx işleyeceği konuların en ufak ayrıntılarına inebilmek için, bitki fizyolojisinden tutun da, tarımın çeşitli yönleri üzerinde incelemeler yapıyordu. 1875 yılının birkaç ayını, sonradan Üçüncü Cildin bölümlerinden birisini oluşturacak, kâr oranı ile artı-değer oranı arasındaki bağıntıyı örnekler ile göstermek için hesap yapmakla geçirdi. 1876 Şubatında, ileride Engels'in Üçüncü Cilde bir bölüm olarak koyacağı "Diferansiyel Rant" üzerinde önemli teorik bir incelemeyi tamamladı. 1870 Kasımı ile 1878 Temmuzunda, şimdi *Kapital*'in İkinci Cildinin 1. bölümünü oluşturan "Para-Sermayenin Dolaşımı" bölümünü basılabilecek hale getirdi. 1880'de, Üçüncü Cilt için "Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasasını" yenibaştan yazdı ve ikinci ve üçüncü ciltlerin öteki kısmı ve bölümleri üzerindeki çalışmalarına devam etti.

Ne var ki, 1880 başlarında Marx, ikinci cilde son şeklini

²⁹ Lettres sur "Le Capital", s. 254, Paepe'ye yazdığı 24 ocak 1870 tarihli mektuptan.

³⁰ agy. s. 280, F. Sorge'a yazdığı 4 Nisan 1876 tarihli mektuptan. Sorge, uluslararası işçi sınıfı ve sosyalist hareketin öncülerinden, Almanya'da 1848-49 devrimine katılmış, yenilgi üzerine önce İsviçre'ye sonra Amerika'ya göç etmiş ve politik eylemlerini orada sürdürmüştür.

vermeyi biraz yavaşlattı. Bu "ertelemenin" nedenlerini Danielson'a yazdığı mektupta şöyle açıklıyordu: "... Ve şimdi hemen şunu söylemeliyim ki (cela est tout à fait confidentel),* şimdiki rejim bugünkü sertliğini devam ettirdiği sürece, benim ikinci cildin *yayınlanamayacağını* Almanya'dan bana haber verdiler. Bu haber bugünkü durum düşünülürse beni şaşırtmadı, ve itiraf etmeliyim ki, beni üzmedi de; nedenleri de şunlar:

Birincisi: Bugünkü İngiliz sanayi bunalımı doruk noktasına ulaşmadan önce, ikinci cildi, her ne olursa olsun yayınlamam gerekirdi. Bu seferki olay hem benzersiz ve hem de birçok bakımlardan geçmişte görülenlerden farklı...

Bu nedenle de olayların gidişini, bunları "üretken biçimde" yeni "teorik olarak" "tüketmeden" önce iyice olgunlaşana dek gözlemek gerekir...

Ama bu, "görünüşte" sağlam İngiliz toplumunun ka- buğu altında, başka bir bunalım, *tarımsal* bir bunalım gözlenmiş durumda ve bu, İngiltere'nin toplumsal yapısında büyük ve ciddi değişimler meydana getirecektir...

İkincisi: Yalnız Rusya'dan değil, Birleşik Devletler'den, vb. gelen malzemelerin oylumu, bana, okuyucuya sunulmak üzere son şeklini vermek yerine, incelemelerimi sürdürmek gibi tatlı bir "bahane" bulmama yardımcı oluyor.

Üçüncüsü: Doktorum, birkaç saatlik ciddi bir çalışmadan sonra başımın döndüğü ve çalışmayı sürdüremediğim 1874 ile onu izleyen yıllardaki duruma gene düşmeyi istemiyorsam "işgünümü" adamakıllı kısaltmam için beni uyardı..."³¹

Marx ölümünden (1883) kısa bir süre önce kızı Eleanor'dan, *Kapital*'e ait elyazmalarını, ortaya "bir şey çıkarılması" için Engels'e vermesini istemişti.³² Marx'ın yakın dostu, çalışma ve savaşım arkadaşı Engels için, geriye kalan bu elyazmalarını baskıya hazırlamak —kendi bilimsel çalışmalarını ertelemek ve hatta engelleme pahasına da olsa— hem bir hak hem de bir ödevdi. *Kapital*'in ikinci cildine yazdığı ön-

³¹ Selected Correspondence, s. 315-316, Marx'ın Danielson'a yazdığı 10 Nisan 1879 tarihli mektuptan.

³² Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, 1979, s. 15.

* Bu tamamen aramızda kalsın.

sözde Engels, bu “cildi basılabilecek duruma getirmek ve bunu, bir yandan birbiriyle bağıntılı ve elden geldiğince tam bir yapıt haline gelecek, öte yandan da, editörünün değil, tamamıyla yazarının yapıtını temsil edecek biçimde yapmak kolay bir görev değildi. Üzerinde çalışılmış bulunan eldeki metinlerin çoğunlukla parça parça bulunması bu görevi daha da güçleştiriyordu.”³³ diyor. Elyazmasının baskıya hazır hale getirilmiş kesimlerinin bile, Marx’ın daha sonraki incelemeleri ve konuyu ele alış biçimindeki yenilikler nedeniyle düzeltilmeleri gerekiyordu. 1865 ile 1870 arasında yazılan dört elyazması ile, 1877 ve daha sonraki yıllar kaleme alınan öteki dört elyazmasının birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisinde yeniden düzenlenmesi zorunluluğu vardı. Engels, “Ben, ancak Marx’ın kendisinin değiştirebileceği yerlerde uslubu değiştirerek, ve ancak yapılmasında mutlak zorunluluk bulunan ve üstelik de, anlamın hiç kuşkuya yer vermeyecek kadar açık olduğu yerlerde, araya açıklayıcı tümceler ya da açıklayıcı ifadeler katarak, bu elyazmalarını elden geldiğince harfi harfine tekrar ortaya koymakla yetindim.”³⁴ diyor. Bütün bu karmaşık ve her tümcesi ayrı bir sorumluluk yükleyen işin tamamlanması “... bazan yazarın kendisinin bile çözmeyi başaramadığı ünlü elyazısı”³⁵ da işin içersine girince, iki yıldan fazla sürdü ve ikinci cilt 1885’te yayımlandı.

Engels, “Üçüncü Cildi baskıya hazırlama işi, ikincisinin hazırlanmasından büsbütün farklı oldu. Üçüncü cilt için, elde, son derece eksik bir ilk taslak dışında hiçbir şey yoktu. Çeşitli kısımların başlangıçları kural olarak oldukça dikkatle işlenmiş ve hatta üslup olarak üzerinde durulmuştu. Ama daha ilerilere gidildikçe, elyazması daha da taslak halinde ve eksikti.” diyor³⁶ Bu cilde son biçimini vermek için Engels neredeyse on yılını verdi ve 1894’te yayınlatabildi. Parçalardan oluşan metinleri birbirine bağlamak için araya pasajlar koydu, açıklayıcı dipnotlar ekledi; yazarın notlarına dayanarak Dördüncü Bölüm için yeni bir metin hazırladı; Beşinci Kısımı baştan sona üç kez yeniden kaleme aldı;

³³ agy., s. 11.

³⁴ agy., s. 12.

³⁵ agy., s. 12.

³⁶ agy., Üçüncü Cilt, s. 13.

yapıta bir Önsöz ile sonuna bir Ek yazdı; Değer Yasası ve Kâr Oranı, Borsa konularını ekledi. İşte bütün bu nedenlerle bu son iki cilde, Lenin’in de işaret ettiği gibi, Marx ile Engels’in ortak yapıtları gözüyle bakmak pekâlâ olasıdır.

Engels, bu büyük yapıtın, tarihsel-eleştirel kesimini, *Artı-Değer Teorileri*’ni de, *Kapital*’in dördüncü ve son cildi olarak yayınlamak istiyordu, ama 1895’te ölümü buna engel oldu.*

* Gelecek yazımızda, *Artı-Değer Teorileri*’nin yazılışı ve ilk baskıları üzerinde duracak ve önemini belirlemeye çalışacağız.

M. P. PAVLOVIÇ
TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKET*

ÇEVİREN
N. AKA

1. TOPRAK SORUNU

Türkiye ağırlıklı bir biçimde bir tarım ülkesidir. Nüfusunun büyük bir çoğunluğunu köylüler oluşturur.

Örneğin Kürdistan gibi bazı bölgelerde feodal düzenin kalıntıları hâlâ varlıklarını korumakta iseler de, genellikle topraklar, devlet ve vakıf toprakları görünümü altında hukuksal olarak devlete ait bulunmakta ve fiili olarak özel toprak sahiplerinin yararlanmasına sunulmaktadır. Büyük özel toprak sahipliğinin varolmasına ve serbest devlet topraklarının bulunmasına karşın Türk köylülerinin önemli bir bölümü (%30'undan fazlası) toprağa sahip değildir ve kiracı-ırgat olarak ve kentlerde niteliksiz işçi olarak çalışmak zorundadır. Büyük bir yıkım sonucu olarak köylüler üretim araçlarından tümüyle yoksun kaldıkları için işletmelerini çalıştırma olanaklarına sahip olmamaları nedeniyle tarlalarını tefecilerin ellerine bırakmakta ya da doğrudan doğruya kadere terketmektedirler. Türk köylüsünün yıkıma uğramasındaki başlıca nedenler, iki yüz yıl süresince mütezimler aracılığıyla köylülere en acımasızca ve iflasa sürükleyici bir biçimde ödettirilen son derece ağır vergi yükü olmuştur.

Yüksek mevki sahipleri, paşalar, beyler, jandarmalar, vergi tahsildarları, tahıl tüccarları, sarraflar ve tefeciler Türk köylüsünü tam

* M. Pavloviç, "Devrim Türkiye'si", (*Turtsiya vi Borbe za Nyezavisimost* ("Bağımsızlık Savaşımında Türkiye"), Moskova 1925) adı yazının beşinci bölümüdür.

bir yıkıma uğrattılar ve onu dayanılmayacak kadar ağır bir yaşama mahkûm ettiler, bu, köylüde mevcut duruma karşı şiddetli bir hoşnutsuzluğa ve bu durumdan kurtulmak için tutkulu bir isteğe yolaçtı.

Dünya Savaşı getirdiği bütün kötülüklerle Küçük Asya halkının durumunu son derece güçleştirdi ve halkın isyan etmesi için ortamı hazırladı. Sürekli silah altına almalar, yaşam pahalılığının son kerteye çıkması ve bu zemin üzerinde vurgunculuğun serpilip büyümesi sonucu olarak yüzbinlerce Anadolu tam bir yoksulluk durumuna düştü. Anadolu köylüsü çok yoksul bir yaşam sürdürüyordu, bazı bölgelerde açlık görülmekteydi, el sanatları sarsılmış bir durumdaydı ve sanatkarlar çalışma olanaklarından yoksun bulunmaktaydı. Rusya'ya (Kafkasya'ya ve Karadeniz kıyısına) ve Avrupa Türkiye'sine (İstanbul'a) para kazanmaya giden binlerce kişi sınırların fiili olarak kapanması sonucu yaşam araçlarından yoksun kalmışlardı.

Birinci Dünya Savaşının sonunda tüm Avrupa'da görülen şeyler, Türkiye'de de görüldü, sınıf çelişkileri keskinleşti, büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve tefeciler daha da zenginleştiler; yoksullar tamamen yoksul düştüler.

Birçok Türk küçük-burjuva politikacıları, hatta sosyalistler, Türkiye'de büyük toprak sahiplerinin, Türk köyünde özellikle sert sınıfsal çelişkilerin bulunmadığını iddia ederler. Bu görüşlerini doğrulamak için âdet olduğu üzere Türkiye'de (özellikle Anadolu'da) büyük bir kullanılmamış serbest toprak fonu bulunduğunu ve toprak mevzuatı nedeniyle toprakların büyük bir kısmının devlete ait olduğunu ve költür arazilerinin ancak önemsiz bir kısmının özel mülkiyet elinde bulunduğunu kanıt olarak gösterirler.

III. Enternasyonalin raporunda da Türkiye'de sosyal bir sorun olarak bir toprak sorununun kesinlikle bulunmadığı, "bu nazik sorunun, Türkiye'de komünizmin olanak verdiği anlamda çözüme kavuşturulduğu" fikrine raslamaktayız.

Kuşkusuz, Türkiye'de, büyük bir işlenmeyen toprak fonu bulunmaktadır. Tarım Bakanlığının yarı-resmî verilerine göre Suriye ve Mezopotamya dahil Asya Türkiye'sinde ekili toprakların toplam miktarı 71.000.000 dönüme ulaşmaktaydı ve tüm tarlaların %4,5'ine eşit bulunuyordu. Asya Türkiye'sinin 1.600.000 km². —ya da 800.000 mil²— olan tüm topraklarından %50'sinin yüksek değer taşıyan topraklardan oluştuğunu gözönünde bulundurursak bu toprakların %10'undan daha azının işlendiğini görürüz. Yalnızca bu olağanüstü oransal ilişkisi Türkiye'deki toprak ilişkilerinin çok sakat bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.*

Tüm vergi yükümlülüğü, mal olarak alınan haraçlardan oluşur ve yasa-dışı tahsilatın tüm yükü köylünün omuzlarındadır. Bütün bu külfetlerin sonucu olarak Anadolu köylüsü, ilkel bir ekonomiye sahip olmakta ve saban altına aldığı alanları azaltmaktadır. Bilisiz Anadolu

* Bu veriler, RSFSC, Metkili Temsilciliğinin Türkiye Enformasyon Bürosunun 4 numaralı, 23 Aralık 1920 tarihli raporundan alınmıştır.

köylüsü, atıl kalmış olmanın sonucu olarak, yüzlerce yıl önce mevcut olan toprak işleme yöntemlerini uygulayarak tarımsal üretim alanında herhangi bir yeniliği kabul etmemektedir. Tarım makinelerinin bulunmayışı, toprağın ilkel bir biçimde işlenmesi, Türk köylüsünün emeğinin son kerte ağır koşullar altında gerçekleşmesine ve düşük verimli olmasına neden olmaktadır.

Mevcut toprak yasaları Avrupalı anlamda büyük özel mülklerin oluşmasına engel olurken, devletten kiralama koşuluyla olsa bile latifundiya tipinde geniş malikanelerin oluşmasına hiç de engel değildir; gerçekten de bunun mümkün olduğu yerlerde, Türkiye'de büyük malikanelerin, örneğin Suriye'de Şam ilinde, toprakların %60'ının büyük çiftçilere, %15'inin orta çiftçilere ve ancak %25'inin küçük çiftçilere ait olduğunu görmekteyiz. Hama kenti ve çevresindeki tüm topraklar beş büyük aileye aittir.*

Anadolu'nun birçok yerinde birçok civar köyü buyruğu altında tutan bir beye ait çok büyük topraklar bulunmaktadır. Bazı beylerin elinde 30-40 köyü bulunur. Az topraklı köylüler düşük bir ücret karşılığı beyleri hesabına çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bilisiz, ezilmiş köylüler, beylerini üstün bir varlık olarak görürler. Bu beyler, buyrukları altında silahlı birlikler bulundurlar ve kendi yörelerinde duruma fiilen egemendirler. Savaşa giden bey, tüm yöre halkını kendisiyle götürür. Bu beylerden birçoğu acımasız sömürgeçlerdir, bu onlardan herhangi birinin İtilaf devletlerine ve Yunanlılara karşı duyduğu kin yüzünden kendisini bolşevik olarak göstermesine neden olabilir.

Türkiye'de toprak sorununun varlığını, hem de çok şiddetli bir biçimde kendisini gösteren varlığını yadsımanın mümkün bulunmadığı açıkça görülmektedir. Komünist Türk gazetesi *Yeni Dünya*, Anadolu'da toprak sorunu bulunmadığını düşünen herkes yanılmıştır ve yanılmaktadır demektedir.

Topraksız köylüler nüfusun %30'unu oluşturmaktadır. Köylü [Ziraat] bankası köylülere yardım etmemektedir. Topraksızların sayısı tefecilerin de faaliyetleriyle artmaktadır.

Büyük Millet Meclisi köylülerin yararına bugüne değin pek az şey yapmış ve bu alanda yarım önlemlerle yetinmiştir. Toprakların ekilmesi ile ilgili olarak yayınladığı kararname böyledir. Buna göre herkes herhangi bir boş toprağı ekmek hakkına sahiptir, bu faaliyetinde bütün gelir, toprak sahibine herhangi bir ödeme yapmaksızın kendi yararına olacaktır.

Emekçi köylü yığınlarının son derece güç olan durumu, üzerine çöken dayanılmaz yük, köylülüğün en duyarlı unsurlarında devrimci düşüncelerin benimsenmesi için bir ortam yaratmaktadır. Rusya'dan gelen komünistler, Türk köyüne de Sovyet fikirlerini taşımaktadırlar. Ama büyük köylü yığınları içinde bulundukları kötü durumun biricik nedenini, yabancı boyunduruğunda, ve özellikle İtilaf devletlerinin

soygun politikasında görmektedirler. Aşağıda kendisinden birkaç söz edeceğimiz Ethem ayaklanması, bolşevik düşüncelerin, büyük kitlelerle köylülerden oluşan Türk ordusuna da sızmaya başladığını göstermektedir.

Köydeki sınıfsal çelişkilere kentteki çıkar çelişkileri de eklenmektedir: iflas eden sanatkarların, açlıktan ölen liman işçilerinin yanı sıra bu ülkede zenginleşen vurguncular, büyük tüccarlar ve gemi sahipleri görmekteyiz.

Bir sözcük ile Dünya Savaşı, Anadolu'da da halk yığınlarının yoksulluğunun artmasına, yaşamın pahalılaşmasına neden olmuş, ekonominin yıkımını hızlandırmış, ulaşım hatlarının işe yaramaz bir durum almasına yol açmış ve bunun yanı sıra bir grup vurguncunun milyonlarca köylü, işçi ve sanatkarın yoksullaşması karşılığı olarak zenginleşmesine yardım etmiştir.

Ekonomik durumun şiddetle kötüleşmesi, Dünya Savaşı, Büyük Rus Devrimi, bütün bunlar bir arada, geri kalmış ezilmiş Anadolu köylüsünü ve küçük sanatkarı yüzyıllık uykusundan uyandırmıştır. Son yılların büyük ruhsal sarsıntısı Anadolu için boşa gitmemiştir. Bu ülkede yeni bir ruh doğmuştur. Köylerinin sınırlarını aşan her türlü şeye karşı bir ilgi göstermeyen yüzbinlerce Türk köylüsü şimdi dünya tarihinin anaforuna sürüklenmektedirler. Türk köylüsü, küçük sanatkarı, niteliksiz işçisi siyasal sorunlar ve parti programlarıyla ilgilenmeye başlamışlardır ve emekçi yığınların en bilinçli ve en aktif elemanları ülkenin politik sorunlarına ve devlet düzenine karşı yüz yıllar süren ilgisizliklerini bir yana bırakarak, şu ya da bu partiye girmeye başlamışlardır.

2. TÜRK BURJUVAZİSİ

Avrupa'nın başka hiçbir ülkesinde, bir yandan büyük ticaret burjuvazisinin öte yandan orta ve küçük burjuvazinin çıkarları arasındaki karşıtlık, Türkiye'de olduğu kadar sert bir nitelik taşımamaktadır.

Daha emperyalist savaştan önce gelişen ve güçlenen Türk büyük ticaret burjuvazisi, büyük ölçüde, Rumlardan, Ermenilerden ve Levantenlerden oluşmaktadır. Bu burjuvazi, Avrupalı banker ve fabrikatörlerin ajanıdır ve bunlar tarafından elde edilen gelirlerin bölüşülmesine katılma olanağına sahip olduğu için Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasına karşı ilgisizdir. Türk büyük ticaret burjuvazisi, uluslararası sermayenin ajanı olarak çıkarlarının Türkiye'nin paylaşılmasından sonra da zarar görmeyeceğine inanmaktadır ve bu nedenle büyük ticaret burjuvazisi Türkiye'nin bir İngiliz-Fransız ya da Amerikan sömürgeci olmasına bile aldırmayarak barış antlaşmasının kısa bir süre içinde imzalanmasına çaba harcamaktadır. Sömürgeci Avrupa sermayesi karşısındaki dalkavukluğunda, büyük burjuvazi Sevr antlaşmasını ve genellikle İtilafın tüm istemlerini destekleyecek kadar ileri gitmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Partisinin çevresinde toplanan bir kısım yüksek

* Bkz: Aynı rapor.

bürokratla bir grup oluşturan "Türk" büyük burjuvazisi, Türkiye'ye daima hammaddeleri ucuza satın alabilecekleri ve kendi fabrika ürünlerini kârlı bir şekilde süreçleri bir pazar gözüyle bakan Avrupa ve Amerikan burjuvazisi ile bozuşmamak koşuluyla, İtilaf devletlerine İstanbul'u, İzmir'i, Adana'yı, Yafa'yı vermeye hazırdır.

Orta ve küçük Türk ticaret burjuvazisi uluslararası sermayenin Türkiye'yi kendi sömürgesi durumuna getirme çabasına karşı tümüyle farklı bir davranış içindedir. Son 15 yıl içinde ülkede kendini gösteren orta ve küçük Türk burjuvazisi, özellikle Dünya Savaşı sırasında Avrupa, Rum ve Ermeni burjuvazisinin rekabetini ortadan kaldırarak, "Türkiye'nin etnografik sınırları içinde bağımsızlığının ve bölünmezliğinin korunması" için giriştiği savaşta Türk halkının önderi olmuştur. Bu küçük ve orta burjuvazinin temsilcileri çok iyi bilmektedirler ki, Türkiye'nin bölünmesi durumunda uluslararası burjuvazinin baskısı karşısında kazanmış oldukları ekonomik durumlarından yoksun bırakılacaklar ve yerlerini Rumlar, Ermeniler, Levantenler ve uluslararası sanayi ve ticaretin öteki temsilcileri işgal edeceklerdir. Küçük ve orta Türk burjuvazisi için Türkiye'nin bağımsızlığı uğruna savaş, kendi varlıkları için savaş demektir.

Bu küçük ve orta burjuvazi, şu anda, İtilaf devletlerini destekleyen Türk büyük burjuvazisinin ateşli bir düşmanıdır ve emekçi Türk köylülerini, ucuz Avrupa fabrika mallarının Türkiye'ye ihracı sonucu olarak yıkıma uğrayan küçük sanatkârların ve şimdi İstanbul'da, Bursa'da, İzmir'de, Adana'da, Samsun'da vb. sayıları az olmayan sanayi işçilerinin şahsında kentsel sanayi işçileri yığınlarını kendi çevrelerinde birleştirmeye çabalamaktadırlar.

Ve şu olguyu kabul etmek gerekir ki, Türkiye'nin emekçi işçiköylüleri büyük çoğunluklarıyla, Anadolu ulusal kurtuluş hareketinin yönetici ve hakimî olan bu küçük ve orta burjuvazisi ardından seve seve gitmektedirler.

3. TÜRK KOMÜNİST PARTİSİ

Bu koşulların sonucu olarak, Türkiye Komünist Partisine son kerte güç ve karmaşık bir görev düşmektedir. Bir yandan İtilaf devletleri ile savaş sözkonusu olduğu için Komünist Partisi en enerjik bir biçimde ulusal kurtuluş hareketini ve bu savaşı yöneten küçük ve orta burjuvaziyi desteklemek zorundadır, çünkü her geçen gün sömürücü Avrupa sermayesinin iktidarının devamı halkın yoksulluğunu artırmakta, üretici emekten uzaklaştırılan küçük sanatkârların ve köylülerin yoksullaşma sürecini hızlandırmakta ve talihsiz ülkeye yabancı ordular ve İtilaf devletlerinin ajanları tarafından örgütlendirilen karşı-devrimci çetelerle ardı arası kesilmeyen bir savaşın ateş çemberinden kurtulma olanağını vermemektedir.

Öte yandan küçük ve orta burjuvaziyi, İtilaf devletleri ile savaşta desteklerken Türk komünistleri burjuvaziden ayrı bağımsız bir örgüt kurmak ve kendi sancakları çevresinde sadık işçi ve savaşçılar-

dan oluşan dayanıklı kadrolar toplamak ve emekçi yığınlarının çıkarlarını III. Enternasyonalin bayrağı altında savunan bağımsız bir parti olarak varlığını sağlamak zorundadır.

Bir grup Türk komünisti, Suphi yoldaşın, Doğu Ulusları Propaganda ve Faaliyet Konseyi Başkanlık Kurulu üyesi İsmail Hakkı yoldaşın ve diğer yoldaşların önderliğinde, bu görevi yerine getirmeye çalıştılar. Bu grup çok enerjik bir biçimde çalıştı. Baku'da, Türkiye'de dağıtımı yapılan *Yeni Dünya* adında bir günlük gazete yayınlandı. Bu grup tarafından birçok broşür Türkçeye çevrildi ve kısmen yayınlandı. Bu broşürler arasında aşağıdakileri sayabiliriz: 1) Marx ve Engels'in *Komünist Manifestosu*, 2) Lenin Biyografisi, 3) RSFSC Anayasası, 4) Buharin'in *Komünizmin Alfabesi*, 5) Komünist-Bolşeviklerin Programı, 6) Emek ve Sermaye, 7) Bolşevizm Nedir? 8) Sovyet İktidarı Nedir?, 9) Türk Komünist Partisinin Programı, 10) Lenin'in Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü Hakkındaki Tezleri.

Bu broşürlerin yalnızca listesi, Suphi ve İsmail Hakkı grubunun niteliği üzerinde bir fikir vermekte ve bu grubun III. Enternasyonalin zemini üzerinde bulunduğunu göstermektedir.

Suphi, İsmail Hakkı yoldaşların ve öteki yoldaşların oluşturduğu grup kendi yandaşlarının aracılığı ile İzmit, Trabzon, Samsun, Ankara, Konya, Adana, İzmir'deki komünist hücreleri yönettiler. Bu komünist hücreler, Anadolu'da illegal faaliyetler yürütüyorlardı. Yarı-resmî Türk gazetelerinin belirttiklerine göre bu hücreler büyük ölçüde Sovyet Rusya'dan dönmüş olan savaş tutsakları tarafından yönetiliyordu. Anadolu Hükümeti, Sovyet Rusya'dan dönen savaş tutsakları karşısında son kere kuşkucu bir yaklaşımla davranıyor, bunları gözaltında bulunduruyor, baskı altında tutuyor ve tutukluyordu. Komünist Partisi özellikle, yün, deri, kürk hammaddelerini işleyen işçiler arasında, bunun yanı sıra kömür madenlerinde, bakır, kurşun ve demir ocaklarında çalışan işçiler, gemi yapım tezgâhları işçileri arasında, deniz ve nehir gemileri personeli, ipek, yün, çuha mamulleri üreten, pamuk işleyen, yerli manüfaktür ve halı dokuyan, şose, toprak yol yapımında çalışan işçiler, besin sanayi işçileri, tayfalar, hamallar vb. arasında propaganda eylemleri yürütüyorlardı. Şunu da belirtmek gerekir ki, yabancı finans-kapital, İstanbul'da, Ereğli'de, İzmir'de, Adana'da, Samsun'da, sınıfsal bilincine sahip olmaya başlayan gözle görünür ve sanayi proletaryası topluluğuna yolaçan oldukça önemli sanayi merkezleri kurmuştu.

Bu proletaryanın yanı sıra, son kerte devrimci düşünceleri benimsemeye yetenekli olan bir başka unsur, şimdi tamamen yıkıma uğramış bulunan ve işsizler safına geçmiş olan küçük sanatkârlar ve ev ve el sanayii sanatkârları idi. ...

"Bolşevizm" in Türkiye'de halk yığınlarının sempatisini çekmeye başladığını bazı serüven meraklılarının eylemlerini bolşevizm maskesi ile örtmeye başlamış olmaları olgusu tanıklık etmektedir. Örneğin Türk Mahno'su rolünü oynayan ünlü Ethem, ayaklanmaya girişmesinden kısa bir süre önce *'Yeni Dünya'* muhabiriyle yaptığı bir konuş-

mada aşağıdaki düşünceleri belirtmişti:

"Bolşevizm dünyayı ele geçirdi. Onu gerekli bir biçimde karşılasak ve anlarsak, devlet, her durumda mutlu bir devlet olacaktır. Bolşevizmin büyük bir yarar sağlayacağına ve geleceğimiz için verimli olacağına emin olunuz. Şimdi bolşevizm ülkeyi kurtarıyor, gelecekte ise insanca bir yaşam ve mutluluk sağlayacaktır. Ama sorun basit bir biçimde bolşevik'in ne olduğu ile sınırlanamaz, geniş bir propagandaya gerek vardır.

"Bizim için bolşevizm kurtuluştur, ancak, ülkede temel değişiklikleri meydana getirmek için, bolşevizmin ilanından önce tüm yasalardan altüst edilmesi gereklidir ve bunun gerçekleşmesi için de iyi çalışmak gereklidir."

Ethem, iddianameden anlaşıldığı gibi askerleri arasında, amaçlarına tırmanan emekçiler kapağını taşıyan *Komünist Enternasyonal* dergisini dağıtmıştır. Ethem'in ordusunun çekirdeği, Batı cephesinde Yunanlıların karşısında duran 5.000 kişiden oluşmaktaydı. Askerler ve genç subaylar, Ethem'in yanında bulunuyorlardı.

Ankara Hükümeti, Ethem'in Yunanlılara kapıldığını ve çapul ve yağmaya dayanan bir hükümet kurmaya çabaladığını ilân etmiştir. Ethem'e karşı 24. tümen, bundan sonra 4.000 süngü, 12 toptan oluşan bir müfreze ve diğer askerî birlikler harekete geçirildi. Ethem'in yandaşları, demiryolu işçilerine, grev ilân etmeleri ve ordunun Ethem'e karşı gönderilmesine engel olmaları istemiyle bir bildiriyle başvurular. Bildirinin matbaasında yayınlandığı *Yeni-Dünya* yazı işleri kurulu tutuklandı ve matbaa tahribedildi. Sonunda Ethem yenilgiye uğradı ve kaçtı.

4. RESMÎ KOMÜNİST PARTİSİ "YEŞİL ELMA"

Yasa-dışı Komünist Partisinin faaliyeti Türkiye'de büyük güçlüklerle ve ağır engellerle karşılaştı. En sanayileşmiş bölgelerde bile işçi sayısının az olması, ezilmiş, karanlıkta bırakılmış köylülerin kaç milyon olurlarsa olsunlar kendi sınıfsal çıkarlarının bilincine varamamaları ve önlerine çıkan çeşitli partilerin gerçek niteliklerini anlamamaları sonucu olarak, içgüdüsel bir biçimde komünizme sempati gösteren işçiler, köylüler tüm yalancıların, ikiyüzlülerin, kuzu postuna bürünmüş kurtların olmasına kolaylıkla düşmektedirler.

Resmî Türk Komünist Partisi aşağıdaki görüşleri ileri sürmektedir.

"Türk ulusu, tarihsel nedenlerle dine karşı olan bağlılığı yüzünden şu anda komünist programını tüm olarak kabul edemez. Türk ulusuna bu programdan uzun süre ve inatla söz etmek gerekmektedir."

"Bugünkü durumda komünist fikirlerin propagandası zararlı olmakla kalmamakta, ama aynı zamanda ülke için yıkıcı olmaktadır. Asker vatanın gerekli olmadığını öğrendiği zaman onu savunmaya gitmeyecektir; uluslar arasında düşmanlığın bulunamayacağını duyunca Yunanlılara karşı savaşmayacaktır. Eşitlik hakkındaki düşünceleri duy-

duğu zaman kumandanına itaat etmeye son verecektir. Bunun yanı sıra Rusya'daki devlet mekanizmasını tanımayan bizim parti şeflerimiz, Sovyet Rusya'nın devlet mekanizmasını bilmediklerinden olumlu bir şey yapacak durumda bulunmayacaklar, yalnızca ekonomik yaşamın eski temellerini bozacaklar ve ülkeyi tehlikeli bir duruma getireceklerdir. Her şeyden önce Sovyet Rusya'yı, onun ekonomik planlarını, hukuksal düzenini bilmek ve tüm askerî cepheleri tasfiye etmek gerekmektedir. Bugüne gelince ülkenin çıkarları için, kendi girişimi ile, bizim yönetim organlarımızın onayı olmaksızın hareket eden tüm ajitatörlere, propagandacılar karşı durmak zorundayız. Bolşevizmi Türkiye'ye ancak onu üst düzeyden getirecek Türkler sokabilir."

Resmî Türk Komünist Partisi bir çağırısında, "Allahın yardımıyla Türk Komünist örgütünün ensonu örgütlendiği" merasimli bir biçimde bildirildikten sonra aşağıdaki tezler geliştirilmektedir.

"İnsan toplumunda komünizmin esaslarını yerleştirmek için kanlı bir devrime ve bu kanlı devrimin doğal arkadaşı olan suiistimal ve aşırılığa başvurmanın zorunlu olduğunu ileri süren düşünceden ayrılıyoruz. Tüm insanlığın (istisnasız) mutluluğunu, sükûnunu, gönencini sağlamak gibi yüksek bir idealin gerçekleşmesi için, bu saptanan amacın taban tabana karşıtı olan araçlara başvurmamak gereklidir. Komünizmin uygun hale geldiği ülkelerde çıkan devrimler, bu ülkelerin sosyal yaşamında varolan koşulların, devrime kaçınılmaz olarak neden olan koşulların ürünü olmuştur. Yoksa komünizmin kabul ve uygulanmasının doğal araçları olmamıştır.

"Herkes bilmektedir ki, Rusya'da Avrupa demokrasisinin kurulması için kanlı devrimler bir zorunluluk durumuna gelmemiştir. Fransa'da büyük devrimde toprakların dağıtılması, malikanelerin, kiliselerin ve hatta kültür anıtlarının tahribine eşlik etmiştir. Devrimin her şeyden önce ilerici bir olgu olduğuna itiraz edebiliriz. Devrim ilerlemeye kılavuzluk eden en son ve en olağanüstü bir araçtır.

"Komünizm her şeyden önce ekonomik kolektivizmdir. Ama komünizme zora dayanan bir operasyonla mülkiyeti ortadan kaldırmak, başkasının malını parçalamak, zengin ve hali-vakti yerinde kimseleri ortadan kaldırmak gibi kaba ve korkunç bir yorum getirenler, halkın dar bencil çıkarlarına dayanan, ulusun gerçek çoğunluğunu çeşitli kurnaz spekülâtif bahaneler altında haraca kesen *komünizm ve emperyalizm* yandaşlarıdır.

"Müslümanlık öğretisinin esaslarının komünizme uyup uymadığı hakkında kuşku duyarak sallantıda bulunan kimseleri bilinçli bir yarıgıda bulunmaya çağırıyoruz. Hergün beş kez milyonlarca müslümanı her türlü mevki ve durum farkı gözetmeksizin aynı safta bir araya getirmeye ve en büyük varlık önünde dua için ellerini kaldırmaya zorlayan, yoksulluk ve alçakgönüllülükte en yüksek ahlaki ve dinsel yasağı gören dinsel esaslar, en güzel ifadelerle insanların Allah karşısında tam eşitliğini ilân eden, hem ortak hazinenin (Beytülmal) hakkına, geniş bir pay ayıran, hem yoksul ve hali-vakti yerinde olmayan sınıfların tüm servetlere katılmasını kabul eden, toprak mülkiyetinin

büyük olmuştur.

"Rusların Karl Marx öğretisinin ilke ve temellerini ve hatta bunlardan genel karakter taşıyanları sınırlandırmak zorunda kalmış oldukları gibi, biz de Rusya'nın ve Rus ulusunun koşul ve gereksinmelerine uygun olarak geliştirilmiş bolşevizmi topraklarımıza naklede-meyiz. Daha önce Almanlar aynı taklit tehlikesiyle karşılaştılar, protestan öğretisini geliştiren Lüter, İncil'in ilke ve esaslarını korumakla beraber, buna Alman ulusunca en tahammül edilebilir biçimi verdi. Bugün din, Lüter'in ülkesinde, Almanların ulusal birliğini sağlamada bir araç görevini yapmakta ve ulusun güçlenmesine yardım etmektedir. Devletimizin varlığını ilk döneminde, müslüman şeriatının bütün inceliklerini son kerte iyi benimseyen devlet adamlarımız gerçeğin bu yanını gözden kaçırmamışlardı. Büyük Celaledin Rumi'nin kutsal düşünceleri, Osmanlı Devletinin kurulmasından önce ortaya çıktı, ama üzülerek ifade etmek gerekir ki, bu düşünceler sonradan yaygınlaşmadılar.

"Benim görüşüme göre Türk komünizmi Türk ulusunun mutluluğuna, esenliğine, ve gücünün artmasına yarayan bir araçtır.

"Ulusal kolektivizm, Türk ulusunu birleşmeye götüren yoldur. "Marx, felsefesini açıklarken, tüm dünyayı gözönünde bulundurdu, ama milliyetçiliğin varlığını yadsımadı, yadsıyamadı.

"Milliyetçiliğin varlığını yadsıması durumunda, doğal bir olgu yadsımış olacaktı. Farklı nitelikteki yörelerin coğrafi doğa koşullarının varlığını, tek tek ulusların psikolojilerini, düşünme tarzlarını, yaşamsal, tarihsel koşullarını tanımak ne kadar gerekliyse, ulusların farklılıklarına ve çeşitliliklerine katlanmak o kadar gereklidir. Benim görüşüme göre Türk komünizmi Türk ulusunun mutluluğuna, selametine ve gücünün artmasına yarayan bir araçtır. Bu siper, kızıl elma ya giden yoldur. Ruslar da Rusya için kolektivizmi böyle anladılar.

"Ruslar bu yönde hem çalışmaktalar, hem de şimdiden belli bir yol almışlardır. Kolektivizm, günümüzün bir zorunluluğudur. Bu zorunluluk toplumun yaşamsal gereksinmelerine göre yarın başka bir biçim alabilir. Bu, yarın düzeltilebilecek, değiştirilebilecek ve sınır lanabilecek bir programdır. Milliyetçilik değiştirilemez. Onun değiştirilmesi yokolma ile birdir. Kolektivizmin gerekli yararı verebilmesi için kesinlikle ve kaçınılmaz bir biçimde ulusal renklere bürünmesi gereklidir. Türkçülük daima ulusal ideale ve ulusal bilince sahip olmalıdır, çünkü bütün programlar, bu idealin ilerlemesine hizmet etmeli ve ona bağlı olmalıdır. Gereğince ve layık olduğu biçimde bilmelidir ki, çağdaş olmanın en önemli olgusu varolma için rekabet ve savaşımdır.

"Komünizm Türkler için ideal değil bir araçtır. Türklerin ideali Türk ulusunun birliği — Kızıl Elmadır.

"Ulusal birlik, insan için biricik ve en değerli bir şeydir. Bolşevikler de bunun aksini iddia etmiyorlar, tersine, onlar bu düşüncenin tam bilinçli yandaşlarıdır. Başka türlü de olamaz. Türkçülük bazıların nedense düşündüğü gibi islama karşı değildir. Yüzyılı-

mızın bu gereği, bilime dayalı bir gerektir. Türklerin birliği, tüm panislam dünyanın desteğine ve onayına sahip olmalıdır.

"Eğer Türklerin birleşmesi boş bir düşünce olursa, bu panislamizm için kötü bir yazgı olacaktır. Türklerin birliği düşüncesi altında taşların ve hükümdarların birliğini düşünmüyoruz.

"Bugüne kadar Avrupa'da varolan ve emperyalizmle sonuçlanan siyasal ve ulusal birleşmenin tamamen karşısındayız.

"Biz, Türklerin toplumsal ve kültürel birliğini istiyoruz.

"Bütün Türk dünyası için dil, edebiyat ve tarih, eğitim ve kolektif sistem bakımından birlik istiyoruz.

"Kızıl elmanın yeryüzünde varlığa kavuşması gereklidir. 19. yüzyılda insan ve yurttaş haklarının ulusal yönünü ve ulusal ilkelerini birinci plana getiren İtalyan Mazini'nin ilkesi haklıydı. Bu ilke, 19. yüzyılda şu biçim altında utkuya ulaştı:

"Bu karanlık geceyi dağıtacak olan güneşin altın dağdan doğmasını bekliyoruz

"Tarih ve yaşam yineleniyor."

Yeşil elma sloganı altında öne sürülen bu programın özü işte böyleydi. Söz konusu slogan, bazan "altın", hatta halk yığınlarının devrimci eğilimlerini okşamak için "kızıl" elma olarak da ifade edilmektedir.

Bu programdan, son zamanlarda çeşitli adların arkasında gizlenen bazı İttihad ve Terakki Partisi üyelerinin, şimdi yeşil elma ilkelelerini savunan Ankara komünist partisini kurmak, Türk toplumunun yöneticileri olarak eski durumlarını yeniden elde etmek için çaba göstermektedirler. Bunun için komünizmi, yön-türk partisinin eski ideale ulaşmak, yani pantürkizm ve panislamizm* için bir araç ve köprü olarak yararlanmak istediklerini görmekteyiz.

Komünizm, bu partinin elinde, emperyalist hırsın üstüne çekil-

* Panislamizm, gerek islamın yayılmasını önlemeyi, gerek tüm Doğu uluslarını, özellikle müslümanları köleleştirmeye çalışan hristiyan dünyasına karşı başarılı savaşlar vermek üzere, tüm müslüman milliyetlerinin din bayrağı altında birleşmelerini esas kabul eder. 1896'da ölen Afganlı Cemalettin Afgani'yi kurucusu olarak kabul etmek yerinde olur. Afgani, panislamizmi müslümanlar arasında otoritesini pekiştirme aracı olarak gören Abdülhamid'in özel himayesinden yararlanmıştı.

Türk toplumsal düşüncesinin bir başka akımı olan pantürkizm, bütün Türk, ya da turan milliyetlerini, yani Tatarları, Kırgızları, Yakutları ve Türkleri soylarının birliği yüzünden birleşmesini esas kabul etmektedir. Pantürkizme gönül veren bazı kimselerin düşüncesine göre Türk dünyası, tüm Küçük Asya'yı Balkanları, Kırım'ı, Kafkasya'yı, Dağıstan'ı, Buhara'yı, Hive'yi, Azerbeycan'ı vb. kucaklayacak ve şimdiden 80 milyondan fazla Türkü kapsayacaktır. Ne olursa olsun, Rusya, Fransa, İngiltere'nin tam bir bozguna uğramaları Türklere kesin görüldüğü bir sırada, müttefikler karşısında, büyük Alman yengileri döneminde birçok Türk politikacısı, panislam ve ve pantürk düşlerin yakında gerçekleşeceğini sandılar. O zaman hemen hemen tüm Kafkasya'yı sınırları içine katmayı başaracaklarını ve Hindistan'ın, Afganistan'ın, Buhara'nın, ve öteki islam ülkelerinin tüm müslüman halklarını Türkiye'nin tam bir manevi, önemli ölçüde de maddi bir protektorası altına alacaklarına tamamen inandılar.

miş bir şaldan ibarettir, bu yeni partinin liderleri ne olur ne olmaz diye Avrupa emperyalizmine hücum etmiyorlardı.

Halk yığınlarının gözünde üyelerinin saygınlığını yükseltmek için *Yeni Gün* gazetesi komünizmi sayfalarında kendi anlayışına göre propaganda ederken, öte yandan Talat Paşa'nın III. Enternasyonal çevrelerindeki etkisi hakkında yazılar yazmakta ve III. Enternasyonalin jön-türk partisinin dünkü liderine tüm Doğu politikasının yönetimini emanet ettiği güvencesini vermektedir.

Şunu da belirtelim ki, sözkonusu *Yeni Gün* gazetesinin sahip ve başyazarı ve bu gazetenin matbaasının sahibi, resmi Ankara "Komünist" Partisinin kurucu ve liderlerinden biri olan Yunus Nadi Beydir. Böylelikle *Yeni Gün* gazetesinde yayınlanan pantürkist ve panislamist makalelerin sorumluluğu, önemli bir ölçüde, resmi Ankara Komünist Partisine düşmektedir.

III. Enternasyonal, doğal olarak, "Yeşil Elma" programını savunan partiyi desteklemedi ve yalnız, II. Kongrede ülkeleri için kabul edilmiş olan ve tüm gerici milliyetçi-burjuva akımları, bunlar arasında panislamizmi ve pantürkizmi mahkûm eden III. Enternasyonalin temel ilkelerini sözleri ve eylemleriyle yaşama geçiren komünist partisini aile üyeliğine kabul etti.

5. TÜRK KOMÜNİSTLERİNİN ÖLDÜRÜLMESİ

Türk Komünist Partisi üyesi ve aynı partinin yabancı ülkeler bürosu üyesi Cevad yoldaştan, Suphi ve arkadaşlarının acı ölüm haberini aldığım zaman daha önceki bölüm yazılmış bulunuyordu. İnanmak istemediğim söylentiler doğrulandı. Yoldaşlarımız, Türk burjuvazisinin kendilerine karşı harekete geçirdiği bağınaz kalabalıkların ve kiralık cellatlarının taşlarıyla ezilerek, işkence görerek, darbeleri altında yaralar alarak tamlarıyla öldüler, Cevad yoldaş, bu korkunç olay hakkında Türkiye'nin egemen sınıflarının bu yeni cinayeti hakkında şunları yazmaktadır.

"Aziz Yoldaşımız Pavloviç'e
Aziz Yoldaş Pavloviç

Baku, 2 Nisan 1925

"Size, Suphi yoldaş, 4 Merkez Komitesi üyesi ve diğer 12 komünist yoldaşın kurbanı olduğu büyük felaket konusunda ciddi olarak söz etmek zorundayım. Bu yoldaşlarımız canavarca öldürüldüler ve 28 Ocakta Trabzon dolaylarında denizde boğuldular.

"Kaybolan yoldaşlarımızın yazgısı hakkında iki ay süreyle hiçbir haber alamıyorduk, ama sonradan onların Trabzon burjuvazisi tarafından satın alınmış cellatların darbeleri altında öldükleri anlaşıldı.

"Daha Erzurum'da yoldaşlarımıza karşı düşmanca gösteriler başlamıştı.

"Halka şöyle diyorlardı: Rusya'dan gelen komünistler bolşeviklerdir. Onlar tüm mağazaları kapatmak niyetiyle geldiler. Kimse ne

bir şey satın almak, ne bir şey satmak hakkına sahip olamayacaktır. Sonra aramalara başlanılacaktır. Bütün mallar ve paralar istimalak edilecektir. Dinsiz komünistler tüm Allaha inananları hapse atacaktırlar."

"Kışkırtıcılar, din, mülkiyet, ticaret, bolşevikler tarafından yasak edilen şeylerdir diyorlardı.

"Göstericiler arasında burjuvazi tarafından satın alınmış ve polisçe komünistlere karşı saldırılmış karanlık kimseler vardı. Bunlar yoldaşlarımıza saldırıyorlar, onlara taş fırlatıyorlar ve parçalamak istiyorlardı. Yolda, yoldaşlarımıza kimse ekmek ve atlarına yem satmak istemiyordu. Hükümet bolşeviklerin koruyucusu rolünü takınmaya çalışıyordu.

"Komünistleri korumak için hükümet tarafından önlemler alındığı doğru değildir. Güvenilir kaynaklardan biliyoruz ki, bizzat polis, mağazaların kapatılmasını buyurmuş ve korumasız yoldaşlarımıza taş fırlatılması için kalabalığı kışkırtmıştır. Yoldaşlarımız dört ya da beş kentte ve kasabada, bu işkenceye uğramışlardır. Ama yoldaşlarımız Trabzon'da özellikle canavarca bir tenkile maruz kaldılar. Buraya gelişlerinden hemen sonra kendileriyle birlikte yürüyen kışkırtılmış kalabalığın öfkeli çılıkları ve hakaretleri altında limana götürüldüler. Burada üstlerini aradılar ve üzerlerinde bulunan birkaç tabancayı zorla aldılar. Bundan sonra zorla bir motorlu kayığa bindirildiler, kayık derhal iskeleden ayrıldı. Bunu bir başka kayık izliyordu. Burada silahlı kimseler bulunuyordu. Yoldaşlarımızı birbirlerine bağladılar, bıçakladılar, denizde boğdular.

"Ertesi gün iki kayık Trabzon limanında duruyordu, tayfalar ilgi gösteren herkese Türk bolşeviklerinin denizin dibine gönderildiklerini anlatıyorlardı.

"RSFSC'i temsilcisi, yoldaşlarımızı karşılamaya niyet ettiği zaman, yerel yönetici, ona, aksi durumda kalabalık tarafından parçalanacağı tehdidi ile evinde kalmamasını buyurdu.

"Aslına bakılırsa Rus temsilcisi bu tehdidi telsizle Moskova ve Ankara'ya bildirdi ve yoldaşlarımızın cellatlar elinde kalmaması için enerjik girişimlerde bulundu. Üzülerek ifade etmek gerekir ki RSFSC temsilcisi olarak o dönemde Trabzon'da yeterli derecede enerjik bir kişi bulunmamaktaydı.

"Yerinde bütün olaylar ve ayrıntıları herkes tarafından bilinmektedir. Herkes kimlerin kayıkta bulunduğunu biliyor, herkese kapitanların tayfaların adlarını herkes biliyor. Bunun yanı sıra her şeyin belediye başkanı ve ulusal savunma derneği başkanlık kurulu tarafından hazırlanıldığı söyleniliyor. Burada bu sorunun ortaya atılması için şimdiye kadar bir karar alınmadı, ama daha fazla susmanın olanak dışı bulunduğu açık.

"En iyi, en cesur yoldaşlarımızdan 16 ya da 17'sini yitirdik. Onlarla dayanışma içinde bulunduğunuzu ifade etmeli ve cellatlarının cezalandırılmasını istemelisiniz.

"Trabzon'da, oraya gelecek olan tüm Türk komünistlerinin öldü-

rülmesi için karar verildi.

"Barbarca cinayetlerinin cezasız kalacağını bilen Anadolu burjuvazisi, komünistleri acımasızca ezmeye devam edecektir.

"Aziz yoldaş bu sorunu ele alacağınızı ve cellatların elinde ölen en iyi yoldaşlarımızın anılarını savunmayı üstleneceğinizi umuyorum.

Komünist selamlar ve saygılarla

A. Cevat

(Türk Komünist Partisi M.K. Dış Ülkeler Bürosu üyesi)

Bu mektuba, yalnızca, içeriğinin aziz yoldaşlarımızın acı ölüm-leri hakkında aldığım öteki bilgilere tamamen uygun düştüğünü ek-leyebilirim.

Bundan başka, Suphi'nin ve ona eşlik eden yoldaşlarının cana-varca öldürülmesinden iki hafta sonra, Sovyet Rusya'dan Anadolu'ya gelen ve Suphi gibi suda boğulan Nedim Agah'ın aynı felaket ba-şına geldi.

Bu korkunç kırımın sistemleştirildiği ve Türk burjuvazisinin ko-münistlere karşı savaşımının yöntemi haline geldiği açıkça görül-mektedir.

Suphi yoldaş, yolundan şaşmayan bir marksist ve Türkiye işçi-lerinin seçkin bir devrimcisiydi. Onun girişimiyle ve Marx'ın [ve/Engels'in] *Komünist Mnifesto'su*, *Marx'ın Biyografisi* ve Buharin'in *Komünizmin Alfabeti* Türkçeye çevrildi.

Suphi yoldaş üstün bir hitabet ve edebiyat yeteneğine ve çok büyük örgütlenme ustalıklarına sahipti. Suphi yoldaş ülkesinde ken-disini ağır sınavların beklediğini biliyordu, ama bu, ne onu, ne de onun kahraman yoldaşlarını alıkoyamadı.

Suphi yoldaş yolundan şaşmayan bir komünist, Türk kapitalist-lerinin ve büyük toprak sahiplerinin ve sahte Ankara Komünist Par-tisinin uzlaşmaz bir karşıtı idi. Bu partinin faaliyet ve programını, demeclerinde tekrar tekrar ortaya koydu ve bunların yerine II. Kong-rede kabul edilen III. Enternasyonal tezini Anadolu'nun Avrupa em-peryalizmine karşı verdiği kurtuluş savaşına sıkı sıkıya bağladı ve faal bir işçi olarak bu savaşa elinden gelen yardımı yaptı.

Ama Suphi yoldaşın Türk devrimci-ulusal hareketi karşısındaki bu üstün hizmetleri de, aktif burjuvazi gözünde onu temize çıkar-madı. Aksine Komünist partisinin düşmanları, Suphi yoldaşın eylem-lerindeki bu yanı özenle sakladılar ve komşu ülkelerin sürekli sal-dırılarıyla yorgun düşmüş Türk halk yığınları arasında Suphi ve yol-daşlarının, güya Ermenilerin, Yunanlıların ajanları oldukları, ülke içinde anlaşmazlıklar çıkarmak, dini ezmek yoluyla sonunda Türki-ye'yi zayıflatmak ve onun yüzyıllık düşmanı tarafından parçalanma-sına terk etmek için satın alındıkları hakkında iftira dolu söylentiler yayıyorlardı.

Türk kapitalistleri, vurguncuları, beyleri sevinebilirler. Suphi yol-daş ve onunla birlikte gelen fikirdaşları öldüler. İşçi-köylü yığınla-rına bağlı yiğit insanlar bakımından yoksul olan Türkiye gibi bir ül-

kede, Suphi ve yoldaşları gibi halkın davası için savaşanların ölmesi, komünist hareket için büyük bir darbedir. Ama bizim aziz yoldaşla-rımızı işkence ile öldüren cellatların sevinci uzun sürmeyecektir. Bi-zim ölü yoldaşlarımızın kemiklerinden yakında işçi-köylü yığınları görünümünde korkunç bir intikamcı doğacaktır. Bu yığınlar Türkiye'-de de yeni yaşama katılmakta ve şimdilik küçük gruplar halinde kah-ramanların etrafında toplanmakta, ellerinde çekiçleri, boyunduruğu altında bütün burjuva dünyasında ve özellikle Türkiye'de halk yı-ğınlarının inlediği ekonomik köleliğin zincirlerini parçalamaya çaba göstermektedirler.

Unutulmaz aziz yoldaşlarımıza, komünist ideale bağlılıklarını canlandıran kanlarına ebedi saygı. Yoldaşlarımızı yaşarken karalama-ya yeltenen, ölümlerinden sonra azap çekmiş cesetlerine taş atanların tümüne lanet; Uluslararası komünist partisi, özellikle Rus, Azerbaycan ve Türk komünist partileri Suphi'nin adını hiçbir zaman unutma-yacaktır, ve ben umuyorum ki, yakında ona ve öldürülen arkadaş-larına, Baku'da, Doğu Ulusları Kongresinin ilk olarak toplandığı Sup-hi'nin Rus ve Azerbaycanlı yoldaşlarıyla vedalaştıktan sonra azap dolu yoluna çıktığı bu kerette, bir anıt yükselcektir.

Doğuda eski bir inanç vardır. Buna göre bir evliyanın ölümü bü-tün insanlığı günahlarından arındırabilir, onu ıstırap ve ölümden kur-tarabilir.

Komünist ideali için savaşan kutsal savaşçımızın ölümü, başlayan dev mücadelenin, günahların kefareti ödettirici ilk kurbanı olsun ve, uyanan Türk halk yığınlarının sınıfsal bilincinin derinleşmesine yar-dım ederek, yüzyıllık köle sahiplerine, beylere büyük toprak sahip-lerine ve kapitalistlere duyulan kin hissini şiddetlendirerek, ilk ve en büyük Türk komünistinin yolu üzerinde yürüyen binlerce korku-suz savaşçıyı doğursun ve böylelikle bunlar ölümle ölümü yenerek, ne sömürücülerin, vurguncuların, sahte sofuların ve yobazların, ne de kendi çıkarıcı ve canice amaçları için aldatılan karanlık kalabalıkla-rın bulunmadığı yeni bir yaşamı kursunlar.

RSFSC'nin iç ve dış politikasını yöneten Rus Komünist Partisi, Sovyet Rusya ile dostluk anlaşması imza eden ve bizim Dışişleri Ko-miserliğimize dünya emperyalizmi ve kapitalizmi karşısındaki tutu-munu bir nota ile belirten Kemal Hükümetinin Suphi yoldaş ve sa-vaşım arkadaşlarının zamansız ölümlerinin devrimci Doğuya ve tüm dünyaya ne ağır bir darbe olduğunu bildiğini ve safdilce ve açıkça, kimseden saklanmadan Sovyet Rusya'dan vatanlarına, RSFSC'nin müttefiki yeni Türkiye'ye dönen yoldaşlara el kaldıran gaddar can-nileri şiddetle cezalandıracağını ummak ister.

OYLUMU KÜÇÜK, DEĞERİ BÜYÜK BİR YAPIT

Marksçı yazının ünlü klasiklerinden olan *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* adlı kitapçık, gerçekte *Antidühring*'ten alınmış üç bölümden oluşur; ama bu, onun ayrı bir yapıt sayılmasına, daha doğrusu, olmasına, engel değildir. 1878'de yayımlanan *Antidühring*, Herr Eugen Dühring'in bilimi altüst etmesi (bu, Engels'in deyimidir.) ve Alman sosyalistleri etkileyerek onlar arasında bir bölünmenin önkoşullarını yaratması üzerine 1870'lerde yazılıp yayımlanmış bir dişi makaleyi içerir; dolayısıyla, ünlü marksçı klasiklerin çoğu gibi, belirli bir savaşımın ürünüdür. Engels, *Antidühring*'te, pek çeşitli konularda, Marx'la birlikte geliştirdikleri görüşleri, daha önce yaptıklarından çok daha bir-

birine bağlı bir biçimde, işledi, marksçılığı bir bütün olarak sundu. Paul Lafargue, *Antidühring*'in sosyalizmle ilgili üç bölümünü bir kitapçık halinde yayımlamak istedi. Bunun üzerine Engels, Girişin birinci bölümünü, Üçüncü kesimin birinci ve ikinci bölümlerini elden geçirdi; Girişin birinci bölümünü ikiye bölüp araya Üçüncü Kesimin birinci bölümünü koydu. Anılan bölümlerin *Antidühring*'te zorunlu olarak taşıdığı polemiksel parçaların hepsini çıkardı.

Lafargue, bu metni Fransızcaya çevirip *Socialisme Utopique et Socialisme Scientifique* adıyla yayımladı (1880). İlk baskıya Marx'ın yazdığı Önsöz, Lafargue'in imzasını taşır. Lafargue, metne uygun arabaşlıklar koydu;

öyle görünüyor ki, böylelikle kitapçığı daha kolay okunur, düzeyleri farklı okurlara seslenir hale getirmeyi amaçladı. 1883'te Almancası yayımlanan bu kitapçık, pek büyük bir ilgi gördü. Engels'in İngilizce birinci baskıya yazdığı "Giriş"te belirttiği gibi, 1892'de on dilde yayımlanmış, ardarda yeni baskıları yapılmış, bu bakımdan *Komünist Manifesto*'yu ve *Kapital*'i bile geride bırakmış durumdaydı. Besbelli, bunda, kitapçığın aşağıda belirtilen özelliklerinin yanı sıra, o dönemde Avrupa'da yaygın hale gelmiş olan gericiliğe karşı hızlandırılan ideolojik savaşımın da payı vardı. Engels, Almanca dördüncü baskısı için kitapçığı bir daha gözden geçirdi, ve biri Saint-Simon, öbürü tröstler ile ilgili iki ekleme yaptı (1891). Daha sonra İngilizce birinci baskıya yukarıda anılan ünlü "Giriş"i yazdı. Böylece, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* bağımsız bir yapıt haline geldi. Bu arada, Engels'in 70. doğum yıldönümü dolayısıyla Eléonor Marx'ın *Sozialdemokratische Monatschrift* için yazdığı makalenin Fransızca baskının başına alındığı görülür.

Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm'in dilimizdeki son baskısı,¹ yukarıda anlatılan gelişime tümüyle uygundur. Kitapçık, Eléonor Marx'ın makalesiyle başlar. Makale kadınca bir sevecenlikle kaleme alınmıştır ve Engels'in (Marx'ın da) kişiliğiyle ilgili, bi-

linmeye değer bazı noktaları içerir. Sonra Marx'ın Fransızca birinci baskıya yazdığı Önsöz gelir. Bunda, Engels, Önsözün yazıldığı tarihe kadar yaptıklarıyla, bir bilim ve eylem adamı olarak çok yalın ve özlü bir biçimde tanıtılır. Engels'in Almanca birinci ve dördüncü baskılara yazdığı önsözlerin ardından ilk İngilizce baskıya yazdığı Giriş gelir. Giriş, Maurice Cornforth'un da belirttiği gibi,² felsefeye çok yabancı bir okur için epeyce çetindir ve kitapçık bitirdikten sonra okunmak üzere atlanabilir. Girişi "Ütopik Sosyalizm" ve "Bilimsel Sosyalizm" başlıklı bölümler izler. Metinde Lafargue'in arabaşlıkları da alıkonmuştur.

Bu değerli klasiğin bir tek tümceyle özeti, Almancadaki adıdır: *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft* (Sosyalizmin Ütopya-dan Bilime Gelişmesi). Kitapçıkta yanıtlanan başlıca sorular şöyle sıralanabilir: Sosyalizm, başlangıçta neden bir ütopya olarak kondu? Ütopik sosyalistler, sosyalizmin nasıl gerçekleştirilebileceğini neden gösteremediler? Sosyalizmin bir bilim haline getirilmesi neden zorunlu idi? Bilimsel sosyalizmin temeli olan diyalektik maddeselcilik ve onun insanlık tarihine uygulanması olan tarihsel maddeselcilik nedir? Marx'ın artı-değeri bulması neden çok önemlidir? Kapitalizmin temel çelişkisi nedir? Bu temel çelişkinin yarattığı karşıt-

¹ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, beşinci baskı. Sol Yayınları, Ankara, Ağustos 1978.

² Maurice Cornforth, *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, Sol Yayınları, Ankara, Şubat 1975.

lıklardan kurtulmanın yolu nedir? Burjuvazi neden gereksiz bir sınıf haline gelmiştir? Devlet nedir ve nasıl tükenecektir? Sosyalizmin kurulmasıyla insanlık neler kazanacaktır?

Sosyalizmin çarpıcı bir tarih-çesi olan bu kitapçık, aynı zamanda, marksçılığı yeni incelemeye başlayanlar için, Marx-

Engels'in bütün yapıtları içinde, belki de en iyi kaynaktır.³ Engels, metnin dili üzerinde titizlikle durmuş, çok yalın, çok anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Ayrıca, bu kitapçık, sosyalizmden her türlü sapmanın tanınmasında ve tanıtılmasında, her zaman el altında bulundurulması yararlı bir başvurağıdır.

RAGİP GELENCİK

DİSK'İN EKONOMİK RAPOR'U

"Ekonomik Rapor 1978" — *DİSK Araştırma Enstitüsü'nün* ilk yayını. *DİSK Araştırma Enstitüsü* üzerindeki düşüncesini, *DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk*, Rapora yazdığı *Sunuş* yazısında şöyle belirtiyor:

"Türkiye'de bugün sınıf savaşımının ulaştığı boyutlar ve bu arada sendikal bir örgüt olarak *DİSK'e* düşen görevler, şimdiye kadar örgüt bünyemizde dağınık bir biçimde sürdürülen bilimsel çalışmaların bir yerde toplanmasını ve kurumsallaştırılarak genişletilmesi gereğini bir sorun olarak karşımıza çıkarmıştır. İşte geçen yıl Ankara'da kurulmuş olan *DİSK Araştırma Enstitüsü*, bizim bu soruna getirdiğimiz çözüm olmuştur" (s. 3).

Ve bu "çözüm", *Ekonomik Rapor 1978* ile, okurun kitapçılarda da bulabileceği ilk yayınsal ürününü verdi. *DİSK'in* "devrimci"liğine somut bir içerik ka-

zandırmaya yönelik bir çabanın ürünü olan bu Rapor. Bu nedenle, onu *ÜLKE* okurlarına tanıtmak, bana yerine getirilmesi gereken bir görev gibi görünüyor. Bu görevi, gerçi biraz gecikerek de olsa, yerine getirmiş olmak için, Rapor'a ilişkin kimi gözlemlerimi daha sonra sunmak üzere, ilkin onun geniş bir özetini sunacağım.

Sunuş yazısını izleyen ve, Türkiye'nin bir süredir içinde bulunduğu bunalımın dünya kapitalist sistemine bağımlı olmaktan kaynaklandığını, bu sistemin genel bunalımının bir parçası ve uzantısı olduğunu, bu nedenle, bugünkü kapitalist sistem içinde kalarak, bunalıma kesin ve kalıcı çözümler getirilemeyeceğini, bunalımın ve genel olarak ülke sorunlarının gerçekten kesin ve kalıcı çözüme kavuşturulmasının, ülkenin içeride ve dışarda kapitalist sistemden kurtarılıp, sosyalist bir gelişme yoluna girme-

siyle olanaklı olacağını (s. 5) belirtten kısa bir *Önsöz* dışında, toplam 96 sayfalık kitapçığın, açıklamalara bilimsel bir dayanak hizmetini gören zengin ve çoğu kez özgün sayılama (istatistik) çizelgelerle birlikte 90 sayfasını dolduran Rapor, 9 Bölümden oluşuyor. Rapor'un "Dış Dünyada Ekonomik Gelişmeler" ve "1979'un Görünümü" başlıkla-

rını taşıyan ilk ve son bölümleri, arada kalan ve her biri belli bir konuyu irdeleyen bölümler arasındaki içsel bağı kurmakta, *Önsöz'de* belirtilen perspektif içinde, herbirini yerli yerine oturtmaktadır. Böyle olduğu için, bu iki bölümün, öbürlerinden daha ayrıntılı bir özetini vermek gerekiyor.

Öyleyse başlayalım.

I. RAPOR'UN ÖZETİ

1° *Dış Dünyada Ekonomik Gelişmeler* başlıklı birinci bölüm, kapitalizmin, emperyalizm çağında genel bunalıma girdiği gerçeğini anımsatmakla başlıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist dünya ekonomisinin devresel bunalımları, savaş öncesine göre daha kısa aralıklarla yenilenmekte, ortalama 3-4 yıl süren bir canlanma ve genişleme dönemini, gene bu uzunlukta bir daralma ve bunalım dönemi izlemektedir. Kapitalist sistem, 1976-77 yıllarında yeniden başlayan canlanmaya karşın, 1973-75 yıllarında yaşadığı son devresel bunalımın etkilerinden henüz büsbütün kurtulmuş değildir. Kapitalist gelişmiş ülkelerin tümü, 1970-1975 döneminde, 1960-1970 dönemindekinin ancak yarısı büyü- lüğünde bir büyüme hızı gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkelerin 1960-1970 döneminde %4.9 olan ortalama büyüme hızı, 1970-1975 döneminde %2.8'e düşmüştür. Oysa sosyalist ülkelerle kimi az gelişmiş ülkeler için, büyüme hızları bakımından bu iki dönem arasında pek bir fark yoktur: Sosyalist ülkeler için büyüme hızı söz konusu dönemlerde %6.8

ve %6.4, kimi az gelişmiş ülkeler içinse %5.5 ve %5.9 olmuştur.

"Günümüzde kapitalist bunalımın daha öncekilerden önemli bir farkı enflasyonla işsizliğin bir arada görülmesidir. *Durgunluk içinde enflasyon* (stagflasyon) denilen bu durum, tekelci kapitalizmin günümüzde ulaştığı aşamanın ilginç bir özelliği olmaktadır. Kapitalist ülkelerin bir çoğunda %10 civarında bir enflasyon hızı ve %6-8 civarında bir işsizlik oranı aynı anda hüküm sürmektedir. Yani, bu ekonomilerde, kapitalistler talep artışına ayak uyduracak bir birikim hızı tutturamamaktadırlar. Sonuçta, bir yandan enflasyon olurken, diğer yandan da sistem, isteyen herkesin çalışabileceği kadar iş alanı yaratamamaktadır" (s. 8).

Durgunluk içinde enflasyon ya da enflasyon içinde işsizliğin ana kaynağı, kapitalist üretimin anarşik niteliğinin yol açtığı, sektörler-arası dengesiz gelişmedir. İşgücünün gittikçe artan bir oranı, üretken-olmayan etkinliklere kaymaktadır. Ayrıca, enflasyon ve işsizlik, kapitalist sistem için bir noktadan sonra önemli birer sorun olmakla birlikte, kapita-

³ Aynı yapıt, s. 25.

listler açısından ayrı işlevler yüklenmiş iki araçtır. “Kapitalistler enflasyonu, gerçek ücretleri düşürmek, gelir dağılımını kendi yararlarına değiştirmek için bir araç olarak kullanmaktadırlar. Yine işsizliğin belli bir düzeyde tutulmasında da kapitalist sınıfın büyük yararları vardır. Sürekli bir işsizler ordusunun varlığı, işçiler arası rekabeti artıracak, ücret artış taleplerini ve grevleri azaltacaktır. Tam istihdam, hiçbir zaman burjuvazinin (gerçek) amacı olmamıştır” (s. 9).

Ayrıca, tekellerin birbirleriyle fiyat rekabetine girmemeleri, belli bir kâr oranını sürekli olarak sağlayacak bir fiyat politikası izlemeleri de enflasyon-işsizlik bunalımında etkili olmaktadır. Üretim maliyetindeki tüm yükselmeleri olduğu gibi fiyatlara yansıtan kapitalistler, kâr oranlarının düşmemesiyle birlikte, enflasyon sürecinin sürekliliğini de sağlamaktadırlar.

Bunların yanı sıra, günümüzde kapitalist devletin açık bütçe politikasıyla, yani “para basarak” yarattığı talep de, planlı bir sunu (arz) artırıcı politikayla desteklenmediği için, enflasyonla işsizliğin bir arada görülmesi gibi çelişik bir durumun oluşmasında etkili olmaktadır.

Son olarak, kapitalistlerin istem (talep) artışına ayak uyduracak bir birikim (yatırım) hızı tutturamamalarının bir başka nedeni de, özellikle ABD ekonomisinde, firmaların bireysel tasarrufları eskisi denli kolay toplayamamalarıdır. Şirketlerin

hisse senedi satışları yoluyla topladıkları fonlar son yıllarda oldukça azalmıştır. Bu fonların azalması, şirketlerin kredilere yönelmesi sonucunu doğurmuş, yatırımların finansmanında kredilerin önemi büyümüştür. Bunun sonucu, artığın kâr ve faiz arasındaki bölüşümü faiz yararına değişmiş, kârların artığın bölüşümündeki payının düşmesi, yatırımların azalmasına yol açmıştır.

Oysa, kapitalist ekonominin içine düştüğü bunalımları yaşamadan, kararlı bir biçimde gelişmelerini sürdüren sosyalist ekonomiler, işsizlik ve enflasyon gibi, sistemin işleyişini aksatıcı sorunlarla karşılaşmamaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelere gelince. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ekonomik ilişkilerindeki eşitsiz değişim olgusu karşısında sürdürülen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) tartışmalarının ana noktaları özetlendikten, (üçüncü dünyacı bir nitelik taşıyan) bu reform çabalarının abartılmaması, kuruntuya kapılmaması ve diplomatik çabalarla dünya kapitalist sisteminin yasalarının tersine çevrilebileceğinin sanılmaması gerektiği de belirtildikten sonra, bu reform şöyle değerlendirilmektedir.

“YUED reformu, kapitalist dünya sistemi içinde kalınarak, ancak diplomatik yolla yeni bir işbölümü yaratılarak kalkınabileceğini savunmaktadır. Sosyalist düzenin, kapitalist kalkınma yöntemine kıyasla çok daha hızlı ve emin bir kalkınma sağladığı defalarca kanıtlanmış olmasına rağmen, bilinmezlikten

gelmektedir. Sosyalist devrimler ve ulusal kurtuluş mücadeleleri çağında hâlâ kapitalizmin bağrında yeni işbölümleri, yeni seçenekler aramak, ilerici görünüme rağmen, gericilikten başka bir şey olamaz. Kaldı ki, bugün az gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmında faşist yönetimler işbaşındadır. Bu yönetici sınıfların dünya kapitalist sistemi ile çok sıkı bağları vardır. Uluslararası şirketlerle yerli burjuvaziler ortaklık halinde çalışmaktadır. Bu gerçekler dikkate alındığında, YUED tartışmalarının, olsa olsa dünya işçi sınıfının ürettiği artığın batı ve az gelişmiş ülke burjuvazileri arasında bir yeniden paylaşım çekişmesi olduğu, bunun ötesinde köklü bir şey söylemediği görülür. Nitekim OPEC üyesi çeşitli Orta Doğu ülkelerinin petrol gelirlerinin silahlanmaya (İran’da yakın zamana kadar görüldüğü üzere, bu silahlar petrolün sahibi halka karşı kullanılmıştır) ve yönetici sınıfların lüks tüketimine harcandığını, harcanmayan kısmın ise, yeniden batıya kredi olarak döndüğünü görüyoruz” (s. 11).

Sonuç olarak, az gelişmiş bir ülkenin, kapitalist dünya sistemi içinde kalarak, gelişmiş kapitalist ülkelere düzeyine ulaşmasının olanaksızlığı açıklanmakta, YUED’in az gelişmiş ülkelerin sorunları için bir çözüm yolu olmayıp, bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal kurtuluşlarının, ancak emperyalist-kapitalist sistemin dışında olanaklı olduğu belirtilmektedir.

2° 1978 Yılında Genel Görünümü sergilenirken, Türkiye’nin

1978’de ekonomik bakımdan tarihinin en bunalımlı yıllarından birini yaşadığı, bunalımın kendini bir yandan hızlı bir enflasyon, öte yandan yeğîn bir döviz kıtlığı biçiminde gösterdiği, gerek enflasyonun, gerekse döviz kıtlığının köklerinin geçmiş yıllara uzanmakta ve özsel olarak Türkiye’deki egemen kapitalist düzenden ve onun emperyalizme gitgide daha çok bağımlılaşmasından kaynaklanmakta olduğu anımsatılmaktadır.

Dünyamız kapitalist ve sosyalist olmak üzere, iki büyük sisteme ayrılmış bulunmaktadır. Kapitalist dünya sistemi içinde yer alan Türkiye, gelişmesini kapitalist dünyanın işbölümüne daha çok katılarak, bu sistemle karşılıklı bağılılığı daha çok artırarak gerçekleştirmek zorundadır. Bu karşılıklı bağıllık dengeli olduğu, yani dışardan alınması zorunlu mal ve hizmetleri ödemeye yetecek kadar dışarıya mal ve hizmet satılabildiği, bu ölçüde döviz kazanılabildiği sürece, sorun yoktur. Ne var ki, bu karşılıklı bağıllık, montajcı nitelikteki sanayileşme sonucu, özellikle 1974’den sonra, ülkenin döviz gereksinmesi kendi döviz kazancıyla karşılanamaz duruma gelince, tek yanlı bağıllığa dönüşmüş, ve ülke ekonomik etkinliğini aynı düzeyde sürdürebilme olanağını yitirerek, 1977 ortalarında “70 sente muhtaç” bir duruma düşmüş, iflasın eşiğine gelmiştir. Bu durum üzerine Uluslararası Para Fonuna (IMF) başvuran 2. MC Hükümeti, Eylül 1977 başlarından itibaren onun önerdiği “istikrar programı”nı uygulamaya

başlamış, ama iç bütünlükten yoksun olması sonucu, bu uygulama da tutarsız olmuş, alınan önlemler, beklenenin tersine, enflasyonu daha da hızlandırmış ve döviz darboğazına da hiçbir çözüm getirememiştir. Böylece, 1978 başında, 2. MC çöküp yerine CHP ağırlık Ecevit Hükümeti geçtiği zaman, ekonomik bunalım, yani enflasyon ve döviz kıtlığı, daha da ağırlaşmış olarak sürüyordu.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir kapitalist ülkenin, aynı düzen içinde kalarak, sorunlarını emperyalizme hiç başvurmadan, onun "yardım" ve "destek"ini almadan çözmesi olanaklı değildir. Sonuç: "CHP ağırlık Ecevit Hükümeti de, iktidara geldikten kısa bir süre sonra, IMF'ye başvurmak ve ondan yardım istemek zorunda kalmıştır" (s. 16).

Bu zorunluluk çerçevesinde, IMF öyküsü ayrıntılı ve özellikle açıklayıcı bir biçimde anlatıldıktan, IMF'nin niteliği ve işlevi kısaca anımsatıldıktan sonra, IMF'nin önerdiği "istikrar programı"nın temel mantığı ve ana çizgileri şu terimlerle belirtilmektedir:

"Bir ülkenin ödeme sıkıntısı çekmesinin nedeni, kazandığından fazla tüketim ve yatırım harcaması yapması, yani kaldıracı olduğundan daha hızlı büyümek (kalkınmak) istemesidir. Bu nedenle söz konusu harcamalar kısılıp, büyüme hızı gereği kadar düşürülünce, enflasyon da, ödemeler gücü (döviz kıtlığı) de ortadan kalkar ve ülke yeniden istikrara kavuşur. IMF'nin bu yaklaşımını, bir benzetme yap-

mak gerekirse, durumunu iyileştirmek için hem çalışıp hem okuyan birinin sıkıntılarına, okumaktan vazgeçmesini öğütleyerek çare bulmaya benzetebiliriz. Bu nedenle, IMF'nin bu temel yaklaşımını, kapitalist düzen veri olarak alınsa bile, gelişmekte olan bir ülkenin kabul etmesine olanak yoktur." (s. 18).

Ekleyelim: çünkü IMF, emperyalist-kapitalist sistem çerçevesinde uluslararası ticaretin düzgün bir biçimde işlenmesini sağlamak için, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına da, kendi özgül işleviyle tutarlı olarak, sistemin bütününe, daha açık bir deyişle, gelişmiş kapitalist ülkelerin temel çıkarları açısından yanaşır. Türkiye'ye dayatılan "istikrar programı" da, bu temel yaklaşımla uyumludur ve başlıca şu önerileri içerir:

a) Devlet bütçesi açık vermemelidir;

b) KİT'ler açık vermemelidir;

c) Ücretler, maaşlar, taban fiyatları, hiç değilse enflasyon oranında artırılmamalıdır;

d) Türk parasının dış değeri düşürülmeli, yani devalüasyon yapılmalı, böylece dışsatım ve işçi dövizlerinin özendirilmesiyle birlikte ve gerçekte bundan da çok, iç talep, özellikle yatırım talebi kısılmalıdır;

e) Kredi ve para arzı sınırlanlandırılmalıdır.

Ecevit Hükümetinin işbaşına geçtikten sonra sunduğu birinci "Niyet Mektubu"nun 24 Nisan 1978 günü kabul edilmesi üzerine, IMF'nin önerileri uygulamaya konmuş, ama bu ilk uygulama

önerilen sertlikte yapılmadığı ve bir de beklenen dış krediler verilmediği için, umulan fiyat istikrarı sağlanamamıştır. Öyle ki, 1978'de yıllık ortalama fiyat artışı %61.9 oranında olmuştur. Bu, büyük bir artıştır.

1978 yılında dışalım, 1977'ye göre %21 oranında ve 1.2 milyar dolar gerilemiş, dışsatım %31 oranında ve 535 milyon dolar artmıştır. "Dışalımdaki bu önemli daralma, bir taraftan yatırımların azalmasına, diğer taraftan dışalma dayalı sanayilerin üretimlerini kısımlarına ve böylece mal kıtlıklarına ve işsizliğe neden olmaktadır... Bu nedenle önümüzdeki aylarda önemli ölçülerde döviz bulunmaz ya da üretim yapısında köklü değişiklikler yapılarak döviz gereksinimi azaltılmazsa, 1979'da işsizliğin ve mal yokluklarının çok büyük boyutlara ulaşacağından şüphe etmek gerekir" (s. 21).

Peki, bu "istikrar programı"nın yükünü kim taşıyacak? Elbette işçi sınıfı ve öbür emekçi sınıf ve katmanlar. Çünkü kapitalizm ekonomik bunalımların ve bundan kurtulma çabalarının, yani "istikrar programları"nın yükünü hep onlara yükler. Gerçekten, 1978'in ilk yedi aylık döneminde, işçilerin gerçek ücretleri %14 düşmüştür. Memurlar için durum daha da kötüdür. Küçük üreticilere gelince. Okuyalım:

"Küçük üretici emekçiler, yani küçük esnaf, zanaatkâr ve küçük köylüler, gelirlerini bir ölçüde enflasyona uydurma olanağına sahip olduklarından, aynı dönemde ücretli emekçiler kadar büyük kayıplara uğramamışlar-

dır. Genel olarak bu böyle olmakla beraber, bu emekçi kitlesini oluşturan çeşitli sınıf, tabaka ve gruplar arasında farklılıklar vardır. Örneğin taban fiyatı uygulamasına tabi tarım ürünleri üreticilerinin durumu, işçi ve memur gibi ücretlilerin durumuna yakındır. Diğer taraftan kentlerdeki bir kısım esnaf ve zanaatkâr, bir taraftan rekabetin yoğunlaşması, diğer taraftan finansman güçlükleri nedeniyle ezilmekte ve büyük kayıplara uğrayıp piyasadan çekilme zorunda kalmaktadırlar.

"Bu sonuncu noktanın, yani bazı küçük üreticilerin... piyasadan çekilme zorunda kalmalarının doğal karşısı, bazı büyük üreticilerin daha da büyümele-ridir... Demek oluyor ki, içinde bulunduğumuz bunalım ve onu aşmak için alınmış olan daraltıcı önlemler aynı zamanda büyük firmaların daha da büyümelerini, yani tekelleşmeyi hızlandıran bir işlev de görmektedir" (s. 23-24).

3° Gelir Dağılımında Değişmeler, işçi sınıfı bakımından birincil bir önem taşır. Örneğin ülke ekonomisi hızla ve istikrar içinde gelişmiş, ama bu süreç içinde gelir dağılımı işçiler zararına değişmişse, bu istikrar ve bu gelişmenin işçi sınıfı bakımından hiçbir anlam ve değeri yoktur. Bu nedenle, işçi sınıfı açısından, ekonomik olayları ve izlenen ekonomi politikasını, gelir dağılımı üzerindeki etkisi bakımından değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de brüt gerçek işçi ücretleri, 1971 ve 1972 yıllarında, yani 12 Mart döneminde, %10 dolaylarında bir gerileme göster-

miştir. "Bu dönemde işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlükleri ve özellikle grev hakkı yasaklanmış ya da ağır baskılar altına alınmıştır. Demek oluyor ki, işçi sınıfının demokratik mücadele verme özgürlüğüne konulan her engel, hemen onun sofrasına, aşına ekmeğine yansımaktadır. Bu durum, yani 12 Mart döneminde gerçek işçi ücretlerinin düşmüş olması —ki bu 1963'ten beri ilk defa olmaktadır— demokratik hak ve özgürlükleri koruyup geliştirmenin niçin herkesten önce işçi sınıfının görevi olduğunu ortaya koyan örneklerden biridir" (s. 27).

"Özetleyecek olursak diyebiliriz ki, 1970-77 döneminde özel kesim (brüt) gerçek ücretleri ancak %12 oranında artmıştır. (Kamu kesiminde artış %32'dir). Oysa aynı dönemde, sabit fiyatlarla kişi başına milli gelir (GSMH) artışı %36 oranında olmuş, yani işçilerin ücretleri milli gelir artışını izleyememiş, onun gerisinde kalmıştır. Bu, işçilerin gelir dağılımındaki göreceli durumunun gerilemesi, bozulması demektir" (s. 32).

Net gerçek ücretlere gelince, onlar brüt gerçek ücretlerin altına ve onlara koşut olarak değil, ama daha farklı ve işçilerin zararına bir gelişme göstermiştir. Çünkü dönem boyunca sosyal sigorta keseneği %9, %10 ve %12 olmak üzere, 3 ayrı oranda ve artarak uygulanmış, ve gene çünkü, enflasyon dolayısıyla, bir ücretlinin yalnızca parasal gelirinin artması, (bu arada çoğu kez gerçek gelirinin düşmesine karşın) onun daha yüksek oranda

vergilenmesine yol açmıştır. Bundan ötürü, brüt gerçek ücretler artarken bile, net gerçek ücretler düşüş gösterebilmişlerdir. Örneğin 1970-77 döneminde brüt gerçek ücretler (özel kesimde) %12 oranında arttığı halde, net gerçek ücretler, tersine, %11 oranında azalmıştır. 1978 yılının temmuz ayına kadarki dönemdeyse, hızlı enflasyon sonucu, işçilerin gerçek ücret kayıpları, brüt üzerinden %10, net üzerinden %13 oranında olmuştur (s. 34).

Memur maaşlarına gelince, net memur maaşları da, tıpkı işçi ücretleri gibi, 12 Mart döneminde düşmüş ve dönem sonunda, 1973'den itibaren, gene yükselmeye başlamıştır. Bununla birlikte, "gerçek memur maaşları, 1978'de, net üzerinden de, brüt üzerinden de, 1970'teki düzeylerinin altına düşmüşlerdir. Düşüş, net gerçek maaşlarda %33, brütte ise %21 oranlarında olmuştur. Oysa, aynı dönemde kişi başına milli gelirin %39 oranında artmış olduğunu biliyoruz" (s. 38).

Rapor'da, özel bir yöntem geliştirilerek, taban fiyatlarıyla belirlenen köylü gelirleri de hesaplanmıştır. Buna göre, gerçek tarım gelirleri, 1970-78 döneminde kimi inip çıkmalar gösterdikten, bu arada 12 Marttan köylüler de "pay"larını aldıktan sonra, %16 oranında artmıştır. Ama aynı dönemde kişi başına ulusal gelir %39 oranında arttığına göre, bu artış gene de doyurucu olmamış, köylülerin de gelir dağılımındaki göreceli durumları bozulmuştur (s. 39-41).

Özetlemek gerekirse, 1970-78 dönemi boyunca, işçiler de, memurlar da, hem mutlak, hem göreceli olarak büyük kayıplara uğramışlardır. Memurların kaybı, dönem boyunca daha yüksek olmuş, ama dönemin son iki yılı (1977-78) içinde görece bir düzelme göstermiştir. İşçilerse, dönem boyunca az, ama son yılda büyük kayıplara uğramışlardır. Buna karşılık, tarım (köylü) gelirlerinde, 1972 ve 1973'deki gerileme dışında, mutlak olarak da, göreceli olarak da, artış olmuştur. 1977 ve özellikle 1978'de ise, oldukça büyük bir düşüş görülmüştür. Bunun temel nedeni, bu yıllardaki fiyat artışlarının çok hızlı olmasıdır (s. 42).

Peki, kazanan kim? Çünkü gelir dağılımında bir sınıf ya da katmanın kaybettiğini, başka sınıf ya da katmanlar kazanır. İşçi ve memurların dönem boyunca uğradıkları kayıplar, kimlerin cebine girmiştir?

"1971 ve 1974-76 yıllarında bunlar arasında köylülerin, özellikle orta ve büyük köylülerin bulunduğu açıktır... Küçük üreticilerin, taban fiyatlarındaki artıştan yararlanmasa ise söz konusu değildir. Çünkü bu artıştan ellerine geçen azıcık pay, üretim sürecinde gereksinim duyulan kredinin yüksek faizle tefecilerden alınması sonucu, aracı ve tefecilere aktarılmaktadır. Bunların yanı sıra, esnaf ve zanaatkarların yukarı kesimleri de dahil olmak üzere, tüccar ve sanayici sermaye sınıflarının kazançları artmış, yani göreceli durumları daha da düzelmiştir. Bu sınıfın kazancı, işçi, memur, küçük

köylü diğer bütün herkesin kayba uğramış oldukları 12 Mart döneminde ve 1978 yılında çok daha açıktır. Ancak ne var ki, sermaye birikimini artırması beklenen bu fazla kazançlar, daha ziyade ülkemiz için lüks sayılacak tüketime harcanarak, toplum için tam bir kayıp olmuştur.

4° "Devletin çeşitli vergilerden toplamış olduğu gelirler, her yıl artarak, 1978'de milli gelirin (GSMH) %20'si civarına ulaşmıştır. Devlet harcamalarının oranı ise bundan da fazladır (açık bütçe politikasından ötürü). Bu kadar önemli miktardaki paraların toplanış ve harcanış biçimlerinin ülkedeki milli gelir dağılımını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Bu nedenle toplanan vergilerin ve bütçeden yapılan harcamaların bir de bu yönden incelenmesinde yarar vardır" (s. 44).

Bu inceleme, *Devlet Bütçesi ve Gelir Dağılımı* başlıklı bölümde yapılıyor. "Ancak şunu hemen belirtelim ki, kapitalist düzen devam ettikçe, yani burjuva sınıfının iktidarında, bu yolla gelir dağılımında ciddi sayılabilecek iyileşmeler (düzelmeler) olması beklenmemelidir. Tersine, burjuva iktidarlar, devlet olanaklarını (vergileri ve harcamaları) da sınıf çıkarları doğrultusunda kullanırlar ve gelir dağılımındaki adaletsizliği bir de bu yolla daha da artırırılar. Bu nedenle işçi sınıfının bütçe konusunda bir şey beklememesi, yalnızca bu olumsuz etkilerine karşı mücadele vermesi gerekir" (s. 44).

Adaletli olmaya elverişli tek

vergi olan gelir vergisi, 1978'de tüm vergi gelirinin %45'i dolaylarındadır. Eğilim bu oranın daha da artırması yönündedir. Ama "biliyoruz ki, enflasyon, gelir vergisinin en az geçim indiriminin ve vergi dilimlerinin gerçek değerlerini azaltarak, bu verginin yükünü ağırlaştırmaktadır. Bu duruma göre, özellikle enflasyon hızının çok yüksek olduğu son yıllarda, gelir vergisini, işçi ve memurlar aleyhine olarak her vergileme döneminde değiştirilmiş gibi saymamız gerekir" (s. 45).

Ve rakamlar: Ücretlilerin ulusal gelir içindeki payları %31, ama gelir vergisindeki payları bunun iki katından çok. Üstelik bu son pay, 1975'de %63'den, 1976'da %68'e çıkmış. Yalnız durum değil, gidiş de kötü.

Enflasyonun gelir vergisi kanalıyla ücretliler zararına yarattığı durumu sayısal bir örnek üzerinde göstermek için, 1977 yılında aylık 3.300 liralık bir gelirin gerçek değerinin, daha önceki yıllardaki parasal karşılıkları bulunmuş ve bunların gelir vergileri hesaplanmış. Ele alınan 1970-1977 döneminde, gelir vergisi tarifelerinde hiçbir değişiklik yapılmamış olduğu halde, aynı bir gerçek gelirin, 1970'de %12.5 oranında vergilenirken, 1977'de %24.1 oranında vergilendiği hesaplanmıştır. Buna karşılık, gelir arttıkça vergi oranlarındaki artışın azalması ve 1 milyon liradan sonra hiç kalmamasından ötürü, yüksek gelirlerde kayba neden olan bu mekanizmanın işlemediği de belirtilmiş bulunuyor (s. 48).

Adaletli olmaya elverişli tek vergi olan gelir vergisinde durum bu olunca, öbürlerinde ne olacağı kendiliğinden anlaşılır.

Çare? "Gelir vergisindeki bu adaletsiz işlemeyi önlemek için, en az geçim indirimini ve vergi dilimlerini enflasyona koşut olarak ayarlayacak bir mekanizmaya gereksinme vardır. Vergi Yasasında bu tür büyüklüklerin "asgari ücret" cinsinden ifade edilmeleri böyle otomatik bir mekanizma sağlar. Oysa Hükümetin Meclise sunmuş olduğu Vergi Yasa Tasarısında, söz konusu büyüklükler artırılmakla beraber gene de mutlak miktarlar olarak belirlenmişlerdir. Bu nedenle, tasarı yasalassa bile, enflasyon devam ettiği sürece, gene olumsuz bir mekanizma işlemeye devam edecektir" (s. 48).

Toplanan vergilerin çeşitli kamu hizmetleri olarak harcanmalarıysa, gelir dağılımını daha dolaysız ve kesin bir biçimde etkiler. Raporda, emekçi sınıf ve katmanların yararlandıkları hizmetlere ayrılan ödeneklerin, gelir dağılımını bu sınıf ve katmanlar yararına iyileştirmekten uzak oldukları da gösterildikten sonra, gelir dağılımını doğrudan etkileyen öğelerden birisinin de konut durumu olduğu vurgulanarak, işçi sınıfı örgütlerinin konut sorununa özel bir önem vermeleri gerektiği belirtilmektedir. (s. 48-51).

5° İssizlik ve İstihdam başlıklı bölümde, gerekli tanımlamalar yapıldıktan, işsizliğin 1) kapitalist sistemin işlerliğini sürdürebilmesi için gerekli olduğu, ve 2) gelir dağılımındaki ada-

letsizliği artırıcı özelliği açık ve ayrıntılı bir biçimde belirtildikten sonra, kapitalistlerin, işsizliği azaltmak için ücretlerin düşük tutulması, sendikaların fazla ücret artışı talep etmemeleri ve böylece daha çok işçinin iş bulabileceği yolundaki savlarının, işsizlik gibi kapitalist sistemin yarattığı bir soruna bile, gene işçilerin sırtından bir çözüm bulmak istemelerinden kaynaklandığı vurgulanmakta (s. 52-54), ve Türkiye'de istihdam ve işsizliğin sayısal boyutlarına geçilmektedir.

Türkiye'de toplam sivil işgücü arzı, 1972-1978 arasında %9.3 oranında artarken, toplam sivil işgücü talebindeki artış %6.7 oranında kalmıştır. 1978 yılında, toplam sivil işgücü arzıyla, toplam sivil işgücü talebi arasındaki toplam sivil işgücü fazlası oranı %13,9'u bulmuştur. (s. 54-56).

Tarımdışı kesimde, "marijinal işlerde çalışanlarla birlikte, 1,6 milyon işsiz, daha doğrusu; sürekli ve güvenilir bir işi olmayan 1.6 milyon kişi var. Bu, %22 dolaylarında bir işsizlik oranına karşılık düşüyor (s. 58).

İşsizlik, gerçeklikte kapitalizmin bir ürünü olduğuna göre, bu düzen devam ettiği sürece ortadan kaldırılamaz. Ancak, Türkiye'de önemli boyutlara ulaşan işsizlik, kimi önlemlerle, belirli bir düzeyde tutulabilir.

Rapor'da önerilen önlemler, şunlar:

1. Kalkınma hızını artırmak ve bunu sağlamak için daha fazla yatırım yapmak;
2. Bayındırlık işlerine, okul, hastane, konut, yol, baraj, vb. in-

faat işlerine hız vermek ve bu gibi işlerde, ilke olarak, emek-yoğun teknikler kullanmak;

3. İşçilerin çalışma sürelerini kısaltıp, izin sürelerini uzatarak, aynı işleri çok sayıda işçiye gördürmek ve işçilerin gelirlerinde bir azalmaya neden olmaksızın, fazla mesai yapılmasını kaldırmak.

"Bunlardan ayrı olarak, özellikle çalışmaktayken işini kaybeden işsizler için en kısa zamanda işsizlik sigortası kurulması zorunludur. Böylece, içinde yaşamakta olduğumuz gibi, ekonominin bunalımlı dönemlerinde işlerini kaybedenlerin, hiç değilse büyük bir geçim sıkıntısına düşmeleri önlenmiş olur" (s. 61).

Ancak, bu önerilerden hemen sonra, bu önlemlerin Hükümetin IMF önerileri doğrultusunda uygulamaya koyduğu "istikrar programı"nın ilkelerine uymadığı da belirtilmektedir. (İkinci Niyet Mektubundan sonra, bu konuda 1979'da da bir değişiklik olmadı.) Sonuç: "Kısa dönemde işsizlik konusunda yapabilecekleri pek bir şey kalmamaktadır" (s. 61).

6° "Türkiye'de özellikle 1970'lerden sonra hızlanan enflasyon olgusu karşısında, gelirlerini fiyat artış hızı oranında artıramayan kesimlerin duyduğu hoşnutsuzluk ve muhalefeti saptırmak için sermaye çevrelerinin yaygın biçimde ortaya attıkları görüş, işçi ücretlerindeki artışın enflasyona yol açtığı şeklinde olmuştur. Amaçlanan, grevli, toplu sözleşmeli sendikal haklara kavuşmasından büyük kaygı duyulan memur kesiminin bu doğrul-

tudaki mücadelesini yavaşlatmak, ve memurlarla birlikte diğer emekçi kitlelerin sendikal haklara sahip işçi sınıfıyla olan dayanışmasını yok etmektir.

İşçi ücretlerindeki artışın enflasyona yol açtığı görüşü hâlâ savunuluyor, hâlâ bu konuda diğer emekçi kitlelerin kafası bulandırılmaya çalışılıyor. Bu nedenle, 1950'lerden bu yana gözlenen ve 1970'lerden sonra büyük hız kazanan enflasyonda ne gibi etkenlerin rol oynadıklarını ayrıntılı biçimde incelemek gerekir" (s. 62).

Türkiye'de Enflasyon başlıklı bölümde bu inceleme yapılıyor ve, 1963-69 arasında ortalama %6-8 arasında olan enflasyonun, 1971'de %19'a yükseldiği, 1970 yılına değin net işçi ücretlerindeki artışın, İstanbul Geçinme indeksi içinde artıştan hızını kaybettiği, bunun, ekonomik-demokratik savaşımı sonucu, işçi sınıfının gerçek ücretlerde bir artış sağlamayı başarması anlamına geldiği, ancak enflasyonun hızlanıp iki katından yükseğe (%19) çıktığı 1971'de, işçi ücretlerindeki artış oranının %9'da kaldığı belirtiliyor ve 1971 yılında sıkıyönetim olduğu, işçi grevlerinin yasaklandığı anımsatılıyor.

"1972'de geçinme indeksi %15 oranında artarken (net) işçi ücretleri %10 oranında artmıştır. Brüt işçi ücretlerinin artış oranı da 1971'de %11, 1972'de %12 olmak üzere geçinme indeksi içinde artıştan düşüktür. Enflasyonun hızlanmaya başladığı bu iki yılda işçi ücretlerindeki artış hızının, fiyat artış hızının çok gerisine kalması, fiyatlardaki artışta

belirleyici olanın, işçi ücretlerindeki artış olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. 12 Mart faşist yönetiminin yerini daha demokratik bir ortama bırakmasıyla, 1973'de işçi sınıfı düzen gerçek ücret düzeyini yükseltmek için mücadele vermiş ve net işçi ücretlerinin artış hızı yeniden geçinme indeksi içinde artış hızının önüne geçmiştir. Buna enflasyonu engelleme adına karşı çıkmak, işçi sınıfının kötüleşen durumunu benimsemesini, buna boyun eğmesini istemektir" (s. 64).

Enflasyonla, sanayi ve tarım sektörleri arasındaki bölüşüm kavgası arasında sıkı bir ilişki var: Sanayi fiyatlarının tarım fiyatlarından hızlı geliştiği 1959-1968 döneminde, fiyatlar görece istikrarlı bir biçimde artmış, 1970'den sonraysa, fiyatlar tarım yararına artmaya başlamış ve enflasyonun ivmesi hızlanmıştır. Çünkü tarım ürünlerinin alımı için kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) gerekli finansman, para arzının artırılmasıyla ("para basarak") karşılanmaktadır. Türkiye'de döviz karşılığı olarak da "para basıldığı" için, para arzının artışında önemli bir etken de, döviz rezervlerindeki artıştır. Devalüasyonlar sonucu dışalım mallarının fiyatlarının artmasıysa, enflasyonun hızlanmasının bir başka etkenidir.

"İşçi ücretlerindeki artışlar dışındaki etkenlerin daha belirleyici olduğu enflasyonun hızlanması olgusundan işçileri sorumlu tutmak ve onların kötüleşen durumlarını düzeltmek için mücadele etmelerine karşı çıkmak elbette sermaye çevrelerinin süre-

li canlı tutacağı bir ideolojik aldatmaca olacaktır. Ancak işçi sınıfı bu ideolojik aldatmayacaya kanmamış, 1971-73 sıkıyönetim döneminde durdurulmaya çalışılan mücadelesini 1973'den itibaren yeniden yükseltmiştir" (s. 68).

Tarım ürünleri fiyatlarındaki artıştan en çok büyük toprak sahiplerinin yararlandıkları; gerek Türkiye'deki toprak dağılımı dengesizliğinin, gerekse küçük üreticinin üretim sürecinde gereksindiği krediyi yüksek faizle tefecilerden almak zorunda kalmasının, taban fiyatlarındaki artıştan küçük üreticiler eline geçen payın, aracı ve tefecilere aktarılmasına yol açtığı gerçeğine bir kez daha dikkat çekildikten, ve açıklarının, Hazine tarafından "para olarak" karşılanmasının, enflasyonu hızlandıran etkenlerden biri olan KİT'lerin önemli bir bölümünün işlevinin tekeli sermayeye ucuz girdi sağlamak olmasının, bu kuruluşların ürün ve hizmetlerinin fiyatlarının düşük saptanmasına ve artan maliyetler sonucu kâr edememelerine, açık vermelerine yol açtığını; sermaye çevreleri enflasyonun yavaşlatılması için KİT açıklarının hükümetçe açıktan finanse edilmesine karşı çıkarken, bunların temel işlevini unutmış göründüklerini, bu görünüşün altında, enflasyonun *siyasal* boyutunu, yani kendilerinin daha çok kâr etmeleri için, enflasyona yol açan bir politikanın sürdürülmesinin, herkesten çok sermaye çevrelerinin çıkarına olduğu gerçeğini gizleme çabasının yattığı belirtildikten sonra, enflasyonun hızlanmasında önemli bir rol oynayan

yan bir başka öge olarak, tecimsel kârlardan da söz edilmektedir.

"Enflasyonun artmasıyla 1971-72'deki gerçek ücretleri düşen işçi sınıfının daha sonraki yıllarda mücadele ederek durumunu düzeltmeye çalışması onun en doğal hakkıdır. İşçi ücretlerindeki artışın kapitalistler tarafından fiyatlara yansıtılması, enflasyonun artışındaki etkenlerden biridir ama, bu neden değil, sonuçtur. Yani işçiler fiyatların artması karşısında geçim durumlarını koruyabilmek için ücretlerine zam istemektedirler. Bu zamlar da yeniden fiyatlara yansıtılmaktadır. İşçi ücretlerindeki artışın fiyatlara yansıtılması bir zorunluluk değildir. Kapitalistler azami kâr peşinde koştukları için kârlarından hiçbir fedakârlık yapmaya yanaşmamakta, ücretlerdeki artış fiyatları yansıtmaktadırlar. Oysa ücret artışlarını fiyatlara yansıtmayarak daha makul kâr hadleriyle yetinirlerse, bu onların ne yeniden yatırım yapmalarını önler, ne de çok şikâyet ettikleri enflasyon hızlanır. Kısaca, enflasyonu yavaşlatmak için işçilerden fedakârlık talep edenler, kendileri aşırı kârlarından biraz fedakârlıkta bulunabilirler" (s. 70).

"Bu nedenle, işçi sınıfının ve diğer emekçi kitlelerin, sorumlu olmadıkları enflasyonun durdurulması adına, ücretlerinin sınırlandırılmasına razı olmaları söz konusu değildir. Tam tersine, enflasyondan uğradıkları kayıpları gidermek üzere ücretlerini artırmak için mücadele etmeleri en doğal haklarıdır" (s. 71).

7° Burada, *Sermayenin ve*

Emeğin Ücret Politikası karşı karşıya gelecektir. *Toplumsal Anlaşma*, Rapor'un terimleriyle söylemek gerekirse, her şeyden önce bir ücret politikasını, ama *tekelci sermayenin ücret politikasını* açığa vurur. Ve *Toplumsal Anlaşma* metninin diliyle, "demokratik işçi haklarının korunup geliştirilmesi" için hazırlandığı söylenen ve anlaşma metninde "gelir-fiyat politikası" olarak adlandırılan "gelir politikası"nda, gerçek ücretleri dondurma özlemi, bu politikanın temel ögesi durumuna getirilmiştir (s. 73).

Gelir politikası nedir?

"Gelir politikası, gelirlerin oluşma aşamasında yer alan bir girişim, gelir bölüşümü üzerinde etkili olmayı amaçlayan bir müdahale tekniği olarak tanımlanabilir. Böyle bir politikanın uygulanması, gelir bölüşümünde devlet müdahalesinin bir artışı anlamına gelir.

Oysa gelir bölüşümü toplumsal üretim ilişkilerinden kaynaklanır, bu ilişkilerin bir fonksiyonudur. Bunun sonucu, gelir politikası, içinde uygulandığı toplumsal üretim ilişkilerinden soyutlanamaz. Yani bu politika sınıfsal güçler ilişkisinin bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Öyleyse kapitalist rejimdeki iki temel sınıfın gelirlerini *ücret* ve *kâr* oluşturduğuna göre, gelir politikasının rolü, maddi üretim sürecinde yaratılan değerin ücret ile kâr arasındaki bölüşümünü, zorunlu olarak bunlardan biri yararına *değiştirmek* —kapitalizmin ekonomik yasalarının kendiliğinden etkisinin belirleyebileceği sınırlar dışında *değiştirmek*—, çünkü *karşıt* katego-

riler arasındaki ilişki, ancak biri yararına, öyleyse öbürü zararına *değiştirilebilir*" (s. 74).

Oysa, sermayenin, özellikle tekelci sermayenin egemenliği altındaki devletin girişkenliğiyle hazırlanan gelir politikasının, özel olarak bir "ücret politikası", yani gerçek ücretin gelişmesi üzerinde sınırlandırıcı bir etkiyi amaçlayan, ve kendini özellikle tekelci nitelikteki işyerlerinde çalıştırılan emekçilerin gerçek ücretleri üzerinde gösteren bir önlemler bütünü oluşturacağı açıktır. Bu girişime "ücret politikası" değil de "gelir politikası", ya da *Toplumsal Anlaşma* metninde olduğu gibi "gelir-fiyat politikası" adının verilmesi, uygulanan politikanın sınıfsal yönünü saklamak içindir. Gelir politikasının resmen açıklanan amacı, bir yandan istihdam artış ve kararlılığını güvence altına alırken, bir yandan da fiyatların artışını ve enflasyonist eğilimleri engellemektir. Bu açıklamanın altında, maliyetlerin ve toplam talebin birleştirilenleri olarak ücretlerdeki artışın, gerçeklikte fiyatlardaki artışın belirleyici etkeni olduğu yolundaki bilim-dışı tez yatar. Böylece, ekonominin artan tekelleşmesinin, kendini özel olarak *tekel fiyatları* ve *tekelci kârlar* alanının bir genişlemesiyle göstermesine karşın, "kâr" bileştireni "fiyat"tan dışlanmış, fiyat artışlarından yalnızca ücretlilerin, *Toplumsal Anlaşma* terimleriyle söylemek gerekirse, "ülke ekonomisi gerçekleriyle bağdaşmayan aşırı istemleri"nin sorumlu tutulmasına yol açılmış olur.

Sonuç: Gelir politikasının,

son çözümlemede, gerçek ücret artışlarını durdurarak ya da en azından sınırlandırarak, kârları yükseltmeyi amaçlayan bir politika olduğu açıktır. Bir başka deyişle bunu, devletin ekonomiye müdahalesinde, tekelci sermaye kârının azamileştirilmesine yönelik yeni bir gelişme olarak değerlendirmemiz gerekmektedir" (s. 77). Çünkü kapitalist ülkelerdeki güncel siyasal ilişkilerle mülkiyet ilişkileri egemenliklerini sürdürdükçe, emekçilerin gereksinmelerine karşılık düşen bir gelir politikası beklenemez. Gerçek ücret artışları, gelir politikasına değil, gerçeklikte yalnızca, işçi sınıfı ve işçi sendikalarının savaşkanlığına bağlı kalacaktır. Kapitalist devlet tarafından ücret konusunda emekten yana bir politika uygulanabilmesi olanaksızdır.

Sermayenin ücret politikasına karşılık, *emeğin ücret politikası*, ilke olarak işçi sınıfının gerek ulusal gelir içindeki payının, gerekse ücretlerin sürekli olarak artırılmasını amaçlayan savaşımcı bir politika olmak, *Toplumsal Anlaşma* gibi, sınıf savaşımını ekonomik düzeyde gereksiz kılmayı, dolayısıyla sendikaları da işlevsiz ve gitgide etkisiz ve anlamsız kuruluşlar durumuna getirmeyi gözeten uzlaşmalara karşı çıkmak zorundadır. Bununla birlikte, emeğin izleyeceği ücret politikasının, bugün her şeyden önce işçi sınıfını enflasyonun olumsuz etkilerinden kurtarmayı gözetecek bir politika olması da zorunlu görünmektedir. Bu zorunluluk, her şeyden önce ücretlerin satınalma güçlerini koru-

mak, yaşam pahalılığının gerisinde kalmamasını güvence altına almak için, ücretlerin *oynak ölçek* (échelle mobile) yöntemini *ister istemez* gündeme getiriyor.

İçinde yaşadığımız gibi hızlı enflasyon dönemlerinde, işçiler, *toplu sözleşme* ile sağlayacakları ücret kazanımlarını toplu sözleşme süresi boyunca da koruyabilmek için, oynak ölçek yönteminde yararlanabilirler. Böylece, oynak ölçek yöntemi, ücret sorununu *tek başına* ve *kesin* olarak çözüme bağlayan, ve böylece sendikal savaşımı gereksiz bırakacak bürokratik bir öz-düzenleyici olarak değil, ama işçi sınıfının artan savaşkanlığının ürünü olan sendikal kazanımlarını, ücret alanında koruyan bir araç olarak kullanılmış olacaktır.

8° *Yurt Dışına İşçi Göçü* Üzerine bir irdeleme, 1978 Türkiye'sine ilişkin bir Ekonomik Rapor'un zorunlu bölümlerinden birini oluşturuyor.

"II. Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa ülkelerinde kapitalist sistemi yeniden güçlendirmek için, özellikle ABD'nin etkin desteğiyle girişilen çabalar, hızlı bir ekonomik büyümeye ve sermaye birikimine yol açtı. 1960'ların başında bu ülkelerde işgücü darlığı gözlenmeye başlandı. Bu darlığın gerçek ücretlerin yükselmesine yol açması, yabancı işçi kullanılarak yedek işgücü ordusunun varlığını sürekli kılmak ve böylece ücret artışları üzerinde bir baskı yaratmak şeklinde sonuçlandı. Yabancı işçi kullanımının, gelişmiş kapitalist ülkeler yönünden bundan başka daha birçok yararları vardı. Ekonominin dur-

gunluk içinde olduğu dönemlerde öncelikle yabancı işçilerin işlerine son verilecek, işsizliğin yaratacağı toplumsal muhalefet bu yolla önlenmeye çalışılacaktı. Ayrıca, yetişkin yabancı işçi kullanımını, gelişmiş kapitalist ülkeleri, bu işçilerin yetişmesi için gerekli harcamalardan kurtarıyordu" (s. 84).

İşçi göçü, emperyalist-kapitalist sistemin işbölümü çerçevesinde, montajcı bir yapıya dayanan sanayileşmeleri, tarımdaki makineleşmeden doğan işsizliği ortadan kaldıramayan az gelişmiş ülkelerin ekonomileri açısından da kimi yararlar sağlıyordu. "Bu koşullar altında işgücü, ihracı, hem işsizliğin yarattığı ekonomik ve toplumsal baskıları hafifletecek, hem de işsizlerin gönderecekleri dövizler, ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyecekti. Türkiye, 1961 yılından bu yana yurt dışına işçi göndermeye başladığında, yetkili çevrelerin soruna bakış açısı böyleydi.

Kısacası, işçi göçü, emperyalist-kapitalist sistemin bunalımlarını biraz olsun hafifleterek, sistemin kendini yeniden üretmesi yolunda yararlandığı bir öge olmuştur" (s. 85).

Batı Almanya yapımı (imalat) sanayiindeki verimlilik ve gerçek ücret değişimlerinin kısa bir irdelemesi, yabancı işçi, istihdamının başlamasıyla birlikte, gerçek ücretlerdeki artışların, verimlilik artışları altında kalmaya başladığını, böylece yabancı işçi çalıştırmanın, gerek yabancı işçi çalıştıran ülkelerin kendi işçilerinin ücret artışı isteklerini sınırlı tutmalarına, gerekse yabancı

işçilere ödenen daha da düşük ücretler nedeniyle sömürü oranının artmasına yaradığını gösteriyor.

Türkiye'de "işçi döviz gelirleri, özellikle 1973-75 yılları arasında toplam dışsatım gelirlerine hemen hemen eşit olmuş, ve ödemeler dengesindeki açığı kapatmada etkin rol oynamıştır. 1974 yılından beri batılı ülkelerin, başgösteren ekonomik bunalım nedeniyle, işçi alımını durdurmaları sonucu başlıca Libya ve Suudi Arabistan'a işçi gönderilmeye başlanmış ve Türkiye'ye yollanan döviz miktarında düşme olmuştur. Bu durum tekelleri sermaye açısından döviz darboğazının en üst düzeye ulaştığı şu sıralarda, işçi dövizlerini artırmak için en umulmadık önlemlerin Hükümetçe gündeme getirilmesine yol açmıştır" (s. 89).

İşçi tasarruflarını değerlendirmek için, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında savunulan "yaygın halk girişimciliği"ne gelince. "Anonim şirket olarak küçük tasarruf sahiplerinin bir araya gelmesiyle kurulacak böylesi şirketlerin, çok uluslu şirketlerle ortak yatırımlara giren yerli tekelleri sermaye karşısında rekabet şansı hiç yoktur. Bunlar ya çözülmeye, ya da tekelleri sermaye tarafından yutulmaya mahkumdurlar. Kapitalist toplumda varolan sınıf mücadelelerini, mülkiyeti yaygınlaştırarak yumuşatmayı amaçlayan böylesi tezlerin, adları ne olursa olsun, başarısızlığa uğramaları kaçınılmazdır" (s. 89).

9° Rapor, 1979'un Görünümü bölümüyle tamamlanıyor.

Enflasyon ve döviz darboğazı açısından 1979'un görünümü.

"Türkiye, son birkaç yıldır içine düşmüş olduğu hızlı fiyat artışları (enflasyon) ve dış ödeme güçlükleri (döviz darboğazı) biçiminde görünen ekonomik bunalımdan 1979 yılı başlarında daha henüz kurtulabilmiş değildir. Enflasyon ve döviz darboğazı da bütün şiddetiyle devam etmekte, ve 1979 yılının çözüm bekleyen başlıca sorunları olarak karşımızda durmaktadır. Ancak geçtiğimiz yılın deneyimleri şunu ortaya koymuştur ki, bu sorunlar ne zannedildiği kadar acildir, ne de çözülmedikleri takdirde ülke ekonomisinin çökmesine neden olacak boyut ve niteliktedirler" (s. 90).

Gerçekten, 1977 ve 1978 yıllarının yüksek enflasyon oranları bir panik yaratmış, aşırı bir paradan kaçma olayı görülmemiştir. Döviz darboğazına karşın, 1978 yılında, 4.6 milyar dolarlık dışalım yapılabilmektedir.

"Kaldı ki, bu yılın ocak ayı başlarında Guadeloupe Zirvesinde, 4 ileri kapitalist ülke (ABD, B. Almanya, İngiltere ve Fransa) Türkiye'ye "acil ekonomik yardım" yapmayı kararlaştırmışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, dünya kapitalist sisteminin (emperyalizmin) politik yöneticileri, İran'daki olayların da etkisiyle, Türkiye'de batıya bağlı istikrarlı bir yönetimin oluşmasına büyük ağırlık vermişler ve bu amaçla ekonomik katkıda (yardımda) bulunmayı "acil" bir görev saymışlardır... Acil yardım kararının Guadeloupe'da, yani sadece politik düzeyde oluşmuş olması

düşündürücü ve kuşku vericidir. İşçi sınıfımız Türkiye'nin NATO'nun sivri ucu ya da Orta Doğu'da emperyalist çıkarların bekçisi olarak kullanılmasına, buna olanak verecek her türlü gelişmeye kesin olarak karşıdır. Tersine, işçi sınıfımız, Türkiye'nin barışçı bir politika izlemesini, bölgede silahsızlanmanın ve yumuşamanın savunucusu olmasını, bunun doğal bir sonucu olarak yabancı üslerden arındırılmasını ister" (s. 91).

İşsizlik açısından 1979'un görünümü: 1973 yılında kapitalist sistemin, özellikle ileri kapitalist ülkelerin yeniden bunalıma girmeleri üzerine, yurt dışına işçi göçü kapısı kapandığından, bunu izleyen yıllarda işsizlik hızla büyümüş ve toplum üzerindeki etkileri bunalım düzeyine çıkmıştır.

"Yaygın ve yoğun işsizlik ve onun yarattığı karamsarlık, başka yerlerde olduğu gibi Türkiye'de de, aynı zamanda faşizmin yayılmasına elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bu nedenle, faşist hareketin özellikle işsizliğin yoğunlaşmış olduğu son 4 yılda güçlenmiş olmasını bir raslantı saymamak gerekir.

Demek oluyor ki, yeni iş alanları açılarak işsizliğin önlenmesi, ekonomik olduğu kadar sosyal ve politik açıdan da büyük önem taşımaktadır. Oysa, 1979 yılı bu bakımdan pek talihli bir yıl sayılmaz. Çünkü bilindiği gibi, enflasyonu önlemek ve döviz gereksinimini azaltmak üzere uygulamaya konulmuş olan istikrar programı, esas olarak, ekonomik büyümenin yavaşlatılma-

sını amaçlamaktadır. Bu, 1979'da önceki yıllardakinden daha çok değil, fakat daha az iş alanı açılacak demektir. Hatta, "istikrar programı"nın şiddetine ve uygulama ustalığına bağlı olarak, bazı üretim dallarında istihdamın mutlak olarak gerilemesi, yani halen çalışmakta olan işçilerin bazılarının işlerini kaybetmeleri bile çok olasıdır. Ülkemizde işsizlik sigortası bulunmadığı göz önünde tutulursa, bu tür işsizliğin ne büyük bir felâket olduğu açıktır.

Bu durumda yatırımları artırıp yeni iş alanları açarak işsizliğin azaltılmasına, fiyat istikrarı sağlanmasına yani enflasyonun önlenmesine göre, öncelik tanınması gerekliliği açıktır. İşçi sınıfımızın ekonomik faaliyetleri kısıtlayan "istikrar programları"na karşı çıkışının temel nedeni budur" (s. 92-93).

Sonuç? 1979'da Sınıf Savaşımı Yoğunlaşacaktır! Gerçekten, 1978 yılında emek gelirleri ve genel olarak kârlar artmıştır. İşçi sınıfımızın ve onun gerçek, yani devrimci sendikal örgütü olan DİSK'in bu duruma sessizce boyun eğmesi beklenemez. Öyleyse, 1979 yılı, sınıf savaşımının yoğunlaşacağı bir yıl olacaktır.

İşçi sınıfı bu savaşımı, birincisi işverenlere karşı toplu sözleşme düzeyinde, ikincisi Hükümetin izlediği ekonomik ve toplumsal politika ve uygulamalara karşı politik düzeyde olmak üzere, birbirini tamamlayan iki düzeyde yürütmeye zorundadır. Politik düzeyde, işçiler, CHP ağırlıklı Hükümetin işçi sınıfının temel sınıfsal çıkarlarına ters dü-

şen tüm politika ve eylemlerine karşı ve işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmek için savaşım verecektir. DİSK, tutarlı bir ekonomik sendikal savaşım verebilmek için, işçi sınıfının çıkarlarını yalnız toplu sözleşme masasında savunmakla yetinmeyecek, savaşımını bütün ülke düzeyinde, toplumsal ve siyasal düzeyde de, yoğunlaştırarak sürdürecektir. Ama, "hemen şunu belirtelim ki, işçi sınıfının burada söz konusu ettiğimiz politika düzeyindeki ekonomik —yani sömürüyü sınırlamayı amaçlayan— savaşımı, işçi sınıfının partisi aracılığıyla yürüttüğü ve iktidara gelip sömürüyü kaldırmayı amaçlayan politik savaşımından ayrıdır" (s. 95).

DİSK Demokrasiyi Geliştirme ve Genişletme Savaşımını Sürdürecektir, başlıklı son paragrafı (s. 95-96) olduğu gibi alıyorum:

"İşçi sınıfı ekonomik ve sosyal kazanımlarını korumak ve geliştirmek için burjuvaziye karşı sürekli bir sınıf savaşımı vermek zorundadır. Bu savaşımında gösterilecek en ufak bir ihmâl ya da savaşımın engellenmesi hemen işçi sınıfına büyük kayıplara malolur.

Türkiye'nin de, dünyanın diğer ülkelerinin de deneyimleri, bu gerçeği reddedilmez bir kesinlikle ortaya koymuş bulunmaktadır. Bundan ötürüdür ki sınıf savaşımına daha fazla olanak veren demokratik hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi, işçi sınıfımız için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu bakımdan 1979'a 13 ilde sıkıyö-

timle girmiş olmak olumsuz bir gelişmedir. İşçi sınıfımız sıkıyönetimin en kısa zamanda kaldırılmasını, demokrasi için savaşımın başta gelen bir ögesi olarak görür.

CHP ağırlıklı hükümetin işbaşında olduğu sürece faşist cinayet odaklarının üzerine kararlılıkla gidememesi, faşist saldırıların tüm emekçi halk üzerinde yoğunlaşmasına yol açmış, özellikle Kahramanmaraş katliamı faşizmin vahşetinin nerelere varabileceğinin somut bir göstergesi olmuştur. İşçi sınıfımız, faşizme karşı savaşımı, demokrasi savaşımının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir ve bu doğrultudaki kavgasını sürdürme kararındadır.

Diğer taraftan, büyük ağırlıkla hükümette bulunan CHP, genel olarak demokrasinin ve özel olarak da işçi haklarının geliştirilmesi konusunda —bir kısmı kendi programında da bulunan— önlemlerden hiçbirini almamıştır. İş Yasasının işçiler yararına tekrar gözden geçirilmesi,

grev hakkına konulmuş olan kısıtlamaların kaldırılması, lokavtin yasaklanması, işçi-memur ayrımı sorununun çalışanlar yararına çözülmesi, referandumun kabulü, işsizlik sigortası kurulması ve kreş sorununun çözülmesi gibi konular bunların başlıcalarıdır. Ayrıca iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda, çok büyük bir gereksinime duyulan, ivedi ve etkin önlemler alınmamıştır. Bütün bunlar, DİSK'in 1979'da sürdüreceği sınıf savaşımının gündem maddeleridir.

Son olarak, şunu önemle belirtmek gerekir ki, işçi sınıfının siyasal örgütlenmesinin yasaklandığı bir ülkede demokrasi cüce kalmış, toplumun gelişmesine basık bir tavan konulmuş demektir. Bu nedenle, Ceza Yasasında işçi sınıfının siyasal örgütlenmesini yasaklayan 141 ve 142. maddelerin kaldırılması işçi sınıfımızın ve onun adına DİSK'in öteden beri temel bir talebi ve önümüzdeki savaşımın başta gelen gündem maddesidir."

II. GÖZLEMLER

DİSK'in kapsamlı ve yoğun bir nitelik taşıyan *Ekonomik Raporu*'nun bu özeti bile, okurun son derece çeşitli gözlemlerde bulunmasına yol açabilecektir. Kendi payıma, ben burada yalnızca Raporadaki üç doğru tutuma ilişkin gözlemlerimi kısaca sunmakla yetineceğim.

Birincisi, CHP ve CHP ağırlıklı hükümet karşılarındaki doğru tutum. "İşçiler, CHP ağırlıklı hükümetin işçi sınıfının çıkarlarına

ters düşen tüm politikalarına ve eylemlerine karşı ve işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmek için savaşım verecektir." Gerçekten, Hükümetin, örneğin Toplumsal Anlaşma ve IMF konularındaki tutumu sert ve kesin bir biçimde eleştirilerek, Raporda bu savaşımın somut örnekleri de verilmiş bulunmaktadır. Ama CHP'yi işçi sınıfının temel çıkarları açısından eleştirmek, onu sermaye-

nin en gerici, en şoven, en saldırgan kesimine karşı tutup savunmanın bürünebileceği en anlamlı biçimlerden biridir. Çünkü CHP, kendini kuruntulara kapı tırmayan herhangi bir işçi sınıfı örgütü tarafından, ancak işçi sınıfının temel çıkarları açısından eleştirilerek tutulabilir. Çünkü bir işçi sınıfı örgütü, CHP'yi, işçi sınıfına karşı değil, ama geniş tabanlı hükümet yandaşları, MC serüvencileri, vb. asalaklara karşı savunabilir. Faşizme karşı olma gerekçesiyle, CHP'yi sınırsız koşulsuz tutmak demek, başka bir sınıfın çıkarını, işçi sınıfına kendi çıkarıymış gibi göstermeye kalkışmak demektir. Gene de, CHP'yi CHP olarak tutmak gerekir. Yani CHP konusunda, CHP'ye de bir bakıma haksızlık anlamına gelecek kuruntulara kapılmamak, CHP'ye işçi sınıfı partisinin geçici vekâletini vermemek gerekir. Gerçekten, CHP'yi, onun yapması gereken şeyleri yapması için değil, yani CHP olarak değil, ama kendi yapmaları gereken ve şimdilik yapamadıkları şeyleri yapması koşuluyla "tutmaya" hazır kuruntucuların sayısı pek de az değil! İşte DİSK Ekonomik Raporu, CHP ve CHP ağırlıklı hükümet konusunda, bu tür kuruntulardan arınmış bir tutumu dışavuruyor. Bunun sonucu CHP'yi ve CHP ağırlıklı hükümeti tutmak ve bunun büründüğü özgün biçim, DİSK'in demokrasiyi geliştirme ve genişletme savaşımının yapıcı bir ögesi durumuna geliyor. Her türlü yanlış anlamayı önlemek için, işçi sınıfının ilgili bölümde sözkonusu edilen "politika düze-

yindeki ekonomik", yani sömürüyü sınırlamayı amaçlayan savaşımıyla, "işçi sınıfının partisi aracılığıyla yürüttüğü ve iktidara gelip sömürüyü kaldırmayı amaçlayan politik savaşımı" arasındaki ayrımı açıkça belirten Rapor'da, CHP, hiçbir kuruntuya kapılmaksızın, CHP olarak, işçi sınıfına karşı, değil, ama faşizm serüvencilerine karşı tutulmakta, ve CHP'den, "bir kısım kendi programında da bulunan" önlemlerin alınmasından başka bir şey beklenmediği söylenmekte, ve DİSK'in 1979'da sürdüreceği sınıf savaşımının gündem maddelerinin de, işte bu önlemler tarafından oluşturulacağı belirtilmektedir. Bu, birincisi.

İkincisi, IMF karşısındaki doğru tutum. Raporda IMF'ye, bu uluslararası emperyalist-kapitalist kuruluşun söz konusu olduğu her yerde, açıkça karşı çıkılıyor. Yalnızca emperyalist-kapitalist niteliğinden ötürü değil. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan bir kapitalist ülkenin, aynı düzen içinde kalarak, sorunlarını emperyalizme hiç başvurmadan, onun "yardım" ve "desteğini" almadan çözebilmesinin olanaksızlığı da belirtilmiştir Raporda (s. 16). Hayır, yalnızca emperyalist-kapitalist niteliğinden ötürü değil, ama IMF'nin temel yaklaşımının, kapitalist düzen veri olarak alınsa bile, gelişmekte olan bir ülke tarafından kabul edilmesi olanağı olmadığı için de karşı çıkılıyor IMF'ye. Çünkü IMF'nin temel yaklaşımı, kendi ekonomik büyümenin yavaşlatılmasına, ekonomik etkinliğin kısıtlanmasına yol açan "istikrar

programları"nda dışavurur ve çünkü bu yaklaşım işçi sınıfının temel çıkarlarına ters düşer.

Peki ama, IMF'nin temel yaklaşımı kapitalizmin gelişmesini amaçladığına göre, kapitalist bir ülkede kapitalizmin gelişmesi işçi sınıfının temel çıkarlarına aykırı mıdır? Sorunun bu biçimde konması yanlış olurdu. Çünkü kapitalizm, çeşitli biçimlerde gelişebilir, ve kapitalist gelişme söz konusu olduğu zaman, sorun, işçi sınıfının temel çıkarlarına en uygun gelişme biçiminin hangisi olduğunu bilmektir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Korkut Boratav'ın, 27 ağustos 1979 günlü *Milliyet* gazetesinde yayımlanan "IMF'nin Niyetleri ve İthal İkamesi" başlıklı son derece ilginç yazısının okunması, burada söz konusu edilmek istenen sorunun açıklığa kavuşması bakımından çok yararlı olurdu. Gazetenin o sayısını sağlama olanağından yoksun okurlar yararına, bu çok yoğun yazıyı, adanıklı yoksullaştırma pahasına da olsa, gene de sorunun açıklık kazanmasına katkıda bulunabileceği için, kısaca özetlemeliyim:

Türkiye, yapısal nedenleri ağır basan bir bunalımdan geçmektedir. Buna karşı IMF'nin temel yapısal önerisi, Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik güçlüklerin altında "ithal ikamesi" diye anılan sanayileşme modeli yattığına göre, bu modelin tasfiyesi, ve bunun yerine dışsatım önceliklerinin egemen olduğu yeni bir modele geçmekten oluşur. Ama bu öneri yansız bir öneri değildir; çünkü uluslara-

rası kapitalizmin çağımızdaki en önemli üst organlarından biri olan IMF yansız bir örgüt değildir. İşlevi, tek tek ülke çıkarlarının dışında, bir bütün olarak Batının temel yararlarını savunmaktır. Öyleyse IMF önerilerinin temel amacının, uluslararası metropoller tarafından kendilerine lâıyk görülen rolün sınırlarını aşan, "aşırı" sanayileşme heveslerine kapılan az gelişmiş ülkeleri hizaya getirmek olduğu söylenebilir. Çağımızda bu "aşırı" sanayileşme yalnızca "ithal ikamesi" yoluyla olduğu için, bu model IMF'nin baş hedefidir. IMF'nin istikrar politikaları, ülke içi bölüşüm etkileri bakımından da yansız değildir: Bunlarda her zaman ücretlerin sınırlandırılması öngörülür; kârların değil, Ama Japonya ve SSCB'den, Brezilya ve Arjantin'e değin, 20. yüzyıl içinde az gelişmiş ülkelerdeki bütün sanayileşme atılımları, başarı derecelerindeki farklılıklara karşın, koruma politikalarına dayalı ithal ikamesiyle gerçekleşmiştir. Türkiye'de bugünkü bunalımın temelinde gerçi büyük ölçüde ithal ikamesi stratejisinin bozuklukları yatmaktadır. Ancak çözüm yolu ithal ikamesini tasfiye değil, daha ileri bir aşamaya getirmek, örneğin gerçeklikte ithal ikamesi amacıyla kurulmuş olmakla birlikte, iç piyasanın sınırlarına ulaşmış sanayi kollarını dışsatım yöneltecek bir önlemler kümesini oluşturmaktır. IMF'nin önerdiği gibi, salt dışsatıma dönük bir sanayi kurmaktan farklı bir yoldur bu, vb...

Görülüyor: Kapitalist geliş-

me veri olarak alındığı zaman da, IMF önerilerine, işçi sınıfının temel çıkarları açısından anlam- lı bir biçimde karşı çıkılabilir. DİSK Ekonomik Raporunda yapı- lan da, budur. DİSK Ekonomik Raporunun, IMF'ye karşı dışa- vurulan, ve görünüşteki kimi benzerliklerine karşın, toplumsal ve iktisadal sorunlarının sonal çözümünü sosyalizm ve dünya sosyalist sistemiyle sıkı ilişkiler dışında arayan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) yan- daşlarının kuruntusal tutumun- dan temelden farklı doğru tutu- mu, budur.

Üçüncüsü de, "Oynak Ölçek Yöntemi" karşısındaki doğru tut- um. DİSK Ekonomik Raporun- da, içinde yaşadığımız gibi hız- lı enflasyon dönemlerinde, işçi- lerin toplu sözleşme ile sağlaya- cıkları ücret kazanımlarını toplu sözleşme süresince koruyabil- meleri için, oynak ölçek uygula- masının, örneğin Fransa'da ol- duğu gibi, yalnızca asgari ücret- ler için söz konusu olmaktan çı- karılması, genişletilmesi de ön- görülmüştür. Gerçekten, eğer ülkemizde de yalnızca asgari ücretler oynak ölçeğe bağlanmış olsaydı, içinde yaşadığımız gibi hızlı enflasyon dönemlerinde, as- gari ücretlerin, toplu sözleşmeler- le saptanan ücretleri bir süre sonra geride bıraktığı, pratik olarak onları da asgari ücrete dönüştürdüğü ve üstelik asgari ücret olarak yükseltmeye başla- dığı da görülmüştü!

Bu bakıma, oynak ölçek uy- gulamasının, kapsamına toplu sözleşmelerle saptanacak ücretle- ri de alacak biçimde genişletilme-

sinin öngörülmesi doğru olmuş- tur.

Ama asıl doğru olan ve bu- rada asıl üzerinde durmak iste- diğim şey, Raporda oynak ölçek yönteminin, ücret sorununun tek başına ve kesin olarak çözü- me bağlayan bir öz-düzenleyici olarak değil, işçi sınıfının artan savaşımcılığının ürünü olan sen- dikal kazanımlarını, ücret alanın- da koruyan bir araç olarak de- ğerlendirilmiş olmasıdır (s. 73).

Gerçekten, oynak ölçek, en- sonu, gerçek ücret kayıplarını önlemek, bir başka deyişle, ger- çek ücreti dondurmak için dü- şünülmüş bir yöntemdir.

Artan fiyatlar karşısında pa- rasal ücretlerin değişmez kalma- sı, ücretlilerin gerçek gelirlerin- de bir azalma, dolayısıyla kapi- talistler yararına bir reel gelir transferi sonucunu verecektir. Bu durum, işverenlerin yararınadır. Oysa oynak ölçek yöntemi, fi- yat artışlarını ayrı oranda para- sal ücretlere yansıtarak, yani on- ları da yükselterek, parasal ücretleri değişmez tutacağından, yani donduracağından, söz ko- nusu ücretliler yararına değiştir- mektedir.

Ama sendikal savaşımın ücretler konusundaki amacı, yal- nızca parasal ücretlerde değil, gerçek ücretlerde sürekli bir artış sağlamaktır. Bu bakımdan, sendikalar, oynak ölçeği kesin bir çözüm olarak göremezler.

Oynak ölçeğin kesin bir çö- züm olarak kabulü, yalnızca ger- çek ücretleri sözleşme dönemi içinde dondurma sonucunu ver- mekle kalmaz, ama işçi sınıfının savaşımcılığını köreltici, sendika-

ların etkililik, etkinlik ve say- gınlığını azaltıcı, onları bir ölçü- de devre dışı bırakıcı sonuçlar da verebilir.

Bu sonuçlardan ötürü, ücret sorununun kesin bir çözüm olarak, oynak ölçeği işverenler de be- nimseyebilir. Örneğin İstanbul Ticaret Odası Başkanı Celal Umur, Toplumsal Anlaşma dola- yısıyla şöyle diyordu: "Geçinme indeksleri arttıkça işçinin de ücret artışı talep etmesi doğaldır." Ve bunun ne anlama geldiğini şöyle açıklıyordu: "Ekonomimi- zin selameti için toplu sözleşme ile alınan hakların makul bir se- viyede tutulması, ve özellikle devlet sektöründe hudutsuz öde- meler yapılmaması lâzımdır."

Oynak ölçek yöntemini ücret sorununun kesin bir çözümü ola- rak kabul etmek, gerçek ücret- leri dondurmaya gözetin Toplum- sal Anlaşma anlayışına da uy- gundur. İşverenler, gerçek ücret- lerde zaman zaman küçümsene- meyecek düşüşlerin saptandığı Türkiye'de bile, işçi sınıfının sendikal savaşımcılığını körelt- mek, işveren barışına, yani sınıf işbirliğine uygun koşulları sağla- mak, böylece ücret artışlarının denetim altına almak için, ücretlerin oynak ölçeğe bağlanma-

sına direnmeyebilirler.

İşte bütün bu nedenlerden ötürü, DİSK, oynak ölçeği ücret sorununu kesin bir çözüme bağ- layan bir öz-düzenleyici olarak değil, ama işçi sınıfının artan savaşımcılığının ürünü olan sen- dikal kazanımlarını, ücret ala- nında bir koruma aracı olarak benimseyebilir ve yalnızca asgari ücretin değil, ama tüm ücretlerin ciddi gerçek değer kayıpları teh- likesiyle karşı karşıya bulunduk- ları ve ne kadar süreceği bilin-meyen bir dönemde, benimseme- melidir de. İşverenler ve hükü- met(ler), güncel durumda, DİSK' in böyle bir istemine büyük bir direnç gösteremezler.

Ama oynak ölçeğin yalnızca bir koruma aracı olarak kulla- nılabilmesi, oynak ölçek uygula- masının, sendikal düzeyde son derece güçlü bir teorik ve ideolojik eğitim ve geniş işçi tabanı- na dayalı sınıf savaşımı pratik- leriyle birlikte yürütülmesini ön- gerektirir. Sınıf savaşımına dö- nüştürülmüş her sendikal sava- şımın, özünde siyasal bir savaşım olduğunu unutmadan, böyleyse teorik ve ideolojik sendikal eği- timi, siyasal eğitime dönük bir biçimde, siyasal bir perspektif içinde yürüterek.

Ankara, 24 Eylül 1979

KENAN SOMER

İ S L Â M VE ÇAĞDAŞ KILIKLI AYDINLARIMIZ

Cumhuriyet gazetesi, "Çağı- mızın Gözüyle İslâmiyet" adlı bir Ek yayınladı.¹ Bu ekteki ki-

mi yazılar çok şey anlatıyor doğ- rusu. Kimi çağdaş aydın yazarla- rımızın ne tür doğrultulara dö-

¹ 30 Temmuz 1979 günlü Cumhuriyet'in özel Ek'i.

nebileceklerini açıkça sergiliyor. Bu yazarlarımız, "cezbe"ye tutulmuş "tarikât dervişleri" gibi kendilerinden geçmişler ve bir yarışa girişmişler: "İslâm"ı övme yarışı. İlericiliklerine kimse bir şey demesin diye de yazıları arasında ilerici sözcüklere yervermeyi unutmamışlar, "anti-emperyalizm"i savunmuşlar. Ama şunu unutmamışlar: Emperyalizme karşı olmak, ilericinin, yurtseverin, vazgeçilmez görevidir. Buna kuşku yok. Ama ilericiliğin vazgeçilmez koşullarından biri de "DİN"e doğru bakmaktır. Hem kendi gerçeği içinde, hem de çağdaş dünya görüşü ve devrimler evreninde doğru bakmak. Bilimsel düşünüş "din"e nasıl bakıyor; bunu gözden kaçırmamak. Falanca toplum savaşımlı, filanca ülkede, adı "müslüman" olanların da katılmalarıyla başarıya ulaştı diye "cezbe"ye tutulmak gerekmez. Bu başarıyı, "islâmî hareket"e bağlayıp "islâm"ı övme yarışına girmek, bilimsellikten ayrılmaması gereken aydının işi değildir. Bir "şeriatçı"nın "islâm"ı övmesi doğaldır. Neden ki, ona inanmıştır. İslâmın dünya görüşüne ve kurtarıcılığına inanmıştır o. Ama bir yandan ilerici geçinmek, yeri geldiğinde "şeriat"a ve "şeriatçı"ya karşı çıkmak, öbür yandan da "islâm"ı övmekte sakınca görmemek, işte saygı duyulamayacak tutum budur. Ve doğal olarak, bilimden, bilimsellikten uzak olduğu için çağdaşlıkla, bilimsellikle de ilgisi olamaz bu tutumun. "Şeriat"a karşı olup da "islâm"ı öven çağdaşa sormalı: "şeriat", "islâm"dan başka şey midir?

Sözkonusu *Ek'te* bir yazı başlığı: "Batı Kültürü ve Bilime İslâm'ın Katkısı". Yazarı: Erol Toy.

Erol Toy, yeterince incelemiş mi islâmî? Sonra üzerinde durduğu ve anlamlı-anlamsız sıraladığı islâm düşünürlerini hangi kaynaklarda araştırmış? İbni Sina için "İbni"sini kaldırıp yalnızca "Sina", İbni Haldun için de "Haldun" diyebildiğinden öyle anlaşılıyor ki, yazar, heveslendiği bu alanda oldukça "toy"dur. Erbakan ağzıyla yazmış olsa da, Erbakan çapında bile bu alanda bilgisi olmadığı sezilebiliyor. Kaynak göstermemiş, ama yazdıklarını "dinsel çevreler"den aldığı belli.

Erol Toy'un bu yazısında ileri sürülenler ve ünlü islâm düşünürlerinin Batıdaki etkileri, "İslâm"ın "kurtarıcılığı"na herkesi inandırmaya çalışan çevrelerce uzun süreden beri işlene gelir. Bu konuyu işleyenler arasında Erbakan da var. Bir seçim konuşmasında da bu konuyu işlemiştir.

İslâm düşünürlerinin Batının aydınlanmasındaki etkisi yadsınamaz kuşkusuz.

Ama bu düşünürler, "Farabi"ler, "İbni Sina"lar, "İbni Rüşd"ler, "Ebu Reyhâni-l-Bîrûnî"ler ve ötekiler, nereden almışlar "felsefe"lerini? "İslâm"dan mı almışlar? "İslâm'dan mı, yoksa eski Yunan düşünürlerinden mi? İslâm düşünürlerinin en başta gelenleri, birer "şarih" (açıklayıcı, yorumlayıcı) niteliğinde değiller miydi? Bir "Farabi", Aristonun ve yapıtlarının "şarih"i değil miydi? Onun için Aristonun

"Birinci Öğretmen" ("El Muallimü'l-Evvel") olmasına karşılık "İkinci Muallim" ("El Muallimü's-Sâni") diye nitelenmemiş miydi?

İslâm düşünürleri, "ortaçağ"da geçerli "skolastik"ın gereğine uyarak "dinsel dogma"larla, "felsefe"deki ilkeleri bağdaştırma çabası gösterdikleri halde, "islâm uleması"na "kâfirlik"le suçlanıyorlardı. Temel kaynak "islâm" olsaydı, islâm filozoflarına birer "kâfir" gözüyle bakılır mıydı? Bu filozoflar, islâmın Kur'an'daki "Tanrı"sını bile değiştirmişlerdi. Bir kitapta şunlar yazılı:

"... Allah kelimesi, felsefede artık, Kur'an'da gayet canlı çizgilerle belirtiler yaratan, vahyeden, aktif Allah manasını ifade etmez oldu... Filozofların Allah düşüncesi, artık Kur'an'ı Allah kavramından ziyade, Aristonun kozmik 'muharrik' kavramıyla Eflatun'un 'Bir'inden meydana gelmiş bir kavramdı. Filozoflardan bir grup, kendilerinin, Kur'an ayetleri altında gizli olan derin felsefi manaları meydana çıkarmaya çalıştıklarını göstermek isterler. Kur'an'ın Allahı tasvir ederken kullandığı ifadeleri kullanırlar, Kur'an'a işaret ederler. Fikirlerini ona dayandırır, Kur'an'ın ortaya attığı düşünceleri işlerler. Tabii bu din-dar müminleri tatmin etmez. Onun için bu gibi filozoflara ağır hücumlar yapılmıştır...

"Filozoflara göre, kendilerinin 'Allah'ı, Kur'an'ın tarif ettiği, yaratıkların Rabbi olan Al-

lahtan başkası değildir. Fakat, Gazali gibi, felsefi fikirlerin üzerindeki perdeleri şiddetle yırtıp bunların gerçek mahiyetlerini ortaya koymaya çalışan bir insan da sahnede belirmektedir. Gazali, İbni Sina'nın 'Yaratma' fikrinin nasıl bir sahte yaratma, düzme yaratma olduğunu, gerçekte Kur'an'da belirtilen Allah yaratmasıyla bir ilgisi bulunmadığını, bunun küfür sayılabileceğini, zira Yeni Eflatunculuğun başka kılığa girmiş bir şekilden ibaret olduğunu gösterir."²

Bu böyleyken nasıl olur da "Farabi"lerin, "İbni Sina"ların ve öteki islâm filozoflarının "felsefe"leri "islâm"ın ürünü-müş gibi, islâmdan kaynaklanmış gibi gösterilebilir? Diyelim ki islâmın "kurtarıcılığı"na inanmış ya da politikaları gereği öyle görünen kimseler bunu böyle göstermekte sakınca görmediler, ya Erol Toy?

Erol Toy, "islâm"ın "bilime katkısı"nı işler görünürken, islâm dini'nin böyle bir katkıda bulunduğunu ileri sürerken nereye varmak istiyor? Kimlere sesleniyor ve neyi yerleştirmeyi amaçlıyor?

Belli değil.

Toy'un yazısında "Batının Örttüğü Gerçek" diye bir ara başlık var.

"— Daha 1870'lerde başlayan bazı adların kimliklerini araştırma hevesi, şaşırtıcı sonuçlar vermeye başlamıştır. Batı kültür birikiminde Avicenn, Averoe [yanlış, doğrusu: Averroes. -TD], Rhazes [yanlış, doğrusu: Rhazes.

² Dr. Toshihiko IZUTSU, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Doç. Dr. Süleyman ATEŞ, 1975, s. 49.

-TD], Algerisus, Geber, Maimonides [yanlış, doğrusu: Maimonides. -TD], Alhazen vb. diye geçen pek çok adın bayrak gibi dalgalandığı bilimsel üstünlükler önünde saygıyla eğilmek kaçınılmaz hale gelmiştir. Bizim, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, Razi, Harezmi, Cabir [yaşadığı bile kuşkulu⁵ -TD], İbn-i Meymun [Yahudidir. Yahudilerin ünlü yorumcu düşünürlerinden ve son derece önemli kişilerindendir.⁴ -TD], Heysem [doğrusu: İbnü'l-Heysem ya da İbni Heysem ya da İbn Heysem. Uzun: Ebu Ali Hasan İbnü'l-Heysem. -TD] diye bildiğimiz adların Latincesi olan yukarıdaki sözcükler, pek çok şeyi, yüzyıllarca gizlemeyi başarmıştır. Bilim ilerlemiş, fakat bu ilerlemenin temelindeki gerçek, aşamanın görkeminde örtülmüştür.⁵

Toy'a göre, bu adların Latince biçimleriyle anılıp yazılır olmaları, bilimin ileri aşamasındaki görkemle birleşerek "gerçek"i örtmüş! "Batı bilgeleri"nin bilgeliği, bilimi, tekniği, "ilk ustalar"a, yani eski Yunan düşünürlerine varmadan aradaki hangi düşünür ve bilim adamlarımızdan aldıkları "gerçeği". Batılılar, bizim düşünür ve bilim adamlarımızın adlarını latince biçimleriyle yazarak "örtmüşler"! Batılılar, bizim eski düşünür ve bilim adamlarımızdan bilim ve tekniği aldıkları halde bir de "büyük yutturmaca" ortaya atmışlar; "İslâmiyet gerilemenin temel nedenidir!" diye ileri sürmüşler. Vay "gavurlar" vay!

Ne var ki biri çıkıp şu soruları sorabilir:

— Adları Latince biçimleriyle yazılan o sizin düşünür ve bilim adamlarınızın Latince olmayan biçimleriyle de adları anılıp yazılmıyor muydu hiç? Yazılmamış olsaydı siz nereden bilecektiniz başka biçimlerini? Adların Arapçaları, kendi kitaplarında "Arapça" biçimiyle yazılı değil miydi? "Keşf"i için Erol Toy ya da kaynaklık eden benzeri "kâşif"ler mi beklenmişti?

— Bu adların arasındaki İbni Meymun'a hangi yönden "bizim" diyerek sahip çıkılıyor? Bu kişinin Yahudi ileri gelenlerinden olduğu bilinmiyor mu? İslâm düşünürleri arasında nasıl sayılabiliyor?

— Kimi "müslüman" olmayan, ötekilerinin de "İslâm"la ilgileri, "felsefe"nin hem de "Eski Yunan Felsefesi"nin ve "mesleklerinin" yanında çok cüce kaldığı için "İslâmcı" bile —kolay kolay— sayılamayan düşünür ve bilim adamlarının erdem ve üstünlükleri "İslâm"a nasıl bağlanabiliyor?

— Müslümanlar, "bilim", "bilgelik" ve uygarlık ürünlerinin çok büyük bir bölümünü "fetih"ler sırasında başkalarından elde etmemişler miydi?

Prof. Dr. Nihat Keklik bir kitabında şunları yazıyor:

"— Askeri yönden başarı elde edilmişti. Bunun ardından da sıra "ilimlerin fethedilmesi"ne gelmişti. İyi tesadüftür ki, işgal edilen bu memleketlerde, eski

medeniyet ve kültür eserleri bol miktarda mevcut idi. Mesela: O zamanki Suriye ve dolaylarında yaşayan HİRİSTİYAN SÜRYÂNİLER, İslâm düşüncesinin doğuşunda, ön planda rol oynamışlardı. Ayrıca Mısır'da İskender tarafından kurulan ve antikçağ düşüncesinin aktarıldığı İskenderiye şehri, bilhassa zengin kütüphaneleriyle aynı hizmeti görmüştü. Bunun gibi Suriye ve Mezopotamya bölgelerinde daha birçok FELSEFE ve İLİM MEKTEBİ, İslâmiyetin doğuşuna kadar faaliyet göstermiş, sonra da bu ilim merkezlerinin üstadları, para karşılığında, fikir kitaplarını Arapçaya çevirmişlerdi."⁶

Keklik, "müslüman"lara "Süryani" düşünür ve bilim adamlarının "hocalık" ettiklerini uzun uzun anlatıyor.⁷

Öyleyse bu alandaki "miras"a nasıl sahip çıkılabilir ve hele "İslâm"ın ürünü gibi nasıl gösterilebilir? Bu gerçek nasıl "örtülebilir"?

Erol Toy'un "bilgiçlik" dolu yazısı, aynı zamanda "bilgi eksikleri", yanlışlar, "ciddilikten uzak" şeylerle de dolu olarak sürer.

İşte bir ara başlık daha: "İlahi Komedyayı Kim Yazdı?"

Erol Toy, bu başlık altında "... Öyleyse tarihten kopartılan yapıta yerine koymak, bizim ilk ödevimiz olmalıdır." dedikten ve böylece "titreyip kendine

geldikten" sonra Dante'nin "İlahi Komedyayı" Ebu'l-Ula'l-Maarri'den nasıl arakladığını yazıyor. Neye dayanarak? "İspanyol oryantalistlerinden birinin 1940'lar da yayınladığı bir tez"e dayanarak. Hani "Batılılar gerçeği örtirken biz keşfedecektik"?

"Titreyip kendine gelenlerden" bir başka yazar, Dante'nin İlahi Komedyayı, İbni Sina'nın "Hayyi'bni Yakazan" adlı yapıtından araklamış olmasının daha uygun olduğunu ileri sürer.⁸

Erol Toy, "Batı'nın Borçlu Olduğu İslâm Bilginleri" başlığı altında da "ciddilik"ten uzak şeylerle uğraşır. Nice "bilgiçlik", "bilgi eksikleri", yanlışlar ve olmadık şeyler var. Ve bir tüme: "... Haldun, Mukaddime'sinde Darwin'den 300 yıl önce, Darwin'in sözcükleriyle insanın kökenini açıklıyordu.". Bir sürü yanlışlık var bu tümede: "Haldun" yanlış, hem de çok kötü bir yanlıştır. Bilen kişi, "İbni Haldun"a "Haldun" diyemez. Sonra İbni Haldun'la Darwin arasında 300 yıl değil, 500 yıla yakın bir zaman aralığı var. Robert Charles Darwin 1809'da doğdu, 1882'de öldü. İbni Haldun'sa 1332'de doğdu, 1406'da öldü. Bir başka yanlış: İbni Haldun, "mukaddime"sinde insanın kökenini, Darwin'in sözcükleriyle açıklamış" da değildir.⁹

EK'te bir de Profesör'ün, Edward Said'in "Oryantalizm,

⁵ Bkz: A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İst., 1969, RK, s. 108.

⁴ Bkz: Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İst., 1966, RK, s. 332.

³ Erol Toy, 30.7.1979 *Cumhuriyet* Ek'indeki yazı, s. 1, 7.

⁶ Prof. Nihat Keklik, *İslâm Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı*, İst., 1969, c. I, s. 8.

⁷ Keklik, a.g.e., c. I, s. 36 ve 37.

⁸ Bkz: Ahmet Gürkan, *İslâm Kültürünün Garbî Medenileştirmesi*, Ank. 1975, s. 263-266, 275.

⁹ Bkz: *Mukaddime*, Turan Dursun çevirisi, 1977, Onur Yayınları, s. 243.

Batı ve İslâm" başlıklı bir yazısına yer verilmiş. Çağdaşlıkla çağdaşlığın içiçe girdiği, ilericilikle gericiğin birbirine katılarak örüldüğü bir yazı. Yazar, Colombia Üniversitesi Profesörlerinden, Filistin asıllı Amerikan Vatandaşymış. Bilimsellikten uzak, öyleyken Marx'ı bile kandırılmış, yanıltılmış sayan bir profesör!

Ve soyadındaki "yabancılık" özelliği ülkemiz insanına "ben senden değilim!" der gibi bir hava veren Dr. Ümit Hassan'ın yazısı: "İslâm'da Dinamizm ve Diriliş".

Hassan (Hasan değil, şeddeli Hassan), "cezbeli derviş"lerden de büyük bir coşkuyla, "İslâm"ı övmekle bitiremiyor.

Öylesine ki, bıraksanız, İslâmı, İslâm Şeriatını hemen getirip —yönetim biçimi olarak da— oturtacak ülkemizde. Elin-den gelse dünyada bile egemen kılacak!

Hassan'a göre: "Sanayi" mi? "İslâm"la olur! Emperyalizme karşı "uyanış" mı? "İslâm"la olur. Batı'da "uzun yıllar, islâm-la uyanacak bir anti-emperyalizme karşı nice tedbirler" alınmış. İyi yönetim, adalet, eşitlik mi? "İslâm"la olur. "İslâm'da İmamın kamusal otoritenin başı olduğu —ve ileride yine olabileceği— Devr-i Saadet isteği, halk katında hep özverili ve adaletli başkan imgesinin ve buna duyulan özlemin yansıma biçimleri olarak görülür. Hz. Muhammed ile Hulefa-i Raşidiyn dönemindeki doğru-eşitlikçi-yiğit-adaletli özellikler taşıyan, 'riyaset' ve

'şûra' gelenekli siyasal örgütlenmede; 'ana-yasa'nın unutulması ve tahrife uğratılması mümkün değildi. Şeriatın temelde yer yer vezinle, kafiyeyle bezenen bir çeşit nazım biçiminde dokunulmazlığı vardı." "İslâm toplumu, İran ve Bizans uygarlıklarına akın edebilmiş, başarı üstüne başarı kazanabilmişse, sözkonusu doğru-eşitlikçi-yiğit-adaletli 'insan'ın rolü hiç unutulmamalıdır." "Yeniden "diriliş" mi? "İslâm"la olur. İslâm platformundaki insanın yeni bir toplu eyleminin başarıya ulaştırılması, İslâm coğrafyası içerisinde, çalışan-çalıştıran, islâm ülkeleriyle emperyalist ülkeler bakımından güdülen-güden sömürü zincirinden kurtulmaya bağlı." "İslâm" ilkeleriyle bu gerçekleşebilir. Uygarlık mı? "İslâm"la ulaşılabilir. "İslâmiyet köklü bir uygarlığa dayanıyor". "Erol Toy, islâmiyetin Batı kültürü ve bilime yaptığı katkıları bu Ek'in sayfalarında yansıttı. [Erol Toy, bu övgüyle ne denli onurlanıp övünse yeridir. -TDJ]"¹⁰

Çağdaş insan için, bilimsel düşünen insan için "emperyalizme karşı çıkıyor" ve "ilericilik yanı da var" diye bu görüşlerin bir değeri olabilir mi? "Müslüman" adı verilen toplumların çoğunlukla yaşadığı ülkelerde "uyanış", ekonomik nedenlerden, sınıflaşmadan ve üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki temel gelişkilere mi, yoksa "islâm"dan mı doğmuştur? "İslâm"dan doğmuş olsaydı, niye bugüne dek beklenmiştir? "Em-

peryalizme karşı çıkış"lar, bu ülkelerde, sınıfsal çıkarlardan kaynaklanmış değil midir? İslâm'dan kaynaklandığı ileri sürülürken, neden islâmın kendi özünden kaynak gösterilemiyor? İslâmın hangi temel dogmaları, hangi ayet ve hadisler, "emperyalizm"e karşı çıkmaya itiyor inanırlarını? Diyelim ki, ayetler ve uydurma hadisler içinde bu nitekte olanları bulunup gösterildi, tersini öğütleyen ayet ve hadisler de bulunup gösterilemez mi? "İslâm"ın "şartları"yla mı, "öruç"la mı, "namaz"la mı, "Hacc"la mı, "zekat"la mı "diriliş" ve "dinamizm" sağlamıyor, bunlarla mı emperyalizme karşı başkaldırılıyor? Yoksa hemen hemen büyük bir kısmı "Yahudilerden alınma" iman şartlarıyla mı? Özellikle 6 şart olan "kadere imam"la mı, "hayrın da şerrin de Tanrıdan geldiğine" ilişkin inançla mı? "Diriliş", "dinamizm" ve "emperyalizm"le yaşam bunlarla mı gerçekleştiriliyor? "Bilim", "uygarlık" bunlarla mı oluşturuluyor, geliştiriliyor?

İslâm Şeriatının daha Peygamber ve dört halife dönemlerindeki toplum gereksinimlerine

bile yetmediği için, daha o zamanlar bile yeni eklemeler yapılmak zorunda kalınmış olan "ana-yasa"sıyla mı¹² modern toplum sorunlarına çözümler getirilebileceği düşünülüyor? Kimileri "Tevrat"a, oradan da Kur'an'a ve hadislere yansımış olan "eski inanç"lardan, Hammurabi Yasaları gibi eski çağ yasalarından,¹³ kimileri de "aşiret yaşam ve kuralları"ndan kaynaklanan¹⁴ "ceza" ve "miras" hükümleriyle mi? Hassan'ın sözünü ettiği "Hulefa-i Raşidiyn"ın "devlet ve demokrasi" anlayışıyla mı? Bu "halife"lerin "biat", "şûra" yöntemleriyle mi?

Sözü daha çok uzatmaya gerek yok. Hassan, 'İslâm'ca" ya da "Hassan'ca" düşünebilir. Yazdıklarına inaniyorsa, kendisine saygı da duyulabilir.

Ancak, bu kişiye, sonra Erol Toy'a ve benzeri yazarlara, "İslâm ülkelerindeki durum"a ve "İran olayları"na bakarak "dervişçe coşku"ya kapılmamalarını, bu tür coşkuyla ivedi yorumlara girmemelerini, olayları daha derinden, serinkanlı, çağdaş ve bilimsel gözle araştırıp değerlendirmeye çalışmalarını, bu ara-

¹⁰ Bkz. Hayrullah Örs, age, s. 355-362. Bu "İman Şartları", Yahudiliğe de başka kaynaklardan geçmiştir. Bkz. Örs, age, aynı sayfalar. Ayrıca bkz: Doç. Dr. Yaşar Kutluay, Ankara 1965, İlahiyat Fak. Yayınları, s. 130-131, 134-135 ve 87.

¹² Kaynakları görmek için bkz: Dr. Muhammed Hamidullah, "İslâm Hukukunun Kaynaklarına Dair Yeni Bir Tetkik", İslâm Tetkikleri Dergisi, c. 1, Cüz 1-4, s. 64-67. İslâm Şeriat "ana-yasa"sının, Kur'an'a olanların yetersizliğini görmek için bkz: Abdülvehhab Hallaf, İslâm Tefrii Tarihi, çev. Doç. Dr. Talat Koçyiğit, 1970, İlahiyat, Fak. Yayınları, s. 19 ve 87. Ayrıca bkz. Prof. Abdülcelil, İsa, Peygamberimizin İctihatları, s. 23-158.

¹³ Bkz: Prof. Ahmet Çelebi, Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, çev. Ahmet M. Büyükcınar, Ömer F. Harman, İst. 1978, s. 269-272. Ayrıca bkz: Örs, age, s. 151 ve 87. bkz: Orhan Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, İst. 1970, RK, s. 35-36. Ve bu konudaki başka yapıtlar.

¹⁴ İslâm Hukuku, "El adetu muhkemetün" kuralıyla kabile-aşiret geleneklerini de geçerli sayıp kuralları arasına almıştır. Bir önemli kaynağı da budur.

¹⁰ Bkz: Dr. Ümit Hassan, 30.7.1979 Cumhuriyet'in Ek'indeki yazısı, s. 3.

da da, aynı Ek'teki yazılardan: "Ekonomik Kalkınma ve İslâm Dünyası" ana başlıklı yazıyı, bu yazının özellikle "Türkiye'nin Konumu" ve "Temel Soru" ara başlıklı bölümlerini, "Devrimci İran'da İslâm'ın İktidar Kavgası" ana başlıklı yazıyı, "İran Devrimi

ve Şii İdeolojisi" başlıklı yazıyı, Doğan Avcıoğlu'nun "Milliyetçilik ve Sosyalizm Karşısında İslâm İdeolojisi" başlıklı, oldukça ağırbaşlı incelemesini —okumuşlarsa— bir kez daha okuyup düşüncelerini salık veririm.

TURAN DURSUN

ANAYASAYI DEĞİŞTİRME PLANLARI

27 Mayıs hareketi, sınırlı da olsa insan hak ve özgürlüklerine ve burjuva demokratik ikelere yer veren bir Anayasa getirmişti. Bu Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin temelde, ülkemizde ve dünyada işçi ve emekçi sınıf ve tabakalarca yüzyıllardan beri verilemeyen mücadelelerin bir ürünü olduğu kuşkusuzdur. 1961 Anayasası, daha halkoyuna sunulduğu günlerde, işbirlikçi burjuvazinin ve feodal kahlntıların tepkileriyle karşılaştı. "Hayır'da hayır vardır" sloganı ile kamuoyu etkilenmeye çalışıldı. Anayasaya karşı yürütülen bu mücadele emperyalizmle işbirliği halinde yerli burjuvazi tarafından ilk aşamada 12 Mart faşizmi dönemine kadar sürdürüldü. Dikson Raporu adıyla anılan bir CİA görevlisi tarafından daha, 1967'lerde hazırlanan raporda "27 Mayıs getirdiği Anayasa'nın bazı maddeleri, tabii senatörlük müessesesi ve benzeri diğer problemler gibi, kanunî sistemin bazı hukukî ayrılıklarının düzeltilmesi usul ve imkânları da rejimin gelecekteki emniyetini garanti edecek tedbirler olarak düşünülmektedir." deniliyordu. (Haydar Tunçkanat,

"Dikson Raporu")

Bu rapor emperyalizmin, ülkemiz üzerindeki planlarını ve çalışmalarını gösteren belgelerinden birisi idi. Öte yandan işbirlikçi burjuvazi, özellikle, 1971 öncesinde, Anayasanın değiştirilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, sol partilerin kapatılması, sol eğilimli dernek ve sendikaların susturulması yönünde sürekli yayın yapıyordu. Burjuvazinin sözcülüğünü yapan *Türkiye İktisat Gazetesi*'nin başyazılarında sermayenin bu alandaki talepleri sergilendi. Bu gazetenin 9.7.1970 günlü sayısının başyazısında:

"Bugün artık Anayasayı ve buna müteferi kanunları tadil etmeksizin anarşiyi söküp atamazsınız. Memlekette kol gezen anarşi bizat Anayasanın dibacesinde yazılı direnme hakkından ayrıca kuvvet alıp kullanarak bu hakkı kuvvete karşı haykırmaktadır... Bugün artık anayasa ve buna müteferi kanunları tadil etmeksizin bir takım öğreten sendikalarının ve bunları mesajlarla teşvik eden politikacıları dünkü Köy Enstitülerinin ihyası için 17 Nisan günleri, aşrı muhar-

rem ayınları tertip etmekten alıkoymazsınız."

Yine aynı gazetenin 11.2.1971 günlü sayısında da "Anayasadan başlamak suretiyle mevzuatı icaplarına göre müeessir hale getirmeden tehlikeleri bertaraf etmeye bugün artık imkân kalmamıştır... Düşümüzdeki Ceza Kanunundaki 141-142'nci maddeler kolektivist parti tarafından Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. Meselâ Millî Birlik yerine devrin siyasî heyetine terk ettiği günlerde veya hut hiç olmazsa 21 Mayıs 1963 ayaklanmasını müteakip ortadaki cereyan eden kanun dışı parti mahkemeye verilip kapıları seddü bend edilmiş [kapatılmış] olsaydı maksat da hasıl olurdu. Olmadı, olamadı. Ne için olmadı? Şimdiye kadar burası karışık ismi fail bir

mesele olarak kalmıştır... Partinin kapatılması için mutlaka teşebbüse geçilmek iktiza ederdi." önerileri yer aldı.

Böylece 12 Mart faşizmi, emperyalizm ve işbirlikçi burjuvazi tarafından ortaklaşa tezgâhlandı. "İşçi ve emekçi sınıfların ve öteki ilerici, devrimci tabakaların uyanışı karşısında sınıfsal çıkarlarını tehlikede gören burjuvazinin amacı, Anayasayı değiştirmek, bu temel yasada yer alan hak ve özgürlükleri kısıtlamak, halkın uyanışını engellemek, Türkiye İşçi Partisini kapatmak, başta sendikalar olmak üzere demokratik kitle örgütlerini susturmak, ve giderek tekeleci burjuvazinin sürdürüldüğü dikta rejimini ayakta tutmaktır. 12 Mart faşizmi bunun için tezgâhlandı.

12 MARTIN GETİRDİKLERİ

12 Mart faşizmi, hukuk alanında, emperyalizmin ve işbirlikçi burjuvazinin taleplerini yerine getirdi. Bu dönemde yapılanlar, istenilenlerin büyük oranda gerçekleştirildiğini göstermektedir.

1 — Anayasanın, temel hak ve özgürlüklerle ilgili tüm maddeleri CHP'nin de oylarıyla değiştirildi. Yürütme organının yetkileri genişletilerek, yargı organının yetkileri sınırlandı. Kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı ve özel hayatın gizliliği hakları kısıtlandı. DGM'ler getirildi. Sıkıyönetimsiz bir sıkıyönetimin koşulları oluşturuldu. Kamu görevlilerinin sendikal hakları ortadan kaldırıldı.

2 — Ceza Yargılamaları Usulü

lû yasında, Askerî Mahkemelelerin kuruluş ve yargılama usulleri yasında, Danıştay yasında değişiklikler yapılarak savunma hakkı kısıtlandı. Bu hakkın temel ilkelere dayanan "Suçsuzluk karinesi" ortadan kaldırıldı. İdare tarafından Danıştaya "gizli" kaydıyla gönderilen belge ve raporları davacının, ilgilinin ve savunucusunun inceleme hakkı yok edildi.

3 — Polis Görev ve Yetki Yasında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasında, değişiklikler yapıldı, valilik ve kaymakamlıklara toplantı ve yürüyüşleri erteleme, yürüyüş güzergâhını değiştirme yetkisi tanındı.* Yargı kararı olmadan, mülkiye âmirlerinin emir-

* Bu yetki daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.

leriyle polise, konutlara girme, kişinin özel eşyasını ve kâğıtlarını inceleme yetkisi verildi. Yeni bir dernekler yasası getirilerek dernek kurma ve yönetme hakları sı-

nırlandı.

Bu ve benzeri anayasa ve yasa değişiklikleri ile 1961 Anayasasının getirdiği birçok hak ve özgürlükler ortadan kaldırıldı.

BURJUVAZİNİN SÜREN TEDİRGİNLİĞİ

Hukuk, sınıflı toplumlarda, egemen sınıfların yasallaşmış iradesidir. Hukukun temel karakteri budur. Bu tür toplumlarda siyasal iktidarlar hukuku bir baskı aracı olarak kullanırlar. 12 Mart faşizmi bunun çarpıcı bir örneğini verdi. Ama faşizmin tüm budamalarına rağmen Anayasada kalan kimi hak ve özgürlüklerin, egemen güçleri hâlâ rahatsız ettiği anlaşılmaktadır.

Özellikle son yıllarda yoğunlaştırılan "Bu anayasa ile memleket idare edilmez", "komünizm geliyor", "otoriter devlet", "başkanlık sistemi" slogan ve propa-

gandalarının temeldeki amacı, 1961 Anayasasından kalan kimi hak ve özgürlüklerin de ortadan kaldırılması, DGM'lerin yeniden kurulması, yeni baskı yasaları getirilerek sivil ve sıkıyönetim rejiminin yerleştirilmesi, Anayasa ve Danıştay gibi yasama ve yürütme üzerindeki denetim kurumlarının yetkilerinin sınırlandırılması, böylece yürütme organının yargısal denetimden kurtarılması, giderek partizan ve keyfi bir yönetime olanak sağlanması, sonuçta emperyalizme bağımlı, işbirlikçi tekelci burjuvazinin sürdürmekte olduğu dikta rejiminin perçinlenmesidir.

ÇIKAR YOL

Bütün bunlar, terörü önleme ve bunalımı giderme gerekçesi altında yapılmak istenmektedir. Oysa bunalımdan kurtulmanın, bireysel terörü önlemenin yolu, Anayasayı daha da geriye doğru değiştirmek, 12 Marttan arta kalan kimi demokratik ilkeleri de ortadan kaldırmak değildir. MC dönemlerinde faşist bir rejimi gerçekleştirme amacı ile aşırı sağ unsurlarla doldurulan devlet ve emniyet kadroları bu unsurlardan arındırılmadıkça, Millî İstihbarat Örgütü faşist terörü önleme doğrultusunda işler hale getirilmedikçe, faşist saldırı ve siyasal cinayetlerin plan-

layıcısı, teşvik ve tahrikçisi örgütler ortaya çıkarılmadıkça bunalımdan kurtulmak olanaksızdır.

Anayasa elbette değiştirilebilir ve değiştirilmelidir. Ancak bu değişiklik; 12 Martın gerçekleştirdiği geriye dönük değişiklikleri ortadan kaldırmak, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, DGM'leri bu temel yasadan çıkarmak, lokavtı yasaklamak, kamu görevlilerinin grevli ve toplu-sözleşmeli sendikal haklarını sağlamak doğrultusunda olmalıdır. Günümüzün meclis aritmetiği böyle bir değişikliğe elverişli bulunmamaktadır. Bu açıdan içinde bulun-

duğumuz koşullarda kimi gerekçelerle yapılmak istenen değişikliklere karşı çıkmak demokrasi mü-

cadelesi açısından bir görev sayılmalıdır.

HALİT ÇELENK

BAĞLANTISIZLIK HAREKETİ VE HAVANA DORUĞU

Bağılantısız Ülkeler 6. Doruk toplantısı, 96 ülke ve ulusal kuruluş hareketinin katılımıyla Eylül başında Havana'da yapıldı.

Bağılantısızlar hareketinin temelleri 1955'te Bandung'ta toplanan Asya-Afrika Devletleri Konferansında atılmış, Konferans sonra-

sında Nasır, Nehru ve Tito'nun girişimleriyle 1. Doruk Toplantısı 1961'de Belgrad'ta yapılmıştı. 25 ülkenin katıldığı 1. Doruk Toplantısını 1964'te Kahire (47 ülke), 1970'te Lusaka (54 ülke), 1973'te Cezayir (76 ülke), ve 1976'da Kolombo (82 ülke) dorukları izledi.

HAREKETİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı faşizmin yıkılışıyla birlikte yeni sosyalist devletlerin kurulması ve sömürgeciliğin gerilemesiyle sonuçlandı. ABD liderliğindeki emperyalist sistem, soğuk savaşı başlatıp bir dizi saldırgan askeri paktları kurdu. Bunların en önemlisi olan NATO'ya karşı sosyalist devletlerin Varşova paktını kurması, dünyayı mevcut iki sistemin yansıması olarak iki askeri bloka böldü. Soğuk savaş sürerken, yeni yeni ülkeler de sömürge zincirlerini kırarak siyasal bağımsızlıklarına kavuşuyorlardı. Bu ülkelerde ulusal kuruluş hareketleri sonunda genellikle cılız ulusal burjuvaziye güçlendirmeye yönelik ekonomi politikalar egemen oldu. Emperyalist devletlerin tüm çabalarına karşın, bu çelişkiler yeni bağımsızlığa kavuşmuş ülkeleri emperyalist paktların dışında tuttu. Diğer yandan da, sosyalist devletlerin bu ülke-

re yardımlarına karşı, bu yönetimlerin sınıfsal nitelikleri bunları sosyalist ülkelere karşı mesafeli bir tutuma itti. Bağlantısızlık hareketi bu koşullarda doğdu. Özetle söylemek gerekirse, hareket, ekonomi politikaları ve sonuçları itibarıyla kapitalist sistemin bir parçası durumunda bulunan ve siyasal bağımsızlıklarını kazanmış eski sömürge devletlerin ortak eylemi olarak kuruldu.

Hareketin ilk doruk toplantısında dile getirilen sorunlar ve belirlenen tutumlar, hareketin anti-emperyalist özünü belirliyordu. Doruk Toplantısında, uluslararası ilişkilerin gerginleşmesinin temeli olarak emperyalizm ve sömürgecilik kınanıyor, genel ve tam bir silahsızlanma, farklı sosyo-ekonomik sistemlere sahip ülkelerin barış içinde birarada yaşaması talepleri öne sürülüyordu.

1. Doruk toplantısı emperyaliz-

min tüm çabalarına karşın başarılmış, hareket tüm dünya devrimci hareketi tarafından olumlu karşılanmıştı. Bağlantısız ülkelerin sayıları hızla artmış ve Birleşmiş Milletler içinde önemli bir güç oluşturmaya başlamıştı. Daha sonraları 77'ler Grubu ve BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı Bağlantısızlar Hareketinin önemli birer parçaları durumuna geldiler.

Bağlantısızlar hareketine üye ülkelerin —sosyalist ülkeler ve OPEC ülkeleri hariç— bir bütün olarak hızla yoksullaşması, Ceza-

yir Doruğunda ekonomiyi ana sorun olarak gündeme getirirken, yeni sömürgeciliğin yaygınlaşması hareketin içindeki farklılıkları artırdı. Öyle ki bugün bağlantısızlar hareketine üye ülkeler, dünyada mevcut tüm siyasal ve ekonomik düzenleri temsil etmektedirler. Feodal monarşi ve askerî diktatörlüklerle halk iktidarları, petrol zengini ya da yoksul kapitalist düzenlerle kapitalist olmayan kalkınma yolunu benimseyen ya da sosyalist düzenler yanyana bulunmaktadırlar.

HAVANA DORUĞU

Soğuk savaşın son bulduğu, sömürgeciliğin büyük ölçüde gerilediği, buna karşılık emperyalizme bağımlı ülkelerin hızla yoksullaştıkları bir ortamda harekete yeni bir ivme vermenin ve bağlantısızlığın temel ilkelerini bugünün koşullarında yeniden vurgulamanın gereği ortaya çıkmıştı. Bağlantısız ülkeler arasında bulunan bazıları emperyalizmi hâlâ tedirgin eden hareketin pasifleştirilmesini üstleniyorlardı. Hareketin doğuş koşulları, sosyalist ülkelerin bağımsız ülkelerle ilişkileri, yeni sömürgecilik gözardı edilerek bağlantısızlık, sosyalist ve emperyalist sistemlerin askerî paktlarında bulunmamak ve bunun uzantısı olarak iki sisteme de her konuda eşit uzaklıkta bulunmak olarak yorumlanıyordu. Havana Doruğu, bu anlamda bağlantısızlar hareketinin en önemli aşamalarından biriydi.

Dünya kapitalist sisteminin bunalımı derinleştikçe bağımlı ülkelerin faturaları kabarıyor, bu du-

rum bu ülkelerin halklarını emperyalizme karşı daha bilinçli bir ortama itiyordu. Bunun yanında, emperyalizmin jandarmalığını üstlenen diktatörlüklerin birbiri ardından yıkılmakta oluşu, sosyalist ülkelerin ulusal kurtuluş mücadelelerine yardımı, bu arada Küba'nın özellikle Afrika kurtuluş hareketlerine katkısıyla dünya devrimci hareketinde kazandığı saygınlık, Havana Doruğu öncesinde, emperyalizm açısından büyük olumsuzlukları beraberinde taşıyordu. Emperyalist ülkeler için amaç, hareketin donuk bir bağlantısızlık anlayışına ulaşarak emperyalizm için taşıdığı tehlikeleri ortadan kaldırması ya da bölünerek etkinliğini yitirmesi idi.

Hareket içinde farklı rejimlerin varlığının ötesinde, üye ülkeler arasındaki ekonomik uçurumlar, yerel sürtüşmeler, emperyalizmin manevraları açısından olumlu bir ortam yaratıyordu. Nitekim 6. Doruk Toplantısının Havana'da yapılmasının kararlaştırılması üye-

rine Küba aleyhine yoğun bir kampanya başlıyordu. Bu arada ekonomisi hızla kötüleşen ve IMF ve Batılı kredi kaynaklarından borç alan Yugoslavya da kendi yönünde bir kulise giriyordu. Tito, özellikle Küba'nın hazırladığı karar tasarısına karşı geliyor, sosyalist ülkelerin bağlantısızların doğal müttefiki kabul edilmesinin hareketi bölceğini öne sürüyordu. Yine aynı şekilde, Mısır'ın hareketten ihracına ve Kamboçya'yı Heng Samrin yönetiminin temsiline karşı tezler geliştirdiyordu.

Bu girişimler, alınan kararlar da belli ölçüde etkili oldular. Ancak yoğun yıpratma kampanyası, Küba'nın hareket içindeki yerini sarsmadı. Kastro'nun, gericiliği, emperyalizmi, sömürgeciliği, yeni sömürgeciliği, faşizmi, ırkçılığı, siyonizmi, eşit olmayan ekonomik ilişkileri ve geri kalmış ülkelerin sömürülmesini mahkûm eden açış konuşması üye ülkelerde önemli yankı uyandırdı. Havana Doruğunda kabul edilen karar tasarısıyla da, bağlantısız ülkelerin, emperyalizme, faşizme, yeni sömürgeciliğe karşı mücadele edecekleri ve ulusal kurtuluş hareketlerinin yanında olduklarının bir kez daha vurgulanması, Bağlantısızlar Hareketinin yönünü yeniden belirtti.

Doruğun gündemindeki iki önemli konu (Mısır'ın ihracı ve Kamboçya yönetiminin temsili) 1981'deki dışişleri toplantısında karara bağlanmak üzere bırakıldı.

Alınan bir başka karar ise, Kıbrıs ile ilgiliydi. Kıbrıs'a askerî bir müdahaleden doğan ve Türkiye'yi uluslararası arenada güç durumda bırakan olumsuz yönler, doğaldır ki, burada, ön plana çıkmıştır. Ama, Kıbrıs'a askerî müdahalenin, Yunanistan'da ve Kıbrıs'ta, ABD emperyalizminin kuklaları olan faşist cuntaları yıktığı, bir başka deyişle, nesnel sonuçları bakımından, emperyalizmi ve faşizmi bölgede geçici bir süre zayıflattığı olgusu gözönünde bulundurulmamıştır. Gene bunun gibi, bu müdahalenin, Türk cemaatinde karşı şovenliği geliştirmekle ve Denktaş gibi faşist eğilimli bir lideri iktidar olarak güçlendirmekle birlikte, Rus şovenliğini ve aynı şekilde EOKA'nın ırkçı soykırımını geriletmediği olgusu da gözönünde bulundurulmamıştır. Emperyalizme ve faşizme karşı olan bir konferansın, sorunun bu yönlerini gözardı etmesi, temel bir kusurdur. Ama şunu da ekleyelim ki, Bandung Konferansına "müttefiklerinin isteği üzerine" katılan ve emperyalizmin saldırgan paktlarını öven, daha sonraları ise emperyalizmin güdümünden ayrılmayan Türkiye için bu karar, bir uyarı olmalıdır.

Havana Doruğuyla Bağlantısızlar Hareketi, emperyalizmin jandarmalığını üstlenen üyelerini tecrit ederek, dünya devrimci hareketinin bir parçası olarak kalma yönünde önemli bir adım atmıştır.

KAYA GÜVENÇ

YİTİRDİĞİMİZ İKTİSAT TARİHÇİSİ ÖMER LÜTFİ BARKAN*

Benim kuşağımın bahtsız bir yazgısı vardır. Hele bu kuşak, Anadolu'nun içinden, bir kasaba-köyden geliyorsa. Çünkü, bir kere, hemen hemen eski yazıdan yeni yazıya geçiş döneminin kuşağıdır. Bu nedenle, okumaya, çevresini, toplumunu öğrenmeye, araştırmaya başladığı an, yeni yazı ile okuyabileceği, okul kitapları dışında pek az şey bulur. Eski yazı, feodal ideolojiyle, gericilikle özdeşleştirilmiştir; bir başka deyişle, cumhuriyete karşı, lâıykliğe karşı gerici bir ideolojinin içinde barındığı bir âlemi kucaklar. Bir bakıma doğrudur da. Ama bunun yanı sıra, bu eski yazıyla saptanan âlemin içersinde, bu toplumun bağrından doğan nice materyalist düşünce, toplumsal varlığımızın niteliğini açıklığa kavuşturacak nice belge, bizim için kapalı kalmıştır. Özellikle benim gibi bir "hoca" evinde çocukluğunu tamamlamış olanlar, eski yazı dünyasında, Kuran ve diğer birkaç din kitabından başka bir şey olmadığı yanılgısına daha çok kapılmış olsa gerekir. Kemalist devrimin, yeni kuşağın eski yazı ile bağlarını koparıırken, önemli ölçüde, gerici ideolojilerle ve gerici geleneklerle bağlarını da

kopardığını vurgulamak gerekir. Ama bunun yanı sıra, şunu da belirtmek gerekir ki, bu kuşak, kültürün kaynaklarını, yalnızca Batıdan aktarılan yayın dünyasında aramak zorunda kalmış, kendi toplumsal yapısının bir ürünü olan birey, kendini oluşturan toplumsal yapıdan kültürel bakımdan yalıtılarak, Batı kültürünün —o da bilimsel sosyalizmden özenle yahtılmış bir kültürün— üstyapısıyla örtünmüştür. Diyalektik ve tarihsel materyalizmin öğrenilmesi olanakları doğana değin, toplumsal gelişmenin bilgisini de Batıda aradık, malzemesini de Batıdan almaya yöneldik. Bizim kuşağın, arayış içersinde, tutkulu bir arayış içersinde olan öğeleri, tam bir dejenereasyona böyle uğradı. Oysa bilimsel sosyalizm, bize, toplumların gelişmesinin olduğu gibi, kendi toplumsal gelişmemizin, tarihinden geleceğe uzanan çizgisinin bütünlüğünü ve birbirine bağlılığını gösterdi. Bu toplumun temel yapısının tarihsel oluşumunu ve bu temel yapı üzerinde kendini gösteren ve aynı zamanda temeli etkileyen siyasal, hukuksal, sanatsal üstyapıyı bilmeden, irdelemeden, öğrenmeden, kendi toplumsal ge-

leşmemizin özel ve özgün yasalarını bulgulayamayacağımızı gösterdi. Gene bilimsel sosyalizm gösterdi ki, özellikle dünya ticaretinin önemli boyutlara ulaştığı dönemlerde, belli bir toplumun gelişmesi, öteki topluluklarla bağlantı ve ilişkileri ölçüsünde, o toplumun içersinde bulunduğu uluslararası konumuna, coğrafyasına bağlıdır ve uluslararası konumdaki değişmeler, o ülkenin özelliklerine göre, yeni iktisadî durumların ortaya çıkmasında etkili olabilir, dolayısıyla yeni toplumsal yasalar, eski yasaların yanında yer alır, ya da eski toplumsal yasaların yerine geçer.

Konu dışı bir şey daha söylememize izin verilsin: Bilimsel sosyalizmi öğrenme olanağına kavuşmadan önce, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî yapısına ışık tutacak ve gerek bu imparatorluğa etkileyen dünya ticaretinin niteliğindeki değişimleri bir ölçüde aydınlatacak çalışmalar vardı; ama bunlar, "bilim" in birer öğesi olarak, tarihsel bir "bilgi" parçası olarak yaşama geçirilmeden kaldılar. Ancak, bilimsel sosyalizmin elinde, bunlar, toplumsal gelişme yasalarının bulgulanmasında eşsiz birer malzeme olarak ele alındıklarında, yaşama geçirilmeye başlandı.

Yitirdiğimiz Prof. Dr. Ömer

Lütfi Barkan'ı, kendimdeki böyle bir değişme döneminde, bilimsel sosyalizmle buluşmam sırasında bulguladım. Bulguladım diyorum, çünkü yazılarının önemli bir kısmı daha önce yazılmıştı, ve biz, bu yazılar yayınlandıkları tarihten çok sonra bile, Sartre'ın *Gizli Oturum*'unun önsözünde yayınlanan "eksistansiyalizm" in "teori"sinin gizemini çözmeye, ya da ne bileyim İstrati'nin *Vanya Dayı*'sında, Steinbeck'in *Yukarı Mahallesi*'nde vb. sosyalizmi bulmaya çalışıyorduk. Bilimsel sosyalizmle ciddi sayılabilecek buluşma yıllarımda, Barkan'ın çok önce yayınlanmış bulunan yazıları, ve bu yazılarda yer alan belgeler, bir yandan bizim kuşağımızla eski yazı belgeler arasında bir köprü oluşturuyor ve bir yandan da, bizim içinden geldiğimiz toplumun tarihinin materyalist bir tahliline girişmemize olanak sağlıyordu. Burada şunu belirteyim ki, bu, yalnızca Barkan ile sınırlı kalmıyor, Halil İnalcık (ve özellikle "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *Bellekten*, sayı 92), Mustafa Akdağ (ve özellikle *Celâli İsyanları*, Ankara 1963) ve Osman Turan (özellikle "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *Bellekten*, sayı 47), bizim önümüzdeki soruların aydınlığa çıkarılmasında değerli belgeler sunmuş bulunuyorlardı.

BARKAN'IN ÇALIŞMALARININ BİZİM AÇIMIZDAN ÖNEMİ

Sosyalistler arasında, Osmanlı İmparatorluğu'na ilk ve canlı eğilme, Asya üretim tarzı ile İmparatorlukta üretim tarzı arasında bir özdeşlik kuran tezlerin ağırlık kazanmasıyla başlar. Asya üretim

tarzı, kendi kendine yeterli kapalı bir ekonomiye sahip olması dolayısıyla, gelişmeye karşı en çok direnç gösteren bir üretim tarzıdır. Marx, Doğulu toplumların içsel bir dinamizmle gelişmemiş olmaları-

* Ömer Lütfi Barkan 1902'de Edirne'de doğmuş, Strazburg Üniversitesinde felsefe ve sosyoloji okumuş, 1931'de Eskişehir Lisesinde felsefe öğretmenliği yapmıştır. 1933'te İstanbul Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü doçentliğine atanmış, ve daha sonra İktisat Tarihi ve İktisadî Coğrafya kürsüsüne geçmiştir. 1941'de profesör ve daha sonra ordinaryüs olan Barkan, 1950'de Türk İktisat Tarihi Enstitüsünü kurdu ve 1973'te emekliye ayrıldı. 23 Ağustos 1979'da öldü. Altı yıldan beri Milletlerarası Oryantalistler Birliğine bağlı "Osmanlı ve Osmanlı-Öncesi Türk Komitesi" başkanlığını yapmaktaydı. "Hüdevendigar Lıvası Sayım Defterleri Mukkademesi" dolayısıyla Barkan'a geçen yıl, Sedat Simavi ödülü verilmiştir.

nın nedenlerini ararken, bazı Doğulu toplumların, özellikle o zaman belli bir ölçüde bilgi sahibi olduğu Hint topluluklarının, henüz, tarımsal komün dönemini aşmamış olduğunu saptamıştı. Bunu iki nedende toplamak olanaklı: Biri, toprak, özel olarak tasarruf edilmekle birlikte, *henüz*, komünal mülktür ve toprağın ismi sahibi, topluluğun babası rolündeki, beydir. Dolayısıyla, artı-emeğin ve artı-ürünün de sahibidir. Bu artı-ürün ise, beyin, sarayın ve maiyetinin gerekli giderlerini ve lüks giderlerini karşılayan bir fon oluşturur. Genellikle dış ticarete açık merkezlerde, bu fon, harcanarak tüketilir ve dolayısıyla, artı-ürün, topluluk içerisinde, topluluğun çeşitli üyeleri arasında bir birikimin ve sınıf farklılaşmasının nedeni olmaz. İkincisi ise, bu topluluklarda, tarımsal ve zanaatsal üretimin, kendi kendine yeterli birimler oluşturmasıdır. Topluluk üyeleri, ürünlerini, birbirleriyle değişerek, tarımsal ve zanaatsal gereksinmelerini karşılar. Bu da genel olarak doğal ekonomi koşullarında gerçekleşir. Dolayısıyla, bu topluluklarda, yeniden-üretim eski boyutlarda yinelenerek devam eder. Bu topluluklar, dünya kapitalizminin etkisinde, özellikle İngiliz sanayi sermayesinin dışsal etkisiyle parçalanmıştır. Marx, bu ilkel toplulukların parçalanışının acılı, ıstıraplı bir yol izlediğini belirtirken, sermayenin bu dışsal etkisinin, onları ilkelliğe, atılığa, köleliğe bağlayan üretim tarzını parçaladığı için de *devrimci* bir etki olduğunu söyler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı Avrupa ülkeleri gibi, kendi

iç dinamizmiyle kapitalizme geçmemiş olması, sosyalistler arasında, başlangıçta, İmparatorluktaki üretim ilişkilerinin Asya üretim tarzına uygun düştüğü görüşünün gelişmesine neden oldu. Ne var ki, Barkan'ın, daha 1937-38'lerde *Ülkü* dergisinde yayınlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıflarının Hukuki Statüsü" (c. IX, 1937, c. X, 1937-1938) ve "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları" (c. XI, 1938) ve bu yazılarda yer alan belgeler, bize, İmparatorlukta, doğrudan üretici olan köylünün, yani "reaya"nın, bir "serf" olduğunu saptamamıza olanak sağlıyordu. Gerçi, Barkan, birçok kez belirttiği ve özellikle "Türkiye'de Servaj Var mı idi?" (*Belleten*, c. XX, sayı 78) adlı yazısında vurguladığı gibi, İmparatorlukta, "serflik" sisteminin varlığını kabul etmemiş, ve esas olarak, üzerindeki üretici köylü ile birlikte satılan, bağışlanan, miras bırakılan vb. toprakların, çıplak mülkiyetinin devrinin değil, köylünün vergilerini tahsile mahsus bir devrin sözkonusu olduğunu ileri sürmüştür. Barkan'ı (ve diğer iktisat tarihçilerimizi) böyle bir yanılgıya götüren neden, toprağın yeni sahibinin, toprağın sahibi olarak, üretici köylü üzerinde *tam* bir tasarruf hakkına sahip olmamış olmasıydı. Oysa bu, özünde feodal mülkiyetin karakteristiğidir; çünkü feodal mülkiyette, feodal bey, serfin tasarrufunda bulundurduğu toprağın *mutlak* sahibi değildir. S erf, nasıl toprağa bağlı ise, toprağı işlemekle ve angarya ve vergilerini toprak sahibine (emekrant, ürün-rant ya da para-rant biçiminde) ödemekle yükümlü ise,

aynı ölçüde, toprağın tasarruf hakkına da sahiptir. Bu bakımdan, feodal beyin, irsen tasarruf hakkına sahip olan köylüyü, gerekli bir neden olmaksızın, tasarrufunda bulundurduğu topraklardan atmaya ya da serf üzerinde geleneksel veya daha sonra yasal olarak belirlenmiş kuralların dışında tasarrufta bulunmaya hakkı yoktur.

Barkan, yukarıda belirtilen yazılarında, ve özellikle XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt, Kanunlar (İstanbul 1943)'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda, "serf" in bütün özelliklerinin varolduğunu ortaya koyan belgeler yayınlandı. Bu belgelere göre, doğrudan üretici köylü, yani reaya, toprağın sahibi değildir; toprağın sahibi, ya kişi, ya dinsel zümre ya da devlettir. İster devlete ait, ister dinsel zümreye, ister kişilere (veya Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da olduğu gibi Kürt beylerine, aile ve sülaleye ya da aşiret reislerine)* ait olsun, hemen hemen hepsi, askerî-feodal örgütlenmeye göre, timar sistemine bağlanmıştır. Mülk timarın, vakıf timarın, sipahi timarının (veya Doğu ve Güney-Doğuda yurtluk ve ocaklık timarların) tümünde, doğrudan üretici köylü, timar sahibine, artı-ürünü ödemekle yükümlüdür ve buna karşılık, timar sahibinin, devlete karşı, timarın gelirin ve niteliğine göre farklılık gösteren askerî yükümlülükleri vardır. (Özellikle, *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Timar",

ve "Çiftlik" maddelerine bakınız.) Reaya, toprağın irsen tasarruf hakkına sahiptir, toprağıni terkedemez, terketmiş olursa ve aradan on yıldan (bazı kanunlarda 15 yıldan) fazla bir zaman geçmemişse, bağlı olduğu toprağa geri getirilir. Reaya, tasarrufunda bulundurduğu toprağı, üç yıldan fazla işlemeyen bırakamaz. Reaya, askerî sınıftan ayrı bir kast oluşturur, raiyet oğlu raiyettir. At binemez, kılıç kuşanamaz, kendisine timar verilmez. Buna karşılık, "kale fetihinde bayrak dikmek", "yarar diller (tutsaklar) ele getirmek ve başlar kesip defaatle yararlığı ve dilaverliği görülmek gibi" büyük başarılar sağladığında, padişah tarafından kendisine "iptidai berati" verilmek suretiyle raiyetlikten kurtulabilirdi. (Bkz: *Kanunlar*, s. 65, *Ülkü*, c. IX, s. 110; c. X, s. 157, 200, 416, 418, 421; "Timar", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 316.)

Bu konuya eklenebilecek bir başka nokta, Barkan'ın "kulluklar" ve "ortakçı kullar" ile ilgili incelemeleridir. *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nın birinci cildinde, üç yazı halinde yayınlanan "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri" ve özellikle bunun içinde yer alan "Kulluklar ve Ortakçı Kullar" (c. I, sayı 2) adlı incelemesinde, serf olan reaya ile savaş tutsaklarından olduğu sanılan ve saray ailesine ait timarlarda çalışan kullukların "köle" niteliği arasındaki, gene reaya ile köklerinin kölelere da-

* Ayraç içerisinde vermemizin nedeni, Barkan'da, yurtluk ve ocaklık timarlarla ilgili belgelere rastlamadığım içindir. Bu konuda, esas bilgi, Uzunçarşılı'nın yayımladığı "Kanun-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hâkani" (*Belleten*, sayı 59)'de vardır.

yandığını bir varsayım olarak ile-ri sürdüğü "ortakçı kullar" ara-sındaki farklılıkları belirten belge-ler yer almaktadır. Daha sonra Anadolu'da feodal ilişkilerin alaca-ğı "ortakçı"lığın tarihsel kökleri hakkında bilgiler içeren bu belge-ler, İmparatorlukta, serf yanında farklı statüde tarım emekçilerinin bulunduğunu vurgulaması bakımın-dan ayrı bir önem taşımaktadır.

Serflüğün ve askeri-feodal siste-min varlığını, büyük ölçüde, Bar-kan'ın yapıtlarında yayınladığı bel-gelere dayanarak saptayabildiği-mizi belirtelim. Bunlara bağlı ola-rak, ayrıca toprak mülkiyet biçim-lerinin özelliğini açıklamamıza ya-rayan incelemeleri ayrı bir yer tu-tar. İmparatorlukta, fethedilen topr-ak, islâm ilkelerine göre, fethe-denin ve buna bağlı olarak fethe-den fatihin mülkü sayılır. Fethin özelliği, örneğin savaş yapmadan fatihe katılma (iltihak) ile fatihin savaşarak toprakları fethetmesi, bu toprakların, eski sahiplerinin elinde bırakılması ile eski sahiple-rinin elinden alınması gibi iki fark-lı sonuç doğurduğu gibi; fethedilen toprak ve alınan tutsakların beşte-birinin fatih kumandanlar arasın-da paylaşılması ve geri kalan topr-akların topluma ait, yani miri mülk topraklar olarak tasarruf edilmesi, toprak mülkiyet biçimle-rinde farklılıklar yaratmıştır.

Ne var ki, eski Osmanlı tarih-çileri, Anadolu topraklarının tü-münü miri mülk topraklardan say-dığı gibi, İmparatorlukta üretim ilişkilerinin Asya üretim tarzına uygun düştüğünü ileri sürenler de, bundan yararlanarak, henüz topr-akta özel mülkiyeti tanımayan tarımsal komünün son aşamasını

temsil eden asya biçimiyle İmpa-ratorlukta miri toprak mülkiye-tini, özdeş mülkiyet biçimleri ola-rak görmüşlerdir. Asya biçiminde özel mülk toprağın bulunmadığı, toprakta özel mülkiyetin tarihsel olarak oluşmadığı gözönünde bu-lundurulduğunda, Barkan'ın bize aktardığı bilgiler, bu bakımdan son derece değerlidir. Bunları şöyle sı-ralamak olanağı vardır:

Barkan, "Mâlikâne-Divânî Sis-temi" (*Türk Hukuk ve İktisat Tari-hi Mecmuası*, Cilt II) adlı incele-mesinde, daha çok Anadolu Selçuk-lu devletinin bulunmuş olduğu böl-gelerde, doğrudan üretici köylünün, iki başlı vergiye bağlanmış oldu-ğunu gösterdi. Bunun bir benzerinin, Irak'ta, toprağın eski sahiplerinin (feodallerin) aldığı vergilere do-kunulmaksızın, yeni fatihlerin de ikinci bir vergi almaları biçimin-de tarihsel olarak oluştuğunu, İnalçık, bir incelemesinde açıklar. Barkan, Anadolu'da saptadığı ve iki baştan tasarruf olarak nitele-nen Malikâne-Divânî sisteminde, reayanın, biri toprağın sahibine, öteki reayanın sahibine olmak üze-re iki ayrı vergi ödediğini saptadı. Yalınlaştırarak şöyle ifade etmek olanaklı: Malikâne sahibi, yani toprağın sahibi, toprak vergileri-ni; reayanın sahibi, yani devlet (onun temsilcisi sipahi), kişilere ait vergileri (bir bakıma baş ver-gisi de diyebileceğimiz vergileri) almaktadır. Barkan'ın bu yorumu, birinci yorum kadar güçlü görün-müyor. Ama, hangi yorum, gerçe-ği daha çok yansıtırsa yansıt-sın, şu önemli sonuç değişmiyor: Os-manlıların yönetimine girdiği za-manlarda, bu topraklarda (özellik-le Kadim Rum), önemli ölçüde

özel mülk topraklar vardı, ve bu topraklar, İmparatorluğa katıldığı zaman, askeri yükümlülüklerin ka-bul edilmesi koşuluyla, gene, eski sahipleri elinde bırakılmıştı. Top-rağın sahibi, gene eskisi gibi ver-gisini alıyor; ama üretici köylü, ayrıca, bir de, devlete (sipahiye) askeri vergi ödüyordu.

Barkan, 1940'lı yıllarda, *İstan-bul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'na yazdığı üç inceleme-de ("Şer'i Miras Hukuku ve Evlat-lık Vakıflar", c. VI, sayı 1; "Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakları", c. VII, sayı 1; "İmpara-torluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti" c. VII, sa-yı 4) ve *Zeki Velîdî Togan Arma-ğanı*'na yazdığı "Osmanlı Devrinin 'Eşkincili Mülkler'i veya 'Mülk Ti-marlar'ı Hakkında Notlar"da, İm-paratorlukta özel mülk toprakların önemli bir yer tuttuğunu ve bunun yanı sıra vakıf mülk toprakların özünde özel mülk topraklar oldu-ğunu, ya da özel mülk topraklar-dan dönüştüğünü, ve miri mülk topraklardan, bazı parçaların ay-rılarak, satış, bağış ve çehiz ola-rak saray tarafından özel mülk topraklara dönüştürüldüğünü gös-terdi. Bu incelemelerde yer alan belgeler, bir yandan, İmparator-luktaki miri mülk ile özel mülk topraklar arasında ve gene özel mülk ile zümre mülkü (vakıf mülk) topraklar arasında bir Çin Seddi bulunmadığını, birinden di-ğerine geçişin hukuksal bir de-ğişiklikten başka bir şey olmadığı-nı belgeledi; öte yandan, özel mülk olsun, zümre mülkü olsun, miri mülk olsun, büyük toprakla-rın feodal niteliğini ortaya koyan belgeler sundu. Bu yazılarda yer

alan belgeler, İmparatorlukta toprak mülkiyetinin, asya üretim tarzına temel olan (tasarrufun özel, mülkiyetin henüz ortaklaşa olduğu) tarımsal komün ile tarih-sel gelişme bakımından herhangi bir benzerlik kurmanın olanaksız-lığını kanıtlamaktaydı. (Ayrıca "Timar" maddesinin son paragraf-larındaki Barkan'ın yorumuna ba-kınız.)

Barkan'ın özellikle Balkan ül-kelerindeki toprak reformuna iliş-kin incelemelerine burada değinip geçelim. Ama önemle belirtilmesi gereken bir başka incelemesi, Tan-zimatın 100. yıldönümü dolayısıy-la hazırlanan *Tanzimat* (İstanbul 1940)'a yazdığı, "Türk Toprak Hu-kuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunname-si"dir. Her ne kadar, timar siste-minin yapısına, oluşumuna ve çö-zülüşüne ilişkin geniş bilgiler, *İslâm Ansiklopedisi*'nde yayımla-nan *Timar* ve *Çiftlik* maddelerinde yer alırsa da, *Tanzimat*'taki ince-lemesinde, İmparatorlukta toprak mülkiyet biçimlerinin geçirdiği hu-kuksal değişiklikleri ele alır ve bir yandan miri toprağın, onu tasarru-funda bulunduran köylünün özel mülkiyetine dönüşmesindeki evrele-ri ve bir yandan da üretici köylü-nün bağımlılık durumundaki azal-mayı sağlıklı bir biçimde tahlil eder. Bu arada, üretici köylünün tasarrufunda bulundurduğu topra-ğın, tasarruf hakkının satılmasına, borcuna karşılık ipotek edilme-sine veya haczedilmesine ilişkin ye-ni yasa değişikliklerini ve bunla-rın sonuçlarını sergiler.

Barkan'ın 1935'lerden beri ara-lıksız sürdürdüğü çalışmalarında, dikkati çeken temel özellik, kuş-

kusuz, bu yazılarda yer alan belgelerin kendisi tarafından (ya da 1940'larda oluşturduğu enstitüde arkadaşlarıyla birlikte) bulunmuş ve düzenlenmiş olmasıdır. Denebilir ki, Barkan, hiç değilse, otoritesini sağlayana değin, kendisi, bir "enstitü" gibi çalışmış, İmparatorluğun özellikle 15 ve 16. yüzyıllar tarihini, —doğaldır ki kendisinin benimsediği konular içersinde kalmakla birlikte— bugün, bizim, irdelememize olanak sağlamıştır. Barkan'ın çalışma konuları yalnız toprak mülkiyet biçimleriyle sınırlı değildir kuşkusuz. *Vakıflar Dergisi*'nde (sayı II, 1942) yayınlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", her ne kadar toprak sorunu ile ilgili ise de, bu incelemede, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinde derişlerin rolü esas alınmıştır ve ahilikle ilgili bilgiler vardır. Gene bu yazının sonunda, evkaf defterlerinden derlenerek yayınlanan kayıtlar, Selçuklu döneminden intikal eden toprak mülkler ve ilk Osmanlı beylerinin toprak mülklerine ilişkin son derece önemli bilgiler içerdiği gibi, bu kayıtlarda geçen Yunus Emre adı da, ozan Yunus Emre ile ilgili tarihsel bilgilerin yenden gözden geçirilmesine neden olmuştur.

Bunlardan ayrı olarak, Barkan, Balkanlara ve Kıbrıs'a "bir iskân metodu" olarak sürgün gönderilmesine ilişkin incelemelerinde, Anadolu'da oluşan fazla nüfus dolayısıyla, önemli ölçüde topraksız kalan ve buna bağlı olarak lumpenleşen unsurların, yeni fethedilen alanlara aktarılmak suretiyle, bir yandan fetih yıllarında fazla

nüfus sorununun İmparatorlukça nasıl çözümlendiğinin belgelerini verdi ve bir yandan da devletin "adam göçürme"ye ilişkin feodal özelliğini vurgulayan belgeleri yayınladı. Öteki önemli yazıları arasında, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri" (*Belleten*, XXXIV, 136); "Tarihî Demografi' Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" (*Türkiyat Mecmuası*, c. X, 1951-53): "Edirne Askerî Kasamına Ait Tereke Defterleri (1545-1956)" (*Belgeler*, c. III, sayı 5-6) sayılabilir. Bu sonuncu incelemesine yazdığı sunuş yazısında, "Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar" bölümü ayrı bir değer taşımaktadır. Üç cilt olarak hazırlanan ve bitirmek üzereyken öldüğü ve henüz birinci cildi yayınlanmış bulunan *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-157)* (Ankara 1972) o dönemin işçi ve iş yaşamının özelliklerini ayrıntılı olarak sergileyen önemli belgedir.

İktisat Fakültesi Mecmuası'nda (c. 1, sayı 4, 1940) yazdığı "Şark Ticareti Hakkında Notlar" adlı tanıtma yazısı, ve daha sonra (1964) verdiği "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'nin Geçirdiği İktisadî Buhranların Sosyal-Yapı Üzerindeki Tesirleri" (*İktisadî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri*, İstanbul 1964) adlı konferans, Barkan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî ve toplumsal yükseliş ve çöküşünde, uluslararası ilişkilerin ve özellikle ticaretin rolüne eğilmesi bakımından ayrı bir önem taşır. Akdeniz iktisadî ünitesinin, Atlantiğe kayışı; Batıda kapitalizmin gelişmesi ve Doğu ile Batı arasındaki ticaretin niteliğinde meydana getirdiği değişme, ve bir zaman-

lar Doğu-Batı ticaret yolu üzerinde bulunan İmparatorluğun, bu yolun değişmesiyle İmparatorlukta ticarî yaşamın ve buna bağlı zanaatların çöküşü hakkında, özellikle bu konferansında, önemli belgeler ve yorumlar vardır. Kuşku yok

ki, Barkan, bu konuya, diğer konular kadar değinme olanağı bulamamıştır, ve belki de elde ettiği belgeler buna izin vermemiştir; ama yayınlarının özsel içeriğinde, sık sık bu olguyu vurgulamayı ihmal etmediği görülür.

MATERYALİST DÜŞÜNÜR VE BİLİM ADAMLARI İLE İTTİFAK SORUNU

Sözlerimi bitirirken, *Yeni Ülke*'nin okurlarına, özellikle genç arkadaşlara bir noktayı belirtmek isterim. Barkan, kuşkusuz, "mark-sist" değildi. Ama iktisat tarihçisi olarak materyalistti, ya da bu yön, çalışmalarında ağır basmaktadı. Onda yer yer ve özellikle Fuat Köprülü'nün etkisini izledimiz ilk yazılarında, Osmanlı İmparatorluğu üstyapısını idealleştiren pasajlarla karşılaşmamız ola-naklıdır. Ne var ki, ortaya çıkarıldığı belgeler ve bu belgelerden kaynaklanan tahliller, onun eksiksiz materyalist bir yöntem izlediğini ortaya koyar.

Lenin'in "Militan Materyalizmin Önemi Üzerine" adlı yazısını okuyan okur, orada, üç şeyin özellikle vurgulandığını görür: Birincisi, komünistlerin, komünist olmayan materyalistlerle, materyalist düşünür ve bilim adamlarıyla ittifakının önemini; ikincisi, modern doğa bilimcileriyle ittifakın önemini; üçüncüsü, eski tanrıtımaz yazının (bilim-dışı, toyca, antika yerler içerse de) yayınlanmasının önemini. Lenin, *Pod Znamen Marksizma* dergisinin, çevresinde toplanan herkesin komünist olmadığını, ama tutarlı materyalistler olduğunu açıklaması üzeri-

ne, bunu, olumlu bir tutum olarak niteliyor ve 1922'de, ömrünün son yıllarında, şunları yazıyordu: "Kanımcı komünistlerle, komünist olmayanların bu ittifakı kesinlikle esastır ve derginin amaçlarını doğru bir biçimde tanımlamaktadır. Komünistlerin düştükleri en büyük ve en tehlikeli yanılgılardan biri (büyük bir devrimin başlangıcını başarılı bir biçimde gerçekleştiren devrimcilerin genel olarak düştükleri gibi), bir devrimin yalnızca devrimciler tarafından yapılabileceği fikridir. Tersine, tüm ciddi devrimci çalışmalar, başarılı olmak için, devrimcilerin ancak gerçekten yiğit ve ileri sınıfın öncüsü rolünü oynayabileceği fikrinin anlaşılmasını ve eyleme geçirilmesini gerektirir. Bir öncü, yalnızca, önderlik ettiği insan yığınının tecrit olmamayı başarabildiği ve tüm yığını ileri doğru gerçekten de yürütebildiği zaman görevini, öncü olarak görevini yerine getirebilir. En değişik faaliyet alanlarında, komünist olmayanlarla bir ittifak olmaksızın, herhangi bir başarılı komünist kuruluş söz konusu olmaz." (*Marx-Engels-Marksizm*, s. 547-548.)

Ne bizim ve ne de bu derginin, Barkan ile herhangi bir yazı alış-

veriş, ve bu anlamda bir bağı ol-
mamıştır. Burada, "ittifak" soru-
nu, bizim, Barkan'ın yazılarına
yaklaşımımızda, ona verdiğimiz
değerde, ve bu açıdan duyduğumuz
saygıda ifadesini bulmaktadır. Bu,

bizim, bugün çevremize yönelik,
geleceğe yönelik bu tür davranış-
larımızın da özsel içeriğini açık-
lar sanırım. Anısı önünde saygı-
la eğiliyorum.

4 Ekim 1979

M. E.

HALİT ÇELENK
İDAM GECESİ ANILARI
VE
KARARLAR

GEZMİŞ-ARSLAN-İNAN
ÜÇÜNCÜ BASKI HAZIRLANIYOR'

ÜLKE YAYINLARI ● P.K. 512 KIZILAY-ANKARA

Yeni
ÜLKE
7

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ
İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR VE
ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR
YENİ ÜLKE

EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER
İCEN BÖRTÜCENE

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE
TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSAĞI ÜZERİNE
KENAN SOMER

"UZUN YÜRÜYÜŞ" TEN VİETNAM SALDIRISINA
VAHAP ERDOĞDU

ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ
ALAATTİN BİLGİ

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELE YANITLAR

DOĞANIN DİYALEKTİĞİ
RAGİP GELENCİK

KÖYLÜ SOSYALİZMİNDEN SOSYALİZM ESNAFLIĞINA
TOSUN KAYA

KONTAK KAPAMA VE PİNOCHET ÖZLEMLERİ
SEYHAN ERDOĞDU

İRAN'DAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE BİRKAÇ NOT
KAYA GÜVENÇ

yeni
ÜLKE
8

İDEOLOJİK BİRLİK VE ANTİ-FAŞİST VE
ANTİ-EMPERYALİST DAYANIŞMA ÜZERİNE
YENİ ÜLKE

TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN AĞIRLAŞAN
TOPLUMSAL-EKONOMİK SORUNLARI
VAHAP ERDOĞDU

FAŞİZM KONUSUNDA BAZI AÇIKLAMALAR
MUZAFFER ERDOST

İŞÇİ VE SINIFI
KENAN SOMER

SURİYE VE ARAP DÜNYASINDA
BİRLİK KONUSUNDA YENİ ADIMLAR
SERPİL GÜVENÇ

AFGANİSTAN'DA DEMOKRATİK DEVRİM
KAYA GÜVENÇ

BİLİM TARİHİNDE BİR KÖŞE TAŞI: EİNSTEİN
RAGİP GELENCİK

HALK OYUNLARI ÜZERİNE BAZI TASLAKLAR
MUZAFFER ERDOST

İBNİ HALDUN'UN TOPLUMSAL ORTAMI VE
İKTİSADİ FİKİRLERİ ÜZERİNE
SVETLANA BATŞİYEVA

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELE YANITLAR

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ
KENAN SOMER

AVRUPA'DA SEÇİMLER VE KAPİTALİZMİN YENİ
ARAYIŞLARI
YURDAKUL FİNCANCI

KAHRAMANMARAŞ FAŞİST KATLİAMINDAN BAZI
ÇİZGİLER

YA DA GÜNEŞ NE ZAMAN DOĞACAK
M. E.

yeni
ÜLKE
ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi: Vahap Erdoğan; Yazışları
Müdürü: Ali İhsan Torun; Yönetim
Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak
13/a, Ankara; Yıllık Abone: 250 TL.
(Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL.
posta gideri eklemelidir); Basıldığı
Yer: İkyaz Basımevi, Ankara; Ya-
zışma ve Havale Adresi: ÜLKE, P.K.
512, Kızılay-Ankara.